

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Češi a Němci v Českých Budějovicích v 2. polovině 19. století a 1. polovině 20. století

Czechs and Germans in the Czech Budejovice in the 2nd half
of the 19th century and the 1st half of the 20th century

Bc. Josef Soušek

Vedoucí práce: Mgr. Dušan Foltýn
Studijní program: Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů
pro základní a střední školy dějepis a základy
společenských věd

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma *Češi a Němci v Českých Budějovicích v 1. polovině 19. století a 2. polovině 20. století* vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených zdrojů. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 13. 7. 2018

.....

Podpis

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu mé závěrečné magisterské práce Mgr. Dušanu Foltýnovi za odborné vedení, cenné rady a profesionální a přátelskou pomoc při zpracování diplomové práce.

Velikých díků si zaslouží rovněž zaměstnanci všech archivů, ve kterých jsem měl možnost pracovat.

Také bych rád poděkoval celé mé rodině. Velmi si vážím jejich podpory v mém životě, která se mi od nich dodnes dostává. V neposlední řadě bych z celého svého srdce poděkoval Ing. Petře Krejčové. Právě jí patří nejen můj obdiv a uznání.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zaměřuje na vztahy mezi Čechy a Němci v Českých Budějovicích vymezené obdobím 2. poloviny 19. století a 1. polovinou 20. století. Hlavní důraz je kladen na souvislosti vlivu církve na vztahy mezi oběma národy v uvedeném místě a čase, které jsou popisovány na základě prostudovaných pramenů a odborné literatury. Zvláště jsou v práci probírána témata demografický vývoj města, českoněmecké soupeření, náboženský život, církev, řeholní kongregace, vzdělávání a výchova. Závěrem mé práce je zjištění, že se církev a jednotlivé kongregace neúčastnily národnostního souboje ve městě. Pouze se snažily fungovat ku prospěchu města a jeho občanů. V případě, že zřizovaly organizace jako např. školy, spolky, nemocnici, tak to bylo z důvodu toho, že ve městě chyběly, nebo neexistovaly v dostatečném množství v neustále rozvíjejících se Českých Budějovicích. A nezáleželo na tom, zda se jednalo např. o školu pro české či německé děti. Rovněž národnost samotných členů církve a kongregací nebyla rozhodující. Důležitým předpokladem se stala znalost obou jazyků ve městě, a sice němčiny a češtiny. Výraznější problémy nastaly pouze u koleje redemptoristů, která se stala ze strany kongregace nechtěně součástí národnostního soupeření ve městě. Soužití českého a německého obyvatelstva města skončilo odsunem Němců z českých zemí.

KLÍČOVÁ SLOVA

Češi, Němci, České Budějovice, církev, řeholní kongregace, nacionalismus, 2. polovina 19. století, 1. polovina 20. století, vzdělání, národnost.

ABSTRACT

This thesis focuses on the relationships between Czechs and Germans in České Budějovice during the second half of the 19th century and the first half of the 20th century. The main emphasis is on the influence the church had on the relationships between the two nations in the time and place mentioned above, as they were described in the collected sources and historic literature. This thesis concentrates mainly on these topics: religious life, community life and education. The conclusion of my work is the discovery that the church and the individual congregations did not participate in the national struggle in the town. They only tried to work to the benefit of the town and its citizens. In case they set up organizations such as schools, clubs, hospitals, it was because they were missing in the town or because they did not exist in sufficient numbers for the ever-evolving town of České Budějovice. It did not matter whether it was a school for Czech or German children, for example. Also, the nationality of the members of the church and congregations themselves was not necessarily decisive. Although the knowledge of both Czech and German language in the town was an important prerequisite. More significant problems arose only with the Redemptorist college, which became unintentionally by the congregation a part of the national rivalry in the town. The coexistence of the Czech and German inhabitants of the town ended with the expulsion of Germans from the Czech lands.

KEYWORDS

Czechs, Germans, Czech Budejovice, Church, religious congregations, nationalism, 2nd half of the 19th century, 1st half of the 20th century, education, nationality.

Obsah

Úvod.....	7
Prameny a literatura.....	15
1 K historii Českých Budějovic.....	20
1.1 Demografický vývoj ve městě mezi lety 1850 až 1950	34
2 Nábožensko-církevní poměry ve městě od osvícenství do r. 1950	
v celostátním kontextu	40
2.1 Církev, řády, církevní spolky a stavby mezi lety 1850 až 1950 ve městě...	46
2.2 Židé v Českých Budějovicích.....	52
3 Češi a Němci působící v římsko-katolické církvi v Českých Budějovicích .	54
3.1 Biskupové mezi lety 1850 až 1950.....	54
3.2 Českobudějovická kapitula a konzistoř mezi lety 1850 až 1950.....	58
3.3 Kněží působící v Českých Budějovicích mezi lety 1850 až 1950	67
4 Ženské kongregace v Českých Budějovicích mezi lety 1850 až 1950	78
4.1 Kongregace Školských sester de Notre Dame	78
4.2 Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského	86
4.3 Kongregace sester Nejsvětější Svátosti	93
5 Mužské kongregace v Českých Budějovicích mezi lety 1850 až 1950.....	98
5.1 Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele	98
5.2 Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti	103
Závěr.....	108
Seznam použitých informačních zdrojů.....	114
Seznam příloh	127
Přílohy	128

Úvod

Dějiny organizovaného soužití Čechů a Němců na území českých zemích se začaly psát od 13. století v souvislosti s kolonizací dosud řídko osídleného českého území. České království do 12. století bylo osídleno přibližně z 15 % své rozlohy, a to zejména v úrodných nížinách řek. Teprve agrární revoluce a klimatické změny umožnily přesun obyvatelstva do výše položených míst. Když došlo k vyčerpání domácích kolonizátorů, bylo umožněno německému obyvatelstvu podílet se na kolonizaci v rámci českého království. Ti se pak nejčastěji usazovali v pohraničních pásech a samozřejmě ve městech.¹

Vzápětí se objevovaly prvotní protiněmecké nálady založené na tom, že Němci byli vnímáni jako cizinci s vlastním jazykem přinášející si svou kulturu a zvyky. Další negativní zkušenosti českých obyvatel s Němci přišly s pětiletým správcováním Oty Braniborského a v závěru 14. století v otázce přijetí viklefismu, tedy s počátky husitství. Dále po roce 1526 se dostali do sporu čeští stavové a habsburští panovníci, kteří zejména v pobělohorském období usilovali o absolutistickou a centralistickou vládu s preferencí německého jazyka. Němčina se stala úředním jazykem sice až za vlády Josefa II., ale už v 17. století se prosadila jako jeden z hlavních dorozumívacích jazyků a v 19. století se z ní stalo jedno z témat národního hnutí.²

Během 18. a 19. století došlo k postupnému vytvoření moderních národů. Prof. Miroslav Hroch tento proces rozdělil do tří fází. První pojímá jako odborné zkoumání etnické skupiny, zejména jazyka, kultury, životních způsobů a historie. Takový zájem byl podnícen osvícenskými vědeckými aktivitami, patriotismem a citovou vazbou ke zkoumanému etniku. Symbolem první fáze se stal Josef Dobrovský. Druhou fází nazývá národní agitaci, kdy vzdělání vlastenci usilovali o vnímání daného etnika mezi jeho příslušníky v tom smyslu, že i ono má stejnou hodnotu, a tudíž i práva jako již existující národy. Reprezentantem druhé fáze se stal Josef Jungmann. Třetí fáze pak začala tehdy, když došlo k masivnímu ztotožnění

¹ BENEŠ, Z. et al., *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. s. 12-14.

² Tamtéž, s. 21-24.

se s ideály národa a vytvoření struktury moderní společnosti. Úspěšným závěrem poslední fáze se považuje naplnění národních politických cílů v souvislosti s dosažením autonomie, nebo vytvořením samostatného státu. Jejím osobností byl František Palacký.³

V definitivním protikladu se oba národy ocitly v revolučním roce 1848 po dopise Františka Palackého do Frankfurtu nad Mohanem, ve kterém vyňal české země jako národ a též zemi z koncepce velkoněmecké říše. Na to se místní německá menšina následně ocitla ve zdánlivě defenzivním postavení proti českým politickým požadavkům. Zrodilo se tak českoněmecké konfliktní společenství založené na emancipaci obou národů prezentované v politice, kultuře, vzdělání, hospodářství a obecně řečeno v životě celé společnosti. V politické oblasti se čeští vlastenci zaměřili na autonomii v rámci rakouské monarchie, která však nevyšla z důvodu vytvoření rakousko-uherského dualismu, v jejímž rámci se české země ocitly součástí Předlitavska. Tím se však vzájemný vztah obou národností zostřoval s vrcholem po roce 1890 a neúspěšném punktačním návrhu na rozdělení Čech dle etnické příslušnosti a krizí kolem Badeniho jazykových nařízení po roce 1897 na zrovnoprávnění češtiny a němčiny. Vzájemné stýkání a potýkání obou národností se událo i na poli hospodářském, kde platilo heslo „svůj ke svému“. Tedy Češi mají nakupovat výhradně u českých obchodníků a ukládat si finance v českém peněžním ústavu. Totéž platilo pro německé obyvatele. Proto vznikla roku 1868 česká Živnostenská banka jako protiváha těm německým. Dále vznikaly spolky a sdružení rovněž podporující nacionalismus v dílčích oblastech českých zemí podle specifika jejich zaměření. Na české straně mezi největší patřily *Národní jednota pošumavská* a *Národní jednota severočeská*, na německé zase *Bund der Deutschen in Böhmen*. Nicméně stále existovaly oblasti, kde soužití Čechů a Němců vedlo ke spolupráci bez výrazných národnostních rozbrojů. Jednalo se zpravidla o horské a podhorské vsi a v sociální struktuře o dělníky, kteří jen v minimálním počtu vstupovali do vlasteneckých spolků.⁴

³ HROCH, M., *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. s. 53-54.

⁴ BENEŠ, Z. et al., *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. s. 27-33.

V českých zemích byla situace specifická významem českého kněžstva. To se totiž stalo důležitou oporou národního obrození, pro které vytvářelo ideovou, literární a také hmotnou podporu. Touto činností vzešli do dějin jako kněží buditelé, tedy ti, kteří bojovali proti germanizačním snahám josefinismu. Mezi zastánce českých dějin a českého jazyka patřili například rektor piaristické koleje Gelasius Dobner (1719–1790), piaristé Mikuláš Adaukt Voigt (1733–1787) a Jaroslav Schaller (1738–1809), pavláni Václav Fortunát Durych (1735–1802) a František Procházka (1749–1809), kněz Josef Dobrovský (1753–1829), strahovský premonstrát Karel Rafael Ugnar (1743–1807). Mezi kněží pečující o českou poezii a prózu řadíme Antonína Jaroslava Puchmajera (1769–1820), Josefa Vlastimila Kamarýta (1796–1833), Jana Liboslava Zieglera (1782–1846), Karla Aloise Vinařického (1803–1869), Václava Svatopluka Štulce (1814–1887) a mnoho dalších. Právě poslední dva jmenovaní stáli u zrodů dvou českých katolických časopisů. Karel Vinařický se podílel na vzniku *Časopisu pro katolické duchovenstvo* vydávaného od roku 1828 do roku 1948. Probošt vyšehradské kapituly Václav Štulc založil a následně redigoval český katolický časopis *Blahověst*, který byl vydáván mezi lety 1847 až 1895.⁵

Avšak nejdůležitější činnosti se odehrávaly na jednotlivých biskupstvích a farnostech v českých zemích, ve kterých působili vlastenečtí kněží v opozici německojazyčným úřadům. Právě jejich fary se staly ohnisky národně uvědomovací činnosti. Vlastenečtí kněží nadále používali český jazyk i v době dominance německého jazyka ve školách a na úřadech. Rovněž v některých kněžských seminářích docházelo k výjimečnému vzdělávání v české mluvnici a pravopisu, jako tomu bylo v letech 1811 a 1812 v Českých Budějovicích po souhlasu biskupa Schaffgotscheho. Kněží rovněž podporovali vznik a sami se stávali členy různých spolků a knihoven, nebo osobně kupovali české knihy a časopisy. Díky jejich odhodlané práci pravidelně oslovovali české obyvatele a vychovávali česky mluvící inteligenci a budoucí české učitele.⁶

⁵ RYNEŠ, V., *Český národ a katolicismus v 18. a 19. století*. Praha: Knihař, 2014. s. 19.

⁶ Tamtéž, s. 11.

Uznání a pochvalu za národní buditelskou činnost si katoličtí kněží získali například od Františka Palackého⁷ nebo Karla Havlíčka, který napsal: „*Známa věc jest, že naše duchovenstvo katolické bylo vždycky nejhlavnější silou českého vlastenectví, ba může se zrovna říci bez pochybnosti, že vlastně duchovenstvo katolické bylo počátkem a zakladatelem našeho vlastenectví. Největší část těch pokroků, které náš národní jazyk v životě vzdělanějších tříd učinil, jest jistě zásluhou duchovenstva.*“⁸

Ve druhé polovině 19. století došlo i ke změnám hospodářským a sociálním. Po celé Evropě vznikala průmyslová centra, kde se zaváděla strojní výroba, čímž se zvýšila produkce podniků, které tudíž potřebovaly další pracovní sílu. I to se stalo jedním z důvodů, proč lidé přicházeli z venkovů do měst, a sice za prací, čímž vznikl moderní proletariát. Nové prostředí a nové podmínky donutily dělnictvo k jinému způsobu života, než bylo zvyklé. Lidé museli pracovat, aby se uživil, v továrnách fungovala dlouhá pracovní doba, pracovali muži, ženy a leckdy i děti. Skrze jejich životní situaci se u proletariátu projevovala pasivita vůči aktivnímu podílení se na životě církevní obce například docházením na bohoslužby apod.⁹

Rovněž obrozenecké aktivity oceňující českou reformaci a Jednotu bratrskou, tedy nekatolicismus, přispěly k počínající krizi religiozity. Po roce 1848 došlo ke změně hlavní sociální hodnoty z konfese na národ, který byl z historického hlediska založený na husitismu. Důsledkem zmíněných proudů došlo ke zesvětštění veřejného života, které se nastartovalo v 19. století a pokračuje dodnes. Nicméně v 19. století stále nedocházelo k masivnímu přestupování k jiným církvím (tato možnost se naskytl až po vzniku Československé republiky) nebo radikálnímu rozchodu s církví. Lidé se ke své církvi v drtivé většině případů přihlásili alespoň na konci svého života v rámci náboženských obřadů spojených se smrtí člověka.¹⁰

⁷ „... ale poznáv ze života kněžstvo katolické ve všelikých zemích, s potěšením dávám pravdě to svědectví, že nikde nenašel jsem tolik vzdělanosti, osvícenosti a svobodomyslnosti jako u našich kněží v Čechách.“ „Který pak stav má větší zásluhy o zachování jazyka našeho v dobách jeho nejstrašnějších nežli právě kazatelé slovo Božího mezi námi?“ in: PALACKÝ, F., *Drobné spisy. Díl I. Spisy a řeči z oboru politiky*, Praha, 1898. s. 381.

⁸ HAVLÍČEK, K., *Epištoly kutnohorské*. Havlíčkův Brod, 1949. s. 72.

⁹ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2*. Praha: Zvon, 1991. s. 216-220.

¹⁰ NEŠPOR, Z. R. et al., *Náboženství v 19. století: nejcirkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*. Praha: Scriptorium, 2010. s. 285-289.

Proto ve 2. polovině 19. století docházelo pouze k formálnímu náboženskému přesvědčení, a to jak u lidí žijících ve městech, tak i na venkově. Být katolíkem vyjadřovalo pouze zlomek z celkové osobní identity člověka a býti Čechem či Němcem se stalo určujícím faktorem sociální identity.¹¹ Neznamená to však, že by se snížilo procento věřících lidí a členství v církvích, nebo že by lidé přestali žít dle křesťanských zásad, tradic a etických norem. Naopak až do roku 1918 zůstalo 90 % českých obyvatel v katolické církvi.¹²

Tabulka 1. Národnost v českých zemích od r. 1880 do 1950.

Rok	Národnost v českých zemích v %			Celkem obyvatel
	Češi	Němci	Ostatní	
1880	62.5	35.8	1.7	8 222 013
1890	62.4	35.6	2	8 665 421
1900	62.4	35.1	2.5	9 372 214
1910	62.9	34.7	2.4	10 078 637
1921	67.3	29.7	3	10 009 587
1930	68.5	28.8	2.7	10 674 386
1950	93.8	1.8	4.4	8 896 133

Zdroj: HÄUFLER, V., *The ethnographic map of the Czech lands 1880–1970*. Praha: Academia, 1973. s. 12-16.

Se vznikem Československé republiky se vytvořila představa nového československého národa, který byl však značně heteronomní, protože na území Československa žilo kulturně, nábožensky, národnostně i jazykově diferenciované obyvatelstvo. Následným právním vymezením Čechoslováků došlo k jednotnému potvrzení češtiny za oficiální jazyk v českých zemích¹³ a ke vzniku menšin žijících na našem území. První sčítání lidu z roku 1921 ukázalo, že v českých zemích žilo přibližně 10 milionů obyvatel, z toho bylo 67,6 % Čechoslováků, 30,6 % Němců, 1 % Poláků, 0,36 % Židů a do 1 % ostatní národnosti. V roce 1930 došlo

¹¹ NEŠPOR, Z. R., *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006. s. 582-587.

¹² KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2. s. 228.*

¹³ Českoslovenští Němci mohli v okresech nad 20 % podílem německé populace komunikovat se státními úřady v němčině. Této výhody tak mohlo využívat až 90 % československých Němců. Rovněž disponovaly místní národní menšiny právem na vzdělání v mateřském jazyce.

k nepatrným změnám ve prospěch Čechoslováků – 68,4 % a Němců 29,5 %.¹⁴ Z čísel jasně vyplývá, že největší menšinu tvořili Němci. Jim bylo od vzniku státu deklarováno, že budou disponovat stejnými občanskými a politickými právy a svobodami jako Čechoslováci, stát nepřipustí secesi svého území a nebudou užita žádná násilná opatření proti německému obyvatelstvu. Novým kritériem posuzování národní příslušnosti se stala mateřská řeč, nikoliv původní obcovací řeč. To se samozřejmě týkalo zejména židovského obyvatelstva, které si tak mohlo vybrat za národnost českou, německou nebo židovskou.¹⁵

Pád habsburské monarchie zapříčinil i personální změny v církevní organizaci a obsazování funkcí dle národní příslušnosti. Po vyhlášení ČSR skončili ve svých úřadech nečeští a neslovenští biskupové, a to i v případě, že se ničím politicky neprovinili. Pravděpodobným důvodem jejich konce byla národnostní bariéra mezi nimi a lidmi v diecézi. I přesto se dbalo na to, aby existovalo zastoupení národnostních menšin, zejména Němců a Maďarů v biskupských úřadech. Německý ordinář sídlil v Litoměřicích a Němci rovněž disponovali dvěma světícími biskupy v Praze a jedním v Olomouci.¹⁶

Místní němečtí politici se stavěli k novému státu většinou negativně. Na konci října 1918 vyhlásili němečtí představitelé čtyři provincie v Čechách a na Moravě: *Deutschböhmen* s centrem v Liberci, *Sudetenland* v centru s Opavou, *Deutsch-Südmähren* ve Znojmě, *Böhmerwaldgau* v Prachaticích a poté města Jihlava, Brno a Olomouc.¹⁷ Čeští politici se snažili přimět německou opozici ke spolupráci a podařilo se jim to v roce 1920 po spolupráci s Německou sociálně demokratickou stranou dělnickou. Tím se německé strany rozdělily na ty s aktivní politikou vůči státu a na ty pasivní směřující k autoritativnímu typu vůdcovství.

¹⁴ Demografická příručka 2015: Obyvatelstvo podle národnosti podle výsledku sčítání lidu v letech 1924–2011. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 3. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>

¹⁵ KURAL, V., *Konflikt místo společenství?: Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993. s. 23-24 a 85-87.

¹⁶ ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. VII., Doba československého katolicismu (1918-1949)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010. s. 91-92.

¹⁷ KURAL, V., *Konflikt místo společenství?: Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. s. 15.

Německé politické strany tak poprvé vstoupili do vlády v roce 1926 a vydrželi v ní až do roku 1938.¹⁸

To, co však narušilo zlepšující se vztahy s německou menšinou, byla světová hospodářská krize. Do té doby se nacionální rozdíly v průmyslové produkci minimalizovaly, protože pozitivní finanční stránka vítězila. Československo zasáhla krize v roce 1930. Výrazně tak postihla pohraniční oblasti, kde převládal textilní, sklářský či hračkářský průmysl, obecně řečeno výroba zboží, kterou v době krize lidé jako první přestanou kupovat, aby ušetřili. V těchto okresech nezaměstnanost dosahovala až ke 20 % a zároveň zde žilo nejvíce německého obyvatelstva. Tím začaly opět sílit negativistické tendence ve společnosti a docházelo k postupné radikalizaci. V důsledku radikalizace pak vyhrála volby do parlamentu v roce 1935 *Sudetendeutsche Partei*. Mezi příčiny jejího vzestupu lze zařadit právě hospodářskou krizi, která však u nás probíhala se zpožděním oproti Německu, a proto místní Němci mohli pozorovat její řešení v Německu a vzhlížet k němu.¹⁹

Na říšském sněmu 20. 2. 1938 Hitler prohlásil, že nastal čas, aby se Říše postarala o 10 milionů Němců žijících mimo Německo. První, kdo tak přišel na řadu, bylo Rakousko 13. 3. 1938. V dubnu 1938 se v Karlových Varech konal sjezd SdP a vydal své nepřijatelné požadavky²⁰ pro československou vládu na vybudování národnostního státu Čechů a Němců. Československá vláda reagovala na celou situaci vlastním návrhem národnostního státu se zachováním demokratických principů.²¹ Vrcholné jednání mocností o otázce Československa se tak událo v Mnichově ve čtvrtek 29. 9. 1938, kde bylo definitivně rozhodnuto o odstoupení

¹⁸ BENEŠ, Z. et al., *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. s. 79-80.

¹⁹ KURAL, V., *Konflikt místo společenství?: Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. s. 103-104 a 115-120.

²⁰ 8 karlovarských požadavků: 1. rovnoprávnost německé národní skupiny s českým národem, 2. její uznání za právnickou osobu, 3. stanovení a uznání německého sídelního území, 4. německá samospráva na tomto území, 5. zákonná ochrana německých občanů vně německá území, 6. odstranění křivd vůči sudetským Němcům od roku 1918 a náhrada škod, 7. princip německých státních zaměstnanců v německém území, 8. plná svoboda hlásit se k německému a německému světovému názoru.

²¹ Tamtéž, s. 169-175.

československého území tzv. Sudet.²² Tím se otevřela cesta ke vzniku Druhé republiky a následně ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava.

V období Protektorátu Čechy a Morava se většina českých obyvatel neztotožnila s německou okupací a kvalitně vybudovanou protektorátní správou. Nenávist vůči všem Němcům, nikoliv pouze vůči fašistům, se pak vystupňovala v samém závěru války, a to značně brutálním způsobem. V pohraničních oblastech po pádu nacistického režimu zavládla dočasná anarchie, protože nové orgány vznikaly se zpožděním. Tím se vytvořil prostor pro takové události jako divoký odsun německého obyvatelstva z českých zemí, který se projevil v jižních Čechách např. popravami německých obyvatel v Tušti (v německém jazyce známé jako Schwarzbach). To vše a další brutální střety Čechů s Němci se staly součástí vyřizování si účtů za šest let okupace a její hrůzy.²³

Již v průběhu války se prezident Beneš snažil získat souhlas spojenců s odsunem německého obyvatelstva z Československa a úspěšně jej získal v závěru roku 1944. Přesnější statistiky ohledně počtu německého obyvatelstva na území Československa bohužel neexistují, a historikové tak pouze formulují své odhady. V zásadě se mluví o hrubém počtu 3,5 až 4 miliony Němců, přičemž většina z nich byli původní usedlíci a asi třetina uprchlíci. Po skončení odsunu německého obyvatelstva v roce 1947 zůstalo v ČSR přibližně na 200 tisíc Němců. Při sčítání obyvatel v roce 1950 se zjistilo, že v Československu žije necelých 160 tisíc Němců, tedy 1,8 % populace státu.²⁴ Avšak čísla mohla být jiná z důvodu zmatku kolem národnostní příslušnosti ve smíšených rodinách.²⁵

²² SLÁDEK, M., *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Praha: Pragma, 2002. s. 120-125.

²³ KURAL, V., *Místo společenství - konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*. s. 235-238.

²⁴ *Demografická příručka 2015: Obyvatelstvo podle národnosti podle výsledku sčítání lidu v letech 1924-2011*. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 3. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>

²⁵ BENEŠ, Z. et al., *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. s. 198-200.

Prameny a literatura

Tato práce se v obecném hledisku zaměřuje na vztahy mezi Čechy a Němci v období 1850 až 1950 v Českých Budějovicích. Jedná se tedy o značně široké téma jak z pohledu časovosti, tak z pohledu vymezení předmětu bádání. V obecné rovině vztahů obou národností by se tak jednalo o otázky politické, hospodářské, sociální, spolkové, školské atd. Ve své práci se tak nebudu zabývat obecným popsáním vymezené problematiky, ale zaměřím se na církevní subtéma celku vztahů Čechů a Němců ve vymezeném časovém období v Českých Budějovicích.

Sekundární literatura věnující se nebo alespoň dotýkající se námětu českoněmeckého potýkání v 19. a 20. století zmiňuje církev a její vliv na utváření českého národního obrození a českého vlastenectví. Taková literatura zpravidla vezme známé případy česky smýšlejícího chování církevních hodnostářů nebo kongregací zřizující české školy a uvede je jako vzorový příklad. Tím vznikají obecně platné popisy, které jsou funkční pro určitou situaci v daném místě a čase. Nicméně z chování několika osob, i když významných svým společenským postavením, nelze usuzovat obecně platné závěry. Avšak lze takové závěry použít jako premisy pro bádání v rámci vlivu církve na utváření vztahů mezi Čechy a Němci v daném regionu či mikroregionu.

Konkrétně se ve své práci budu zabývat zaprvé církevními poměry ve městě v kontextu celonárodního dění v habsburské monarchii a podrobně se zaměřím na existenci církví, kongregací a náboženských staveb ve městě. Zadruhé a v souvislosti s první otázkou budu sledovat počty Čechů a Němců, kteří působili uvnitř římsko-katolické církve, respektive v jejím vedení a na pozicích kněží a kazatelů. Dále se zaměřím na členy českobudějovických řádů a kongregací v témže období. Jejich vliv nelze opomenout, protože jejich členové a členky se dostávali skrze svou činnost do každodenního života společnosti města. Vytvořím tak národnostní přehled fungování náboženských skupin v Českých Budějovicích v období 1850 až 1950 v porovnání s demografickými statistikami Čechů a Němců ve městě. Zatřetí při práci s prameny v archivech a odbornou literaturou popíši vliv církve a kongregací na utváření české a německé národní identity, vzájemné spolupráce nebo naopak konfliktů v rámci města České Budějovice.

K vypracování této práce volím metodu, v jejímž rámci budu vycházet z primárních pramenů a také z odborné literatury. Základem k vypracování mé práce jsou archivní materiály. Archiválie lze rozdělit do dvou skupin, a sice na prameny kongregací nebo prameny spojené s vedením diecéze a farností. Mezi základní prameny kongregací patří kroniky jednotlivých domů a místních filiálek, které byly vedeny zpravidla od jejich vzniku do konce jejich existence. Dále lze pracovat s dalšími materiály jako jsou spisy k jednotlivým lidem, soukromé paměti, zachované dopisy mezi členy kongregace, oficiální korespondence mezi kongregací a státními úřady nebo biskupstvím. Druhá skupina pramenů se týká biskupství, respektive jejího vedení a farností v Českých Budějovicích. Zde je základním pramenem kněžská matrika a katalogy kléru, které se vedly v latinském jazyce. Dále lze bádát v dochovaných úředních materiálech biskupské konzistoře, která komunikovala se státními úřady, nebo v úředních materiálech k jednotlivým farám. V souvislosti s tím lze nahlédnout do osobní korespondence kněží, kteří např. o něco žádali státní úřady či biskupskou konzistoř.

Odborná literatura věnující se výslovně vlivu církve (případně církví) na vztahy mezi Čechy a Němci v Českých Budějovicích není. Ale obecná tematika církve, jejího vývoje, životopisná díla významných církevních hodnostářů, důležitých mezníků v církevním vývoji apod. sepsána je a její autoři patří mezi české historiky. Mezi takové patří knihy prof. Jaroslava Kadlece, který napsal díla věnující se obecnému vývoji církve jako např. *Přehled církevních dějin* ve dvou svazcích nebo třísvazkové *Dějiny katolické církve*. Věnoval se i českobudějovické diecézi a českobudějovickým biskupům. Ve své knize *Českobudějovická diecéze* z roku 1995 stručně zmapoval vývoj celé diecéze včetně personálního zastoupení a přidal stručné medailonky českobudějovických biskupů. V samostatné knize se pak zabýval osobností Jana Valeriána Jirsíka. Obdobné obecné knihy o vývoji církve v českých zemích napsal Bohumil Zlámal ve svých *Příručkách českých církevních dějin I.-VII.* K církevním otázkám Českých Budějovic aktivně přispívá doc. Rudolf Svoboda s životopisnými knihami o českobudějovických biskupech. V závěru bych zmínil knihu biskupa Josefa Antonína Hůlky *Církevní řády, bratrstva a spolky v diecési českobudějovické*, která předkládá výborný přehled o církevních poměrech ve městě v závěru 19. století, pojednává o existenci církví, řádů, bratrstev a dalších skupin v rámci celé diecéze.

Nicméně jak jsem již zmínil, přesto shledávám absenci informací, ze kterých by se dalo vyjít k vytvoření přehledu a nejlépe validnímu závěru o působení církve na vztahy mezi českým a německým etnikem v Českých Budějovicích nebo o samotných poměrech mezi Čechy a Němci uvnitř českobudějovické církve. Proto je třeba pracovat s prameny z archivů. Archiv biskupství českobudějovického nacházející se v Českých Budějovicích vede kněžskou matriku diecéze, která obsahuje seznam kněží působících v diecézi. V kněžské matrice jsou uvedena jména kněží, jejich působnost dle farností a objevuje se zde kolonka pro národnost. Rovněž se zde nacházejí i katalogy kléru, které uvádějí církevní hodnostáře v jejich funkcích, seznamy farností a jejich personální obsazení, církevní řády a kongregace. Církevní archiválie se dále nacházejí ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, kde je uložen fond Děkanství České Budějovice. Nicméně většina archiválií biskupství se nachází ve Státním oblastním archivu v Třeboni, kde je oficiální úložiště archivního materiálu celé budějovické diecéze. Rovněž je v Třeboni částečně deponován archiv některých kongregací. Také lze využít Národní archiv v Praze, ve kterém se nachází fond Redemptoristé České Budějovice.

V případě různých kongregací lze pracovat s jejich soukromým archivem, pokud jej neodeslaly do jiného oblastního či okresního archivu. Do této kategorie patří archiv Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze, archiv Kongregace sester Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích, částečně archiv Školských sester de Notre Dame a archiv Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti. Archiv petrinů v Českých Budějovicích se bohužel nachází v takovém stavu, že v něm není snadné pracovat. Sama kongregace jej podle informací hodlá přesunout buď do Státního okresního archivu v Českých Budějovicích, nebo do Státního oblastního archivu v Třeboni, a to na podzim roku 2018. Zde by došlo k jeho odpovídajícímu zpracování. V současnosti se jednotlivé prameny nacházejí v obálkách s jednoduchým popisem tématu a bohužel v Českých Budějovicích pravděpodobně nejsou všechny materiály. Ty se v období 2. poloviny 20. století různě odvezly do dalších domů kongregace. Přesunem archiválií do jednoho místa a jejich následným uspořádáním vznikne jedinečná možnost bádání v historii této české kongregace.

Také existuje odborná literatura vztahující se k dějinám města České Budějovice, jejíž součástí je nástin českoněmeckých vztahů. Odborné literatury k dílčím historickým etapám města v posledních letech přibývá díky činnosti dr. Daniela Kováře, vedoucího Státního okresního archivu v Českých Budějovicích. Nejkomplexnější knihou k dějinám Českých Budějovic však zůstává práce Jiřího Chvojky *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. Příspěvek k českoněmeckým vztahům ve městě přidal americký historik Jeremy King se svou knihou *Budweisers into Czech and Germans: a local history of Bohemian politics 1848–1948*, do českého jazyka lze přeložit jako *Z Budweiserů Češi a Němci: místní historie české politiky v letech 1848 až 1948*. Jeho kniha se nezabývá církevní problematikou, ale hlavní linií je politické subtéma, ze kterého vyvozuje společenské souvislosti vzájemného vztahu Čechů a Němců. King pro svou studii vycházel z literatury a vydaných pramenů jako jsou statistiky sčítání lidu a periodika. Nicméně podle seznamu zdrojů opomenul práci v archivech a ve velké míře vychází pouze ze sekundární literatury. Jako možný důvod se nabízí jazyková bariéra, ale v práci uvádí nejvíce českou a německou literaturu, tudíž důvod opomenutí místních archivů je neznámý. Na závěr bych ještě zmínil knihu: *Encyklopedie Českých Budějovic* od kolektivu autorů, která se věnuje velké většině témat nejen z historického hlediska a jejíž zpracování obsažených námětů není vždy pouze heslovité. Také lze pracovat s literaturou vydanou v době časového vymezení práce, avšak v případě příspěvků ke vztahům Čechů a Němců si čtenář musí dát pozor na subjektivní nacionální pohled autora. Takovým příkladem může být text Leopolda Zeithammera *České Budějovice a okolí* z roku 1904, ve kterém se věnuje Čechům a Němcům v rámci jedné podkapitoly. Poté text přebírá Rudolf Strnad v knize *Padesát let Odboru Národní Jednoty Pošumavské v Č. Budějovicích: 1884–1934* z roku 1934, čímž dál pokračují protiněmecké tendence z přelomu 19. a 20. století. Další množství literatury uvádím v seznamu použitých informačních zdrojů.

V současnosti lze využít neustále se rozšiřující závěrečné vysokoškolské práce s náboženskou tematikou. Zde bych alespoň zmínil vynikající práci dr. Dany Jakšičové, která se zabývá ženskými kongregacemi, poněkud Školskými sestrami de Notre Dame. Rovněž další práce uvádím v seznamu zdrojů. Tyto práce vznikají zpravidla na Historickém ústavu Filosofické fakulty Jihočeské univerzity.

Svou práci dělím do hlavních kapitol a subkapitol, přičemž každá kapitola vymezuje širší téma. V první kapitole se obecně věnuji historii města České Budějovice od jeho vzniku do současnosti. Na pozadí historie města ilustruji v souvislostech vztah mezi Čechy a Němci s důrazem na 19. a 20. století. Součástí je i subkapitola zaměřující se na demografický vývoj obyvatelstva ve městě v 19. a 20. století z pohledu sledování české a německé národnosti na základě pramenů sčítání obyvatel. Ve druhé kapitole se zabývám církevními poměry v Českých Budějovicích od osvícenství do r. 1950. Širší časové vymezení volím z důvodu kontextu a návaznosti na vývoj mého časového vymezení práce. V rámci této kapitoly se věnuji i celostátnímu vývoji náboženských poměrů, do kterých zasazují náboženské poměry ve městě. V první subkapitole se poté věnuji církvím a kongregacím, které fungovaly ve městě v období 1850 až 1950, a církevním stavbám v témže období. Druhou subkapitolu zaměřuji stručně na Židy a jejich působení v Českých Budějovicích. Ve třetí kapitole mapuji působení Čechů a Němců uvnitř římskokatolické církve a vedení budějovické diecéze mezi lety 1850 až 1950 ve městě. Tuto část dělím hierarchicky zaprvé na českobudějovické biskupy, zadruhé na činnost uvnitř diecézní kapituly a biskupské konzistoře a zatřetí na kněze působící v Českých Budějovicích ve vymezeném období. Čtvrtou a pátou kapitolu věnuji ženským a mužským kongregacím. Celkem se jedná o pět různých kongregací, a sice Školské sestry de Notre Dame, Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského, Sestry Nejsvětější Svátosti, Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele a Bratři Nejsvětější Svátosti. U všech zmíněných kongregací se zabývám jejich původem, stručnou historií v souvislosti s národnostní otázkou v Českých Budějovicích, jejich vlivem na společnost města a složením včetně národnostní otázky uvnitř společnosti řeholníků.

1 K historii Českých Budějovic

Počátkem 13. století, v době vlády českého krále Přemysla Otakara I., vznikla na pravém břehu Vltavy severně od jejího soutoku s Malší osada, která dostala jméno po jejím zakladateli Budivojovi ze Železnice, tedy Budivojovice. Budivoj získal zmíněné pozemky od krále Přemysla Otakara I., na jehož dvoře zastával v letech 1205 až 1216 titul dvorského sudího. Centrem nově vzniklé osady se stal kostel sv. Jana Křtitele a sv. Prokopa, který existuje dodnes. Po smrti Budivoje přešlo vlastnictví osady na jeho syna Čěče z Budivojovic.²⁶

Ihned po nástupu na trůn se Přemysl Otakar II. snažil upevnit královskou moc na jihu Čech, a to zejména ze dvou politických důvodů. Zaprvé ho k tomu vedly dynastické zájmy v rakouských zemích, kde zdědil babenberské dědictví v Rakousích a Štýrsku. Zadruhé chtěl upevnit královskou moc v postupně se rozšiřujícím panství Vítkovců. Ti díky svým kolonizačním aktivitám získali své výsadní postavení v jižních Čechách a nově vzniklé královské město mělo přispět k vyřešení obou politických otázek. K tomuto počínu bylo vyhlédnuto strategické místo kolem soutoku Vltavy a Malše, v jehož okolí již existovala osada Budivojovice. Král využil možnost majetkové směny a odebral Čěčovi z Budivojovic území v blízkosti soutoku Vltavy a Malše. Na oplátku získal Čěč hrad Velešín s okolními pozemky. Role lokátora se z příkazu panovníka ujal zvíkovský purkrabí Hirzo. Počátek města je datován do 10. března 1265, kdy Hirzo listinou předal pozemky řádu dominikánů k výstavbě jejich kláštera. To samozřejmě není datum založení města samotného, ale zakládací listina se buď nedochovala, nebo nebyla vůbec sepsána. Nicméně královské město nebylo jediným opěrným bodem moci panovníka. Za vlády Přemysla Otakara II. byly dále vybudovány hrady Zvíkov, Protivín, Orlík a Hluboká, cisterciácký klášter Zlatá Koruna nebo další menší královské statky v rámci jižních Čech.²⁷

O původu prvních obyvatel města neexistují žádné záznamy. Nicméně lze usuzovat, že prvními obyvateli nového města se stali Češi a také německy mluvící kolonisté. České země ve 13. století nedisponovaly dostatečným vlastním

²⁶ SEDLÁČEK, A., *Místopisný slovník historický království českého*. vyd. 2., Praha: Argo, 1998. s. 76.

²⁷ KOVÁŘ, D., *Fundatio civitatis: zrození královského města Českých Budějovic*. České Budějovice: Veduta, 2015. s. 19-24, 38-46.

lidským kapitálem k zaplnění nových měst, a proto čeští králové podporovali příchod obyvatel sousedních států. Odhaduje se, že kolem roku 1300 mohlo žít ve městě několik stovek obyvatel, přičemž poměr obou národností mohl být 2 : 1 nebo 3 : 1 ve prospěch německy mluvícího lidu.²⁸

Název nově vzniklého města volně přešel z původní osady Budivojovice, ale s menšími úpravami a svébytným vývojem. Již v písemných pramenech 13. století se užívalo mnoho latinských ekvivalentů Budějovic. Antonín Profous uvádí např.: *Budyeyowyczye*, *Budiuoioiwice* nebo také zkrácené názvy *Budowois*, *Budwoys*, *Budweis*, *Budways* aj. Postupem času docházelo ke zjednodušení takovýchto výrazů a vznikly v českém jazyce prosté Budějovice a v německém jazyce Budweis, které je velmi podobné nejčastěji užívaným zkráceným původním tvarům názvu města. K přidání přívlastku „České“ se přikročilo až v průběhu 16. století, respektive v roce 1543, kdy se poprvé objevil název města *czeskych Budieyowicz*. V listinách německy mluvících obyvatel se pak vyskytoval název *Böhmisch Budweis*. Nicméně význam přívlastku „České“ v názvu města měl označovat pouze zemskou příslušnost města k Českému království, nikoliv převahu českého národa nad německým.²⁹

V období Lucemburků na českém trůně, zejména za vlády Karla IV. se městu začalo velmi dařit. Král Karel IV. přiznal městu roku 1351 několik důležitých privilegií, např. právo povinných cest, právo konat výroční trh, právo mílové, osvobození od cla při obchodování v určených městech aj. Syn Václav IV. rovněž přisoudil městu několik cenných výsad. V roce 1384 osvobodil město na dobu pěti let od všech daní a poplatků, poté v roce 1390 povolil městu vybírat poplatky od cizích kupců a utržené finance investovat do zlepšení města samotného. Za tyto výsady se Budějovice odvděčily panovníkovi věrností v jeho boji proti domácí šlechtě.³⁰

Za husitské revoluce představovaly Budějovice oporu nejen pro krále, ale i pro katolickou víru v jinak husitských jižních Čechách. Zato Zikmund

²⁸ Tamtéž, s. 111-114.

²⁹ PROFOUS, A., *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A-H*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1947. s. 199-200.

³⁰ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. České Budějovice: Actys, 1992. s. 30-34.

Lucemburský přiznal městu monopol pro obchod s hornorakouským vínem a měšťanům zrušil dluhy u místních Židů. Za vlády Ladislava Pohrobka ale došlo k odboji proti králi, který město daroval doživotně Jindřichovi IV. z Rožmberka, čímž král udělal z královského města město poddanské. Jiří Chvojka nazval ve své knize tyto události takto: „*Kapitola, v níž se Budějovičtí, aby mohli zůstat věrni králi, museli vzbourit proti jeho příkazu.*“³¹. Celý spor skončil roku 1457 smrtí Jindřicha z Rožmberka a Budějovičtí si na Ladislavovi vymohli privilegium, že město musí být jen a pouze královským městem bez možnosti jeho zástavy či prodeje.³²

V období panování Jiřího z Poděbrad patřilo město zpočátku a již tradičně na stranu krále, ale po zrušení Basilejských kompaktát se od něj odklonilo do tábora Zelenohorské jednoty, aby se vzápětí roku 1467 znovu pokusilo o usmíření se s Jiřím z Poděbrad. Tento stav nevydržel ani jeden rok a Budějovice se roku 1468 přidávají opět na stranu katolíků. K usmíření se s králem došlo až roku 1479 za vlády Vladislava II. Jagellonského, kdy Budějovičtí slíbili poslušnost novému králi.³³

Věrnost panovníkovi se nezměnila ani po nástupu Habsburků na český trůn, a to i v době stavovského odboje proti Ferdinandovi I. Proto následné předbělohorské roky znamenaly pro město dobu hospodářského vzestupu, který se projevil i na tváři města samotného. Došlo k pozdně gotickým a renesančním výstavbám měšťanských domů, k přestavbě kostela sv. Mikuláše, radnice a mastných krámů, byla postavena renesanční Černá věž a také kapucínský konvent u kostela svaté Anny.³⁴

Strukturou obyvatel Českých Budějovic na počátku 16. století se zabýval prof. František Kavka, který vycházel z rejstříku turecké daně z roku 1523. Podle zmíněného písemného pramene žilo ve městě necelých 4000 obyvatel, přičemž 1852 osob se podílelo na dani z majetku, 1743 osob platilo daň z hlavy, dále zde žilo 104 tovaryšů a učedníků bez rodin a 211 pacholků, čeledínů a děveček bez rodin.³⁵

³¹ Tamtéž, s. 44.

³² Tamtéž, s. 35-44.

³³ KOVÁŘ, D., *Budějovický poutník, aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*. Praha: Baset, 2006. s. 14.

³⁴ Tamtéž, s. 15.

³⁵ KAVKA, F., *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století: Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. století*. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 1956. s. 110-188.

16. století také znamenalo pokračování v převaze německého obyvatelstva nad českým, protože do Budějovic a okolních vesnic přicházeli němečtí řemeslníci, kteří se zde usazovali a pracovali. Naopak začal slábnout příliv Čechů do města z důvodu, že šlechta zabraňovala jejich shromažďování se. Nicméně i přes převahu německy mluvících obyvatel nedošlo k poněmčení města. Tento fakt dokazují zápisy v městské knize, ve které se už v 15. století začalo postupně zvyšovat procento výskytu českého jazyka. V polovině 15. století převažoval latinský jazyk (74 zápisů), poté český jazyk (11 zápisů) a německý jazyk (6 zápisů). Avšak na počátku 16. století, v letech 1511 až 1520, se situace obrací ve prospěch českého jazyka (23 zápisů), poté latina (7 zápisů) a němčina (1 zápis). Rovněž se do katolických Českých Budějovic dostalo v minimálním množství protestantství, ale to zde dlouho nepřetrvalo. Například podle zprávy z roku 1560 došlo k vyhnání šesti měšťanů nekatolického vyznání.³⁶

Oporou habsburského panovníka se stalo město i v době Třicetileté války. Na podzim roku 1631 se Budějovice staly hlavním městem království, protože Prahu obsadili Sasové. Nové útočiště v budějovickém kostele sv. Mikuláše našly také zemské desky, korunní archiv a korunovační klenoty. Po skončení Třicetileté války probíhaly ve městě barokní úpravy a výstavba nových objektů, např. Samsonovy kašny, nové budovy radnice a mariánského sloupu na počest Panny Marie Budějovické. Rovněž byl postaven Kiliánem Ignácem Dietzenhoferem kostel Panny Marie Bolestné na nedaleké Dobré Vodě u Českých Budějovic.³⁷

V období Třicetileté války, kdy se města částečně vylidnila (ať už z důvodu padlých ve válce, či následky epidemií), se ve městě usazovali němečtí řemeslníci a tím německý jazyk získal v 17. století dominantnější postavení nad češtinou. Například ve farním kostele sv. Mikuláše byla roku 1642 zrušena česká kázání s tím, že kdo měl o ně zájem, musel navštěvovat kostel sv. Jana Křtitele a sv. Prokopa, který se nacházel za hradbami města.³⁸

Na základě tereziánských reforem se město stalo roku 1751 správním centrem nově ustanoveného Budějovického kraje. Rovněž zavedení školní docházky v roce 1774 znamenalo pro budoucí vzdělání a rozvoj národního uvědomění důležitý počín.

³⁶ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 53-54 a 70.

³⁷ KOVÁŘ, D., *Budějovický poutník, aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*. s. 16-17.

³⁸ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 89-90.

V Českých Budějovicích se o školství staral řád piaristů, který zde otevřel gymnázium v roce 1762. Další událostí v oblasti školství se stalo až založení biskupského semináře roku 1803 a o rok později se mohli noví studenti vzdělávat na filosofickém ústavu. V důsledku osvícenských reforem Josefa II. sice došlo ke zrušení dominikánského a kapucínského kláštera, ale také vznikla tolik očekávaná českobudějovická diecéze. Papež Pius VI. vydal dne 20. 9. 1785 papežskou bulu *Cunctis ubique*, čímž bylo zřízeno nové biskupství na jihu českého království. Samotná správa diecéze započala svou práci k 1. 1. 1786, prvním biskupem se stal Jan Prokop Schaffgotsche a farní kostel sv. Mikuláše byl povýšen na katedrálu. Na konci 18. století ve městě žilo přibližně 5500 obyvatel, a proto se zejména v 19. století začínají rozvíjet městská předměstí, do kterých se postupně stěhují noví obyvatelé. Rovněž zrušení nevolnictví Josefem II. mělo za následek stěhování bývalých nevolníků z venkova do měst, kteří s sebou přinášeli český jazyk. Tím docházelo k postupnému počestění města a probouzení českého národa.³⁹

Nedílnou součástí hospodářského vzestupu města a jeho okolí v 19. století se stal rozvíjející se průmysl. Mezi nejvýznamnější průmyslové aktivity ve městě patřila výstavba koněspřežní železnice mezi Českými Budějovicemi a Lincem, na které byla zahájena od roku 1832 nákladní doprava. Na ní poté navazovala lodní doprava z podnikatelské činnosti Adalberta Lanny, jehož rodina pocházela z Horního Rakouska. V témže období rovněž ve městě založili bratři Hardtmuthové, pocházející z Vídně, továrnu na tužky a kameninové zboží. Další aktivity města představovaly dva pivovary, dva cukrovary, výstavba budovy divadla, nemocnice a nového mostu přes řeku Malši. Také nelze opomenout nespočet řemeslné výroby důležité pro každodenní obživu místních lidí. V této době se také zrodila první tiskárna a knihkupectví ve městě. Zřídil je Josef Diesbach již v roce 1788, ale o pět let později je prodal Františku Zdarsovi, jehož rodina tiskárnu a knihkupectví nadále vlastnila a rozvíjela. Nejprve zde vycházely latinské a německé tituly, první česká kniha byla tiskárnou vydána roku 1821 a jednalo se o *Historii biblickou* od Šimona Bernarda Vrány. Od roku 1848 Zdarsova tiskárna tiskla i místní německé noviny.⁴⁰

³⁹ Tamtéž, s. 101-105 a 110-111.

⁴⁰ KOVÁŘ, D. et al., *Budějovice ve století páry: svědectví archivních dokumentů*. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013. 17-26.

K posílení českého živlu ve městě došlo již v období revoluce 1848. 18. března téhož roku se budějovičtí obyvatelé dozvěděli o vyhlášení konstituce, svobody tisku, zrušení cenzury a o povolení zřizovat národní gardy. Ke změně vztahu mezi Čechy a Němci došlo také po schválení kabinetního listu 8. dubna 1848, ve kterém císař mimo jiné přistoupil ke zrovnoprávnění češtiny a němčiny. Prvním českým spolkem ve města se stala českobudějovická pobočka Slovanské lípy, která vznikla v květnu roku 1848. Její členové marně usilovali například o vznik českého divadla či o prosazení češtiny na piaristickém gymnáziu, za to mezi nesporné úspěchy patřila agitace proti sněmu konaném ve Frankfurtu nad Mohanem. Slovanská lípa však neměla dlouhého trvání a pravděpodobně zanikla už v roce 1850.⁴¹

V polovině 19. století se začaly prudce zvyšovat počty obyvatel města. Stalo se tak v důsledku zrušení roboty za náhradu, jejíž konec umožnil pohyb zbylých poddaných z venkova do měst. V roce 1850 žilo ve městě přibližně 10 500 lidí a o osm let později již necelých 16 500 obyvatel. Důsledkem přílivu venkovského obyvatelstva docházelo k dalšímu posilování českého etnika ve městech.⁴²

V Českých Budějovicích v polovině 19. století tedy stále převažoval německy mluvící živel nad českým. Nicméně se zde vytvořila vrstva tzv. *Budvajzrů*, či *Budweiserů*, jejichž význam lze stručně charakterizovat slovem nadnárodní. Byli to tedy lidé, kteří se cítili být v první řadě občany Českých Budějovic nehlédě na svou příslušnost k českému nebo německému národu. Jinými slovy, snažili se být objektivní a nestát na straně krajních Čechů či krajních Němců. Zároveň tito lidé považovali za nutné odlišit se od těchto krajních skupin a dát tím najevo svou nestrannost. Americký historik King ve své knize vysledoval, že nejvíce lze pozorovat takové chování u politiků usilujících o hlasy svých voličů napříč sociální strukturou města, jako byl např. starosta města František Josef Klavík/Franz Josef Klawik. Podle Kinga se Klavík podepisoval jednou česky, podruhé Německy a mluvil oběma jazyky, jak bylo potřeba. Ačkoliv neexistují prameny, které by dokazovaly počty bilingvních obyvatel města, předpokládá, že se jednalo o číslo nad 60 % obyvatel kolem roku 1865. King tak postupně dochází k názoru, že Budvajzři byli původně všichni obyvatelé Budějovic, města loajálního svým

⁴¹ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 123-125.

⁴² Tamtéž, s. 125-126.

králům všech dynastií, rozumějící českému a německému jazyku a pracujících v rámci města. Teprve ve 2. polovině 19. století se z Budvajzrů vyčleňují dva tábory, a sice Češi a Němci, dva národy. Podle autora to není problém lokální, platící pro Budějovice, ale pro celou habsburskou monarchii. Chybu tak vidí v tom, že Habsburkům se nepodařilo vytvořit jednotný stát, ale naopak stát skládající se z různorodého obyvatelstva. Ti se pak vzájemně vymezovali skrze rozdíly mezi sebou, čímž započal národnostní boj vyvrcholený rozpadem habsburské monarchie.⁴³

V roce 1850 proběhla první volba starosty Českých Budějovic, kterou vyhrál Budvajzr František Josef Klavík, který se svou politickou kariérou snažil být nestranný vůči oběma národům a těšil se za to všeobecného uznání. Po roce 1860 došlo ve městě k masivnímu rozšiřování spolkového života, který se začal dělit na výhradně český a výhradně německý. Roku 1862 vznikla ve městě Beseda českobudějovická, v jejímž rámci se organizoval český národ po stránce života a zábavy. Jejím prvním a úspěšným předsedou se stal Vendelín Grünwald, který jím byl až do roku 1881. Díky rychle rostoucímu počtu členů Besedy vznikla roku 1864 ženská pěvecká odnož Libuše, jejíž členky prosadily ve městě vznik vyšší dívčí školy. V srpnu 1864 vznikly také první česky psané noviny *Budivoj*, vycházející vždy ve čtvrtek a v neděli. Nicméně první německé noviny byly vydávány již od roku 1848 – *Der Löwe* později přejmenované na *Der Bürgerfreund*, a od roku 1852 vycházely pod jménem *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, následně přejmenované na *Budweiser Kreisblatt*. Avšak nešťastnou událostí pro Čechy ve městě se staly volby roku 1865, které vyhráli němečtí politikové v čele s novým starostou Eduardem Claudim. Claudi tak hájil německé zájmy a přispěl k národnostnímu konfliktu ve městě. Nicméně tím české úsilí neskončilo, pouze přešlo z politických rukou pod záštitu nového českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Díky němu vzniklo roku 1868 první české gymnázium, dále roku 1871 česká dívčí obecná škola a 1873 česká chlapecká obecná škola. O podporu a další rozšiřování českého školství ve města se starala Matice školská, která ve městě vznikla na konci roku 1872. Mezi další významné české spolky a organizace patřil Sokol (1869), Český politický spolek (1871), studentský spolek

⁴³ KING, J. R. N., *Od Budweiserů k Čechům a Němcům*. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2002. sv. 71. s. 81-83. a KING, J. R. N., *Budweisers into Czech and Germans: a local history of Bohemian politics 1848-1948*. 2nd print., Princeton: Princeton University Press, 2005. s. 1-14.

Budivoj (1877), Národní jednota pošumavská (1884) atd. I Němci zakládali své spolky, které stály v opozici českým spolkům. Mezi nejvýznamnější patřilo společenské a kulturní středisko Německý dům (1869) a ze spolků *Deutscher Böhmerwaldbund* (1884), který založil Josef Taschek, budoucí českobudějovický starosta mezi lety 1903 až 1918.⁴⁴

Ve 2. polovině 19. století postupně docházelo i ke změně národnostního charakteru města. Tento fakt jasně vyplývá z výsledků sčítání obyvatel z roku 1880. Z celkového počtu 23 845 obyvatel se k české národnosti hlásilo 11 812 lidí a k německé národnosti 11 829 lidí. Po smrti biskupa Jana Valeriána Jirsíka v roce 1883 se hlasem sílícího českého národa ve městě stal JUDr. Augustus Zátka. Město se ze správního hlediska dělilo na čtyři obvody: na vnitřní město a na předměstí Pražské, Vídeňské a Linecké. V těchto předměstích vznikly i první české továrny, např. První českobudějovická smaltovna (1893), tužkárna Národní podnik (1893), Český akciový pivovar (1895) a mnoho dalších menších podniků.⁴⁵

V následujícím sčítání obyvatel z roku 1890 bylo napočítáno přibližně 28 491 obyvatel, z toho se k české obcovací řeči hlásilo cca 16 271 lidí a 11 117 obyvatel uvedlo jako svou obcovací řeč němčinu. Tedy poprvé česká část obyvatelstva města tvořila nadpoloviční většinu a od tohoto okamžiku se situace neustále zlepšovala ve prospěch českého etnika v městě. V roce 1900 žilo v Českých Budějovicích již 23 421 Čechů a 15 436 Němců. Poslední předválečné sčítání proběhlo v roce 1910. Celkem v Českých Budějovicích žilo 44 538 obyvatel, z toho 27 309 Čechů a 16 903 Němců, čímž se opět potvrzuje vzrůstající počet českého obyvatelstva ve městě. Rovněž Němci stále ovládali úřady ve městě, a právě tento fakt zpomaloval české národní úsilí budující například důležité české školství.⁴⁶

Období kolem první světové války začalo v Českých Budějovicích mimořádnou schůzí zastupitelství dne 30. 6. 1914, na které starosta Taschek odsoudil spáchaný atentát na Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii z Hohenbergu. Ve městě začaly vznikat lazarety pro zraněné, do kterých se svázeli

⁴⁴ KOVÁŘ, D. et al., *Budějovice ve století páry: svědectví archivních dokumentů*. s. 10, 27-29. a KOVÁŘ, D., *Muži v čele budějovické radnice*. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2008. s. 57 a 62.

⁴⁵ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 142-144.

⁴⁶ *Encyklopedie Českých Budějovic*. Redaktor Juraj Thoma. České Budějovice: Nebe, 1998. s. 74.

vojáci z fronty. Ti, kteří se dostali na válečnou frontu z obyvatel Českých Budějovic jako první, byli nejčastěji členové různých spolků. Rakouské úřady po vypuknutí války rušily takovéto spolky, aby lidé nemohli v jejich rámci vyslovovat svůj nesouhlas vůči rakouské monarchii. Brzy také nastala krize z nedostatku mužů, jejichž pracovní síla chyběla v místních továrnách, a postupně se zhoršovala celková hospodářská situace města. Snižovaly se přídělky jídla, lidé neměli co jíst, čímž vznikaly drobné nepokoje jako například rabování obchodů, nebo stávky pro zvýšení přídělů na jídlo, a v poslední roce války se demonstrovalo za její skončení a práva národů na sebeurčení. V posledních týdnech války dne 25. 10. 1918 vznikl místní městský výbor složený z českých politických stran, který se 28. 10. 1918 přeměnil na Národní výbor. O dva dny později rezignoval na funkci starosty Josef Taschek a prozatímním starostou se stal dr. Augustus Zátka. První poválečné demokratické komunální volby s rovným hlasovacím právem všech obyvatel města starších 21 let se odehrály v roce 1919. Po nich se prvním zvoleným starostou stal Čech Otakar Svoboda a Češi získali rozhodující vliv ve městské správě.⁴⁷

V poválečných Českých Budějovicích žilo ve městě celkem 44 tisíc obyvatel, z toho se k německé národnosti hlásilo pouze 7 tisíc obyvatel. Důsledkem této skutečnosti se jediným úředním jazykem stala čeština, protože podíl německého obyvatelstva nepřesahoval stanovených 20 %. Rovněž docházelo k masivnímu přejmenování ulic na jména spojená s českou historií a českými vlastenci. Také se v roce 1926 dostalo pocty Janu Valeriánovi Jirsíkovi, jehož socha z dílny Josefa Václava Myslbeka stanula pod Černou věží, nebo před radnicí nově vznikl pomník Augusta Zátky. Rovněž došlo k obnovení spolkové činnosti. Ještě v roce 1917 vznikl Okresní osvětový výbor a Jihočeská Theléma. Po skončení války vzniklo Sdružení jihočeských výtvarníků, na konci 20. let se ustanovila Vlastivědná společnost jihočeská, v jejímž čele stanul prof. Václav Novotný. Dále vzniklo mnoho přírodovědných a technických sdružení, např. Astronomická společnost jihočeská, Radioklub a další. Nelze opomenout ani sportovní kluby a organizace. Byl obnoven Sokol, vznikl fotbalový klub S.K. České Budějovice, proti kterému hrál německý fotbalový klub D. F. C. Budweis.⁴⁸

⁴⁷ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 166-174.

⁴⁸ Tamtéž, s. 176-180.

České Budějovice charakterizoval i úspěšně pokračující průmysl. Po skončení války ve městě fungovaly tři velké podniky, a sice továrna na výrobu tabáku s přibližně 1500 zaměstnanci, Hardtmuthova tužkárna s cca 1300 zaměstnanci a První českobudějovická továrna na smaltové zboží s asi 700 zaměstnanci. Mezi další významné podniky patřily oba pivovary, Měšťanský pivovar a Český akciový pivovar, od roku 1936 pojmenovaný Budvar. Poté následoval nemalý počet podniků s celkovým počtem zaměstnanců od 100 do 300 a velké množství menších podniků.⁴⁹

Nicméně na počátku 30. let 20. století zasáhla Československo hospodářská krize, která se v Českých Budějovicích projevila vlnou propouštění lidí ze zaměstnání. Pro srovnání, v roce 1929 bylo evidováno 703 nezaměstnaných v celém okrese, o rok později úředníci evidovali jen v Českých Budějovicích 1200 lidí bez práce. K tomu všemu se přidala i politická krize, kdy se roku 1934 ocitla městská radnice bez svého zastupitelstva. Situace se vrátila do normálního stavu až v roce 1937, kdy v čele radnice stanula strana národních socialistů. Také v roce 1934 došlo k založení pobočky *Sudetendeutsche Heimatsfront*, v jejímž čele stanul majitel místní smaltovny Hans Westen. O rok později se organizace změnila v *Sudetendeutsche Partai* se stejným personálním vedením. Mezi členy patřil např. Friedrich David, ředitel tiskárny Moldavia a budoucí protektorátní starosta města.⁵⁰

Dne 15. 3. 1939 obsadila nacistická vojska 13. sboru třetí armádní skupiny jižní Čechy. Jako první dorazila do města tzv. *Einsatzkommando* skládající se ze speciálních jednotek SS, gestapa a policie. Ve městě byly zřízené represivní složky okupační správy včetně gestapa, které sídlilo v na Lannově třídě. Za starostu města byl následně dosazen dosavadní radní Friedrich David, který nahradil Aloise Neumana. Také v dalších úřadech proběhly personální změny. Hlavní zřetel se kladl na zachování klidného průběhu dění ve městě. Češi v reakci na okupaci ustanovili 16. 3. Národní výbor, který reprezentoval české obyvatelstvo města a snažil se v jejich prospěch, bohužel marně. Už o den později se sešlo obecní zastupitelstvo pod dozorem Friedricha Davida, odhlasovalo změny názvů ulic a náměstí, aby to přispělo ke změně českého rázu města na německý. Tím však proběhlo poslední zasedání obecního zastupitelstva za období protektorátu. Pro české obyvatele ve městě fungovalo politické seskupení Národní souručenství, do kterého

⁴⁹ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 396-397.

⁵⁰ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 183-184.

se přihlásilo kolem 95 % českého lidu. Jejich vstup pak znamenal vyjádření nesouhlasu s okupací a určité protiněmecké gesto. Stejným způsobem vnímali Národní souručenství ve městě i Němci, a proto jen zřídka docházelo k úspěšným dohodám mezi politickými subjekty ve prospěch Čechů. Postupem času se Národní souručenství dostalo do těžké situace, kdy na jedné straně propagovalo český národ, ale na druhé straně se snižovalo k částečné lhostejnosti a poddajnosti vůči německé vládnoucí menšině a později ke kolaboraci.⁵¹

Po vypuknutí války 1. 9. 1939 došlo k výraznému ztížení politických a společenských poměrů ve městě. Zrušilo se konání tanečních plesů, spolková shromáždění, některé schůze městského vedení Národního souručenství, vyšlo varování před poslechem zahraničního rozhlasu, opět docházelo k přejmenovávání veřejných prostranství a postupně se přecházelo na lístkové hospodářství. Systém zákazů a zastrašování se ve městě projevil např. poklidným průběhem výročí republiky k 28. 10. 1939 a politickou rezignací strany Národního souručenství nasměrované k postupné aktivní spolupráci s německými úřady. Po nástupu Reinharda Heydricha se situace dále zhoršovala, rozpouštěly se zbylé spolky jako Sokol a Orel, rozběhly se převýchovné apely proněmecké spolupráce apod.⁵²

Také v Budějovicích působili po vyhlášení protektorátu aktivní odbojáři, a to jak z demokratického směru (Politické ústředí – PÚ, Obrana Národa – ON, Petiční výbor věrni zůstaneme – PVVZ a Ústřední vedení odboje domácího zkráceně ÚVOD), tak i z komunistického směru. Z ON ve městě působili pplk. Karel Klapálek, gen. Václav Volf, štktpt. Miroslav Chlajn a další. Do místního PVVZ se zapojili zaměstnanci pošt a Českomoravských drah s vedoucím Vladimírem Wildtem. Ti zejména pořádali sbírky na podporu rodinám zatčených gestapem. V roce 1940 byl zatčen Wildt, který při výslechu neprozradil členskou základnu, čímž zachránil mnoha lidem život. Dále ve města pracovali sokolové, kteří vytvořili ilegální organizaci JINDRA. Její členové rozdávali časopisy a tisk, podporovali rodinné příslušníky zatčených obyvatel, poskytovali potraviny atd. Komunistický odboj ve městě fungoval v rámci Jihočeského národně revolučního výboru, který byl v roce 1940 zlikvidován. Po heydrichiádě se odboj omezil spíše na individuální

⁵¹ DVORÁK, J. et al., *České Budějovice pod hákovým křížem*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2015. s. 9-14.

⁵² Tamtéž, s. 14-18.

činnosti, protože okupační moc zlikvidovala větší organizace, když její členové skončili na popravističích či v koncentračních táborech. Mezi významné osobnosti spolupracující s odbojem patřili gymnaziální profesor Karel Šatal, správce gymnázia v České ulici Rudolf Strnad, dr. Josef Stejskal, Jaroslav Benda, JUDr. Jan Buděšínský a další.⁵³

Nejvíce se okupace dotkla místních Židů. K prvnímu zatýkání došlo hned po 15. 3. 1939 během akce Mříže. Proti Židům aktivně vystupovala místní skupina pod názvem Čeští fašisté – árijská stráž (později Národní tábor fašistický) a Vlajka. Postupně byla práva Židů více omezována, např. 21. 6. 1939 vydáním nařízení o židovském majetku, poté nařízení o právním postavení Židů atd. Všechny změny provázely útoky na židovské obyvatelstvo a jejich majetek. 4. 9. 1939 vydalo místní policejní ředitelství vyhlášku omezující osobní a právní svobodu Židů při pohybu ve městě. Zakázalo se jim tak navštěvovat vybrané veřejné podniky, plovárny, divadla, knihovny a biografy. I v dalších letech se antisemitské vyhlášky rozšiřovaly. Vrchol událostí nastal v roce 1942, kdy byl odvezen první transport v počtu 909 židovských obyvatel do Terezína a v témže roce nacisté zničili místní synagogu, kterou vyhodili do vzduchu.⁵⁴

Konec 2. světové války přinesl českobudějovickým obyvatelům hrůzné podívání. Koncem ledna projel městem jeden z vlaků smrti, převážející přibližně 3500 vězňů z koncentračního tábora Auschwitz do Mauthausenu, který však vězně nepřijal, a ti se téhož dne vraceli zpět. Také České Budějovice se nevyhnuly ničivým kobercovým náletům. Ty proběhly z pátku 23. na sobotu 24. března 1945 a hovoří se o svržení 2000 až 3000 bomb. Jejich hlavním cílem se stalo nádraží a budova gestapa. Výsledkem byla ztráta na 170 lidských životů, stovky zraněných a zničení 185 domů. K osvobození Českých Budějovic došlo dne 9. května 1945 Rudou armádou, protože se město nacházelo na sovětské straně demarkační linie. Konkrétně bylo město osvobozeno 86. gardou střelecké divize pod vedením generála V. D. Sokolovského, která dorazila na hlavní náměstí kolem 17. hodiny a 30. minuty.⁵⁵

⁵³ Tamtéž, s. 79-87.

⁵⁴ Tamtéž, s. 92-100.

⁵⁵ Tamtéž, s. 238-243 a 254-267.

Po skončení války se vytvořila evidence německého obyvatelstva a jeho majetku pro přípravu k jejich odsunu. Život Němců se tak ubíral na základě dekretů, vyhlášek a nařízení. Němci tak na příklad museli nosit označení N na rukávech a dostávali nižší přiděly jídla. 1. 6. 1945 byl zřízen internační tábor u silnice ve směru na Římov pro koncentraci Němců starších 14 let. Později byl zřízen ještě jeden internační tábor v témže směru. Zřizováním internačních táborů se město snažilo vyřešit jednak problémy střetu Čechů s Němci, dále mohlo snáze umisťovat německé obyvatele na práci v různých lokalitách, získalo tím množství bytů pro český lid a celkově získalo německý majetek. Pro tyto účely vznikla i evidence německého obyvatelstva ve městě. V červnu 1945 se zjistil počet 8133 Němců, z toho 2717 mužů a 5416 žen.⁵⁶

Bezprostředně po skončení války docházelo k zadržování zrádců a kolaborantů, pro které byl 3. září zřízen místní mimořádný lidový soud. Ten do konce roku 1945 z celkového počtu 93 obvinění (71 Němců a 22 Čechů) vynesl v sedmi případech rozsudek smrti a ve čtyřech případech doživotní pobytu ve vězení. Rovněž docházelo k obnově spolkové a kulturní činnosti, včetně sportu, oživily se politické strany a také bylo zapotřebí obnovit hospodářství a průmysl města, včetně válkou poničeného majetku. Velké podniky jako Hardtmuthova tužkárna, papírny, smaltovny, Budvar a mnoho dalších podniků byly postupně znárodněny. Vznikly také nové podniky, jako byla například Igla na výrobu jehel. První poválečné volby v květnu 1946 udělaly z KSČ nejsilnější stranu Národní fronty. Rovněž KSČ vyhrála v celých jižních Čechách, ale v Českých Budějovicích se umístila s necelými 30 % hlasů na druhém místě za národními socialisty se 35 % hlasů. Třetí se umístila Lidová strana se 23 % voličů a poslední skončily sociální demokraté s 12 % hlasů.⁵⁷

Jedním z podstatných důsledků konce války se stal odsun přibližně 6 000 německých obyvatel z Českých Budějovic (z jižních Čech bylo odsunuto asi 125 000 Němců). První organizovaný odsun se uskutečnil 24. 1. 1946 a další následovaly 9. 3., 16. 5., 5. 6., 18. 6. 22. 7., 15. 8., 5. 9., 16. 9., 4. 10., 13. 10., 3. 11., 21. 11. a 9. 12. 1946. V následujících letech pokračovaly odsuny za účelem spojení rozdělených rodin a byly už mnohem méně početné. Ti Němci, kteří se rozhodli

⁵⁶ Tamtéž, s. 260-261.

⁵⁷ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 196-200.

zůstat a bylo jim to umožněno, se pak rozptýlili po celém Československu. Tímto okamžikem skončilo soužití Čechů a Němců v Českých Budějovicích, které se táhlo od jejich založení.⁵⁸

Z historie Českých Budějovic 2. poloviny 20 století, která již není předmětem mého zkoumání, zmíním pouze neustále rozrůstající se město, a to jak do jeho počtu obyvatel a plochy, tak v jeho hospodářské prosperitě. V roce 1953 žilo ve městě zhruba 61 300 obyvatel, v roce 1959 již přibližně 66 300 lidí a v roce 1970 to bylo téměř 77 300 mužů a žen. Proto muselo dojít k postupnému vybudování nových bytů a vytvoření nových pracovních míst. Nové byty však přibývaly pomaleji, než by bylo žádoucí. Až v 60. letech vznikla sídliště na Lidické třídě, v Pekárenské ulici a na Starém městě. Naopak rychlejší proces nastal při budování nových pracovních míst, když po roce 1950 vzrostla průmyslová výroba trojnásobně a zaměstnanost se zvýšila o 230 %. Také vznikaly vzdělávací instituce, mezi které patřila nově vytvořená Pedagogická fakulta zřízená na konci roku 1948 a o 12 let později Ekonomická fakulta.⁵⁹

V následujících letech pokračoval trend rozrůstání se města o nová sídliště v důsledku zvyšujícího se počtu obyvatel města. V 70. letech vznikla nová panelová sídliště u Voříškova dvora, dále na levém břehu Vltavy (později sídliště Vltava), Čtyři Dvory a Šumava. V roce 1973 žilo ve městě již přibližně 80 000 obyvatel, v roce 1980 již přes 90 000 obyvatel a o deset let později se město přiblížilo k hranici 100 000 lidí. Tato čísla souvisejí i s tím, že k městu byly administrativně připojeny okolní oblasti, které jsou dnes jeho nedílnou součástí, např. Haklovy Dvory a České Vrbné. V samém srdci města, v jeho historickém jádru k výrazným změnám nedošlo a k 1. dubnu 1980 bylo prohlášeno za památkovou rezervaci.⁶⁰ V současnosti jsou České Budějovice statutárním městem Jihočeského kraje a žije zde 93 470 obyvatel⁶¹. V roce 2015 oslavilo město 750 let od svého založení.

⁵⁸ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 76.

⁵⁹ CHVOJKA, J., *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. s. 200-203.

⁶⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 329-330.

⁶¹ *Veřejná databáze: Počet a věkové složení obyvatel k 31. 12. podle obcí. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD* [online]. 2017, 23. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=DEM03&z=T&f=TABULKA&skupId=526&katalog=30845&pvo=DEM03&pvokc=101&pvoc h=40282&c=v3~2 RP2016MP12DP31>

1.1 Demografický vývoj ve městě mezi lety 1850 až 1950

K problematice demografického vývoje Českých Budějovic ve 2. polovině 19. století využívám dvě knihy, a sice od L. M. Zeithammera: *České Budějovice a okolí* z roku 1904 a knihu *Padesát let Odboru Národní Jednoty Pošumavské v Č. Budějovicích: 1884–1934* od R. Strnada z roku 1934. Oba uvádějí shodné tabulky sčítání obyvatel a doprovázejí je stručným, místy protiněmeckým, komentářem. Dále jsem pracoval s informacemi uvedenými v *Encyklopedii Českých Budějovic* od kolektivu autorů a zejména s prameny ke sčítání lidu ze Státního okresního archivu (SOkA) České Budějovice. V uvedeném archivu se však dochovaly materiály ke sčítání lidu od roku 1880 a mladších sčítáních, nikoliv před rokem 1880. V případě 1. poloviny 20. století jsem pracoval se statistickými ročenkami za příslušná období od Státního úřadu statistického.

Statistický soupis obyvatelstva státu patřil a dodnes patří k nejdůležitějším šetřením, protože mapuje aktuální údaje o obyvatelstvu v daném okamžiku na určitém místě. První censy proběhly již ve středověku za vojenskými a daňovými účely. Ale první sčítání lidu blížící se tomu, které známe dnes, proběhlo za vlády Marie Terezie v roce 1754 a v dalších letech se postupně zdokonalovalo. Důvodem se také stala změna státní správy evropských zemí, ve kterých postupně vznikl centrální byrokratický aparát. Nová centralizovaná správa již nemohla znát své poddané osobně a stát potřeboval vědět, kolika daňovými poplatníky disponoval, jakou měl v případě potřeby armádu, ve kterých oborech pracovali jeho občané a vůbec kolik žije ve státě obyvatel.⁶²

Sčítání obyvatel rakouských zemí se začalo pravidelně provádět od roku 1857 zákonem o sčítání lidu. Další sčítání lidu proběhlo v roce 1869 a podle nového zákona stanovilo pravidlo, že další sčítání proběhnou na půlnoc 31. prosince roku končícího nulou. Proto další sčítání proběhla v letech 1880, 1890, 1900 a 1910. Rovněž zákon nařídil publikaci výsledků. Ze sociálních znaků úřady zjišťovaly státní

⁶² FIALOVÁ, L. et al., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996. s. 134-135.

příslušnost, rodinný stav, náboženské vyznání a obcovací řeč, ze které se pak usuzovala národní příslušnost.⁶³

Za období První republiky proběhla evidence obyvatel v letech 1921 a 1930, v druhé poválečné době se pak provedlo první sčítání lidí v roce 1950. V zásadě československá správa převzala způsob sběru dat od Rakouska-Uherska a postupně jej zdokonalovala. V případě zjišťování národnosti obyvatel se statistiky neopíraly o obcovací řeč, ale o národnost, které se rozumělo jako kmenové příslušenství založené na mateřském jazyku, nikoliv na obcovací řeči. Tím se mohli přihlásit ke své národnosti Židé a další etnika. Sčítání lidu po válce, které proběhlo v roce 1950, opět změnilo pojmání národnosti. Stát ji považoval za příslušnost k národu, s jehož kulturou a společenstvím je člověk spjat a hlásí se k ní. Uvedené sčítání je cenné zejména pro téma odsunu a přesídlení obyvatelstva v rámci Československa. Veškeré statistiky jsou uvedeny ve statistických ročenkách či lexikonech za příslušná období.⁶⁴

Populační rozvoj města v 19. století započal po skončení napoleonských válek, kdy se město výrazně hospodářsky rozvíjelo, lidé měli zaměstnání a do města přicházeli další za prací. Nerozrůstalo se tak pouze vnitřní město, ale zejména předměstí Pražské, Vídeňské a Linecké, ve kterých také vznikaly nové továrny a podniky. Avšak ze správního hlediska se město začalo členit na uvedená předměstí mezi lety 1900 a 1910.⁶⁵ Za mezník v demografickém vývoji měst celé monarchie odborníci označují zrušení poddanství v roce 1848, v jehož důsledku se lidé mohli stěhovat a odcházet z venkova do měst. Vzrůstající počet obyvatel souvisel také se zvyšující se průměrnou délkou lidského života. Na konci 18. století se průměrně člověk dožil 25–28 let, v polovině 19. století již přes 30 let, před vypuknutím 1. světové války 40 roků a na konci 30. let 20. století již 60 let.⁶⁶

⁶³ Tamtéž, s. 140-141.

⁶⁴ *Statistika: Od historie po současnost*. Praha: Český statistický ústav, 2006. s. 15-20.

⁶⁵ RŮŽKOVÁ, J. et al., *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005. II. díl*. s. 85.

⁶⁶ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 326-327. a FIALOVÁ, L. et al., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. s. 324.

Tabulka 2. Počet obyvatel v Českých Budějovicích mezi lety 1854 a 1950.

Rok	Celkem
1854	10592
1857	16469
1869	17413
1880	23845
1890	28491
1900	39328
1910	44538
1921	44022
1930	43788
1950	41182

Zdroj: RŮŽKOVÁ, J. et al., *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. I. díl. Praha: Český statistický úřad, 2006. s. 188., *Zevrubný popis rozdělení země království Českého, úřadů politických a soudních v tomtéž království Nejvyšš schválených*. Praha: Druck der k. k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1855. s. 39.

Rovněž se zvyšoval počet narozených dětí. Na konci 18. století se v českých zemích rodilo každoročně průměrně 200 tisíc dětí a na počátku 20. století před vypuknutím války průměrně nad 300 tisíc. V průběhu 19. století se tedy rodilo na 1000 obyvatel cca 40 dětí za rok. Šance dožít se u dětí věku 15 let byla na konci 18. století 50 % a o sto let později již 66 %. Na konci 19. století se lidé, kterým bylo 20 let, průměrně dožívali kolem 60 let.⁶⁷ Nicméně rychlejší pokles porodnosti než úmrtnosti po vzniku Československé republiky způsobil pokles přirozeného přírůstku obyvatel. Ve 20. letech ročně přibýlo 86 tisíc obyvatel a na konci První republiky 19 tisíc lidí za rok. Významný úbytek obyvatelstva v celých českých zemích ve srovnání s rokem 1930 a 1950 souvisel s dopadem ekonomické krize ve 30. letech a zejména s důsledky 2. světové války.⁶⁸

Bezprostředně po skončení války započala v českých zemích migrace obyvatelstva. Z Německa se vraceli nasazení dělníci, vojáci a vězni. Do pohraničí se do roku 1948 přistěhoval přibližně milion lidí. Naopak z českých zemích odešlo cca 3 mil. Němců v rámci odsunu německého obyvatelstva. Rovněž do úbytku obyvatel je nutné zahrnout oběti 2. světové války. Po únoru 1948 emigrovalo

⁶⁷ FIALOVÁ, L. et al., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. s. 166 a 175.

⁶⁸ Tamtéž, s. 324-334.

z republiky několik desítek tisíc obyvatel, odborníci odhadují asi 60 tisíc osob. Na konci 40. let 20. století žilo v českých zemích zhruba 94 % českého národa.⁶⁹

Tabulka 3. Obcovací jazyk z 1000 obyvatel Českých Budějovic v letech 1880–1950.

Rok	Obcovací jazyk		
	český	německý	jiný
1880	594,2	405,5	0,3
1890	652,2	347,2	0,6
1900	655,2	341,6	3,2
1910	682,9	316,3	0,8
1921	825,3	162,5	12,2
1930	838,3	154,5	7,2
1950	970,6	7,1	22,3

Zdroj: *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 330., *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání*. s. 37., *Sčítání lidu a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl 1. Nejdůležitější výsledky sčítání lidu a soupis domů a bytů za kraje, okresy a města*. s. 74.

K národnostnímu vyrovnání poměru Čechů a Němců ve městě došlo v 80. letech 19. století. V roce 1880 žilo ve městě sice ještě o něco více Němců, nicméně češtinu používalo jako dorozumívací jazyk z 1000 lidí přibližně 594. V dalších letech už český živel postupně vzrůstal a v následném sčítání obyvatel již jasně dominoval. Obecný pokles populace nastal v období 1. světové války, při kterém se snížily celková porodnost a počet sňatků, ostatně jako při každé válce. Naopak po jejím skončení se situace zlepšila, když v průměru na jednu ženu připadly tři narozené děti. Zlepšující se trend skončil v důsledku hospodářské krize a následující 2. světové války. Ke shodným jevům předchozí války se ještě přidal odsun německého obyvatelstva z města a dalších lidí, kteří odešli osídlit vylidněné pohraničí. Populační stav města se tak zlepšil až v 50. letech, kdy se k městu připojily okolní obce: Čtyři Dvory, Suché Vrbné, Rožnov, Mladé, Nové Vráto, Nové

⁶⁹ Tamtéž, s. 337-340.

Hodějovice, Kněžské dvory, Dobrá Voda, Nemanice a Pohůrka. Díky tomu vzrostl počet obyvatel na přibližně 61 tisíc.⁷⁰

Tabulka 4. Počet obyvatel dle národnosti v Českých Budějovicích v letech 1880–1910.

Rok	1880		1890		1900		1910	
Počet obyvatel města ⁷¹	23845/23064		28491/27625		39328/37173		44538/42333	
Národnost	Češi	Němci	Češi	Němci	Češi	Němci	Češi	Němci
Vnitřní město	8106		3982	3918	3492	3670	6961	
Pražské před.	7271		6442	2881	12258	4577	20117	
Vídeňské před.	4987		4291	2869	4842	4072	10118	
Linecké před.	2700		1556	1449	1608	2384	5137	
Celkem	11812	11829	16271	11117	23421	15436	27309	16903

Zdroj: *Podrobný seznam míst zemí rakouských: zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. IX, Čechy.* Vídeň: Tiskem a nákladem C.K. dvorní a státní tiskárny, 1916. s. 28., RŮŽKOVÁ, J. et al., *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005. I. díl.* s. 188-189., ZEITHAMMER, L. M., *České Budějovice a okolí.* České Budějovice: nákl. vlast., 1904. s. 106., SOkA České Budějovice, Archiv města České Budějovice 1868-1928, fascikl 3, 22, č. kar. 593, 594, sčítání obyvatel z roku 1880, 1890, 1900, 1910. b. p.

V úterý 19. února 1901 byla uveřejněna stížnost v novinách *Budivoj*⁷² a ve středu 20. února 1901 rovněž v *Jihočeských listech*⁷³ k předchozímu sčítání obyvatel. České noviny otiskly obvinění proti budějovickým Němcům z podvádění při vyplňování sčítacích archů, které vedlo k nepravdivým výsledkům sčítání obyvatel z konce roku 1900. Důvodem k podvodu se měl stát zmenšující se počet Němců žijících ve městě a jejich potřeba tento fakt zamaskovat. Noviny psaly

⁷⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic.* s. 327-329.

⁷¹ První číslo uvádí celkový počet lidí žijících ve městě včetně armády, druhé číslo uvádí počet lidí bez přítomných vojáků. Čísla uvedená u jednotlivých částí města jsou bez armády, celkové sumy uvádím včetně vojáků.

⁷² *Budivoj*, ročník XXXVII., číslo 16., 1901. s. 1.

⁷³ *Jihočeské listy*, ročník VII., číslo 22., 1901. s. 1-3.

i o důkazech od konkrétních lidí, kteří uvedli například to, že se jim někdo vloupal do bytů a formuláře ukradl, sama radnice vysílala pomocníky při vyplňování papírů, kteří je pak vyplňovali nesprávně ve prospěch Němců, v německých továrnách mělo docházet k vyhrožování výpovědí ze zaměstnání, pokud čeští dělníci neuvedou německou příslušnost, nebo němečtí majitelé domů vyplnili archy i za své české nájemníky opět ve prospěch německé menšiny atd. Proto se čeští zástupci dovolávali kontroly úřadů místního sčítání a případného opakování. Výsledky sčítání lidu však zůstaly nezměněny, a přesto poukázaly na vzrůstající počty českého obyvatelstva ve městě. Pouze v centru města a na Lineckém předměstí žilo stále o něco více Němců než Čechů. Naopak nejpříznivější situace nastala na Pražském předměstí, kde žilo dvakrát tolik Čechů oproti Němcům.

Vzrůstající poměr ve prospěch Českého národa pokračoval i na počátku 20. století. Vyrovnané počty zůstaly jen v jádru města a na pomaleji se rozrůstajícím se Lineckém předměstí. Zlom nastal po vzniku Československé republiky, kdy podstatná část dosavadního německého obyvatelstva odešla z města. Po dobu trvání republiky nedocházelo k výrazným změnám v národnostním poměru obyvatelstva jako tomu bylo ve 2. polovině 19. století, protože se zastavil obecný růst obyvatelstva ve městě. Po skončení 2. světové války a následného odsunu německého obyvatelstva zůstalo ve městě zhruba 1 % Němců z celkové populace Českých Budějovic.

Tabulka 5. Počet obyvatel dle národnosti v Českých Budějovicích v letech 1921–1950.

Rok	1921		1930		1950	
Počet obyvatel města	44022		43788		41182	
Národnost	Češi	Němci	Češi	Němci	Češi	Němci
Celkem	35577	7006	36252	6681	39970	293

Zdroj: *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I.* Praha: Státní úřad statistický, 1924. s. 44., *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání.* Praha: Státní úřad statistický, 1934. s. 26., *Sčítání lidu a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl 1. Nejdůležitější výsledky sčítání lidu a soupis domů a bytů za kraje, okresy a města.* Praha: Státní úřad statistický, 1957. s. 74.

2 Nábožensko-církevní poměry ve městě od osvícenství do r. 1950 v celostátním kontextu

Osvícenství nepřineslo církvi mnoho pozitiv, ale naopak přispělo k její krizi. Osvícenství totiž zdůrazňovalo přirozený rozum a přisoudilo mu nejvyšší hodnotu i na úkor nadpřirozena. V oblasti státu a práva tak vedlo k absolutistické správě státu a takovému panovníkovi se pak musel podřít každý, včetně církve. Tím vzniklo nadřazené postavení státu nad církví a stát skrze svou politiku běžně zasahoval do církevních a duchovních záležitostí. Zmíněný proces získal označení *Josefinismus*. Smyslem josefinistické správy státu se stala péče o obecné blaho, v jehož dosažení mělo náboženství významné místo založené na mravním základu pro společnost. Proto stát potřeboval náboženství, a z tohoto důvodu se panovníci snažili podmanit si církve, která formulovala společenská témata a formovala myšlení lidí.⁷⁴

Prvním panovníkem zasahujícím do církevních záležitostí v osvícenském věku byla Marie Terezie (1740–1780), která společně se svým osvícenským kancléřem Václavem Antonínem Kounicem např. obnovila tzv. *placet regium* (zákaz uveřejňovat a vyhlášovat papežské buly bez svolení vlády), omezila zřizování nových klášterů, zesvětlila instituci manželské svátosti, postátnila školství, cenzurovala teologické spisy atd.⁷⁵

Následník Josef II. (1780–1790), vrcholný představitel Josefinismu, uzákonil patentem z 13. 10. 1781 náboženskou toleranci pro augsburskou, helvetskou a pravoslavnou konfesi. Nicméně v Čechách se to týkalo přibližně 2 % obyvatel, protože čeští nekatolíci se hlásili nejvíce k českobratrské a husitské reformaci, a proto v roce 1782 byla potvrzena tolerance i husitům. Dílčích svobod se dostalo i Židům. Od roku 1784 vznikla v Praze církevní správa židovských obcí v Čechách v čele s pražským vrchním rabínem a pětičlennou duchovní radou.⁷⁶

V témže roce 1781 přistoupil Josef II. k rušení klášterů v monarchii, protože podle císaře nebyl mnišský život užitečný. A tak 29. listopadu 1781 vydal rozhodnutí

⁷⁴ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2.* s. 149-150. a KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1995.* s. 20.

⁷⁵ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2.* s. 152-159.

⁷⁶ ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. V. Doba barokní katolicity (1650-1750) Doba osvícenská (1750-1848).* Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008. s. 357-362.

o zrušení těch klášterů, které se nevěnovaly vzdělání, vědě a péči o nemocné. Tyto kláštery byly zrušeny, majetek sekularizován, jejich členové směli odejít buď do jiného sesterského kláštera, nebo se z nich stali faráři v oblasti patronátního práva zrušeného kláštera. Počet klášterů v českých zemích klesl o více než polovinu, a to bez ohledu na jejich historicko-společenský význam. To se týkalo v Českých Budějovicích dominikánského kláštera, který zanikl v roce 1785, a v roce 1786 i kapucínského kláštera. Z výnosů sekularizovaného majetku vznikly náboženské fondy dle příslušných zemích, ze kterých pak mohla církev čerpat finance pro své účely.⁷⁷

Církev měla tedy dle josefinismu přispívat ke kvalitní správě státu, proto císař přistoupil k reorganizaci diecézí a farností a z místních farářů se vedle duchovních pastýřů stali i služebníci státu. V roce 1785 se uskutečnil dlouho připravovaný plán vzniku českobudějovické diecéze a další farnosti českých zemích změnilly své hranice, a to někdy i na úkor zahraničních diecézí. Z ryze praktických důvodů vznikaly od roku 1782 nové farnosti, aby jejich obyvatelé nemuseli docházet více jak jednu hodinu cesty a zároveň osada čítala minimálně 700 obyvatel. Tím vzniklo na jihu Čech 65 nových duchovních správ.⁷⁸

Významným zásahem státu do církevních záležitostí se stalo zřízení nového biskupství vyňatého z rozsáhlé pražské arcidiecéze. Císař se tak rozhodl ve svém dekretu z 5. 12. 1783 a jmenoval prvního biskupa Jana Prokopa hraběte Schaaffgotscheho, dosavadního olomouckého kanovníka. Biskupství a katedrální kapitula se měly usídlit v dominikánském klášteře, ale z důvodu špatného stavu došlo k výměně za nově postavenou piaristickou kolej. Císař naléhal na pražského arcibiskupa, který 15. 10. 1784 požádal papeže o vytvoření nové diecéze. Oficiálně bylo zřízeno nové biskupství bulou Pia VI. z 20. 9. 1785 s určením farního kostela sv. Mikuláše jako katedrálního chrámu.⁷⁹

Církevně-politické poměry v 1. polovině 19. století navazovaly na tradici vlády Josefa II., tedy státních zásahů do církevní oblasti. Proti tomuto úsilí vystoupilo několik osobností usilujících o náboženskou obrodu a zlepšení postavení

⁷⁷ Tamtéž, s. 337-344.

⁷⁸ Tamtéž, s. 344-345. a SVOBODA, R., *Arnošt Konstantin Růžička: josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*. České Budějovice: Jih, 2011. s. 79.

⁷⁹ KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze*. s. 23-24.

církve ve společnosti. Konec osvícenského absolutismu nastal v revolučním roce 1848. Pražský arcibiskup Alois Josef Schrenk sloužil v ranních hodinách 19. 3. 1848 na Václavském náměstí mši, aby požehnal lidu, petici jako výsledku jednání ve Svatováclavských lázních a zástupcům, kteří tuto petici odjeli hájit do Vídně. Následně ve svém pastýřském listě z 22. 3. 1848 podpořil myšlenku konstituce jako pozitivního kroku nejen pro katolickou církev. Na veřejných událostech roku 1848 se podíleli i jednotliví duchovní. Václav Štulc, redaktor Blahověsta, nebo českobudějovický kněz a podle katalogu kléru z roku 1846 kaplan u katedrály sv. Mikuláše Antonín Krejčí (1812–1872) a mnoho dalších podporovali národní hnutí.⁸⁰

Antonín Krejčí se v Českých Budějovicích podílel na vzniku pobočky Slovanské Lípy v závěru května 1848. Spolu s ním ve městě vlastenecky působili kněží Šimon Schneider (1805–1850), český kazatel u seminárního kostela sv. Anny, a Vojtěch Mokrý (1803–1882), profesor církevních dějin a církevního práva ve městě. Díky jejich pedagogickým aktivitám vstoupilo mnoho studentů do místní Slovanské Lípy. Nicméně za své vlastenecké aktivity se dostali do konfliktu se státní mocí. 22. 6. 1848 napsal biskup Lindauer do Prahy, že kněží Krejčí a Schneider přispívají k politickému napětí ve městě tím, že šíří sympatie k bouřím v Praze. Zmínění muži byli 27. 6. odvezeni ke sv. Jiří na Hradčanech. Kněz Schneider byl vzápětí propuštěn jako nevinný, ale jeho kolega nikoliv z důvodu kontaktu s Josefem Václavem Fričem (1829–1890) a podezření z podporování revoluce. Krejčí se tak dostal až k soudu, který jej neshledal vinným, a 1. 9. 1848 byl propuštěn.⁸¹ Avšak zmíněný proces se podepsal na Krejčího budoucnosti⁸², když byl biskupskou konzistoří poslán jako administrátor do Jílovic a poté do Folmavy u Domažlic. Krejčí žádal, aby se mu dostalo pozice faráře. K tomu však došlo až za episkopátu biskupa Jirsíka v roce 1852. Na faře ve Folmavě působil jako farář do své smrti v roce 1872.

⁸⁰ BAJEROVÁ, A., *Z české revoluce r. 1848*. Praha: F. Topič, 1919. s. 61-62.

⁸¹ NA Praha, Vyšetřovací komise roku 1848 Praha, KV 1848, 1848-1849, fond 209, inv. č. 120, sign. 121/1-10, 27. 6. – 1. 9. 1848, karton 27, s. 447-502.

⁸² O životě Antonína Krejčího se lze dočíst také z jeho dochované korespondence. Ze svého dočasného působiště u Jílovic napsal 3. 12. 1848 dopis Karlu Jaromíru Erbenovi, ve kterém popisuje svůj aktuální stav jako důsledek duševní vraždy na něm spáchané. Podrobněji JANOUŠEK, B., *Korespondence P. Antonína Krajčího z let 1835–1848*, Jihočeský sborník historický, roč. 32, 1963. s. 174.

K životu Šimona Schneidera se nedochovalo příliš informací. Dle katalogu kléru z roku 1849 odešel ze své funkce u sv. Anny a v roce 1850 zemřel.⁸³

Rudolf Svoboda se ve své knize věnující se biskupu Lindauerovi zamýšlí právě nad rolí biskupa v celé kauze obou kněží. Svoboda zdůrazňuje, že prozatím není dostatek informací k objasnění celé problematiky. Přesto v knize vyslovil svůj názor, že biskup se chtěl vyvarovat podobného průběhu revoluce v Českých Budějovicích jako tomu bylo v Praze, a byl tak více loajální vůči státní moci než ke svým kněžím. Dále Svoboda uvádí, že biskupská konzistoř řízená biskupem usilovala o zlepšení špatné situace Krejčího, ale naopak státní úřady tuto snahu znemožnily.⁸⁴ Po zbytek revoluce se situace ve městě již uklidnila.

Po skončení revoluce požadovali zástupci katolické církve uvolnění státního zasahování do církevních záležitostí. Na jaře 1849 se ve Vídni shromáždili biskupové z habsburské monarchie a předali panovníku Františku Josefovi I. vlastní požadavky. Žádali od císaře svobodnou korespondenci s Vatikánem, svobodné vykonávání jurisdikce v duchovní sféře vůči laikům a klerikům, absolutní správu nad církevními nadacemi a teologickými ústavami, svobodu kázání a liturgie, navrácení církevního majetku, rozšíření dozoru na výchovu a vzdělání a možnost svolávat synody. Rozhodnout o celé věci musel sám císař František Josef I. K naplnění podmínek katolické církve došlo uzavřením konkordátu roku 1855 mezi císařem Františkem Josefem I. a papežem Piem IX. Pro církvev to znamenalo zaručení svobody. Císař si od dohody slíboval to, že se katolické duchovenstvo stane oporou centralismu a absolutismu v říši.⁸⁵

Po porážce Rakouska v Itálii roku 1859 byl již absolutismus definitivně na ústupu a k moci se dostávali liberálové. Následný proces postupného rušení

⁸³ SVOBODA, R., *Nebroušený diamant: třetí českobudějovický biskup Josef Ondřej Lindauer*. Praha: Vyšehrad, 2015. s. 87-88.

⁸⁴ Tamtéž, s. 88.

⁸⁵ Byly obnoveny nerušené styky s Římem, obnovila se jurisdikce biskupů nad klérem, církvev se opět podílela na učebním plánu teologických fakult, udělovala nutné kanonické mise novým profesorům, církvev určovala požadavky pro nové faráře, pouze církvev směla zasahovat do bohoslužebního a klášterního řádu, manželství katolíků bylo podřízeno církevními zákonům a církvev vykonávala dozor nad vzděláním a výchovou mládeže. Více in: KRYŠTŮFEK, F. X., *Dějiny církvev katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do času J. V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740-1898)*. Díl 2. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. s. 163-176. a ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. VI., Doba probuzenského katolicismu (1848-1918)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. s. 46-47 a 50-52.

konkordátu a antipatií vůči církvi se nazývá obdobně jako v Prusku *kulturkampf*⁸⁶. Prvním zásahem se stal protestanský patent z roku 1861, díky němu se dostalo protestantům právního a náboženského zrovnoprávnění. Další významný počín se udál roku 1868 vydáním květnových zákonů. První zákon zbavil školy závislosti na církvi, čímž se z nich staly opět nadkonfesijní instituce a náboženství bylo vyučováno dle vyznání v časové dotaci dvou hodin týdně. Avšak církevní školy nadále existovaly, ale vrchní dozor vykonávaly státní orgány. Druhý zákon se týkal manželství a zrušení dosavadního kanonického práva tím, že zavedl státní manželské právo. Církev tedy ztratila dvě své výsady, které nabyla zákonem z roku 1850. Formální zrušení konkordátu nastalo v roce 1870 po vyhlášení papežské neomylnosti na Prvním vatikánském koncilu.⁸⁷

Proti negativním náladám vůči katolické církvi bojoval v českých zemích ponejvíc českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík (v úřadu 1851–1883), který nedbal možného trestu pronásledování a uvěznění za své chování ve prospěch církevního blaha proti nadměrnému úsilí byrokracie. Biskup Jirsík byl znám jako pečlivý duchovní správce, staral se o výchovu a vzdělání, zakládal spolky, spolupracoval s českými poslanci v říšské radě a vykonal mnoho další práce, která je patrná dodnes (více v kapitole Biskupové mezi lety 1850 až 1950).⁸⁸

Po vzniku Československé republiky pokračoval vztah mezi katolickou církví a státem v duchu habsburské tradice. Nicméně i přes různé proticírkevní agitace zůstalo stále vysoké procento věřících, přibližně 80 % katolíků v ČSR a pouze 700 tisíc lidí se hlásilo k ateismu. Roku 1925 nastalo ještě výraznější ochlazení vztahů, když československá vláda vydala zákon týkající se svátků, čímž sice zavedla tradici státních svátků, ale také zrušila některé dosavadní církevní svátky.

⁸⁶ Termín *kulturkampf* označuje konflikt mezi katolickou církví a státní mocí, která usilovala o nadřazené postavení oproti dalším autoritám ve společnosti, včetně katolické církve. V české historiografii se ve stejném významu používají pojmy klerikalismus nebo antiklerikalismus. Rakouský kulturkampf se nejvíce projevil v procesu rušení konkordátu uzavřeného roku 1855. Zatímco v českých zemích se projevil obecně proti katolické církvi, zejména proti Jezuitům, kteří se po roce 1866 opět usadili v Praze. Více in: KAISEROVÁ, K. (ed.) a VESELÝ, M. (ed.), *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.-22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006. s. 130-137.

⁸⁷ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin*. [Sv.] 2. s. 205-207. a KRYŠTŮFEK, F. X., *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do času J. V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740-1898)*. Díl 2. s. 305-306, 360-363 a 450.

⁸⁸ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin*. [Sv.] 2. s. 207-209.

Dále proběhly oslavy výročí úmrtí Mistra Jana Husa za účasti prezidenta republiky, na které Vatikán zareagoval stažením svého nuncia z Prahy a přerušením diplomatických vztahů do roku 1927. V témže roce byla dojednána smlouva mezi Svatým stolcem a ČSR pod názvem *Modus vivendi*. Ve smlouvě se ustanovily nové hranice diecézí v republice, které se nově kryly se státními hranicemi, stejně to platilo pro provincie řádů a kongregací s tím, že již nebudou podléhat cizímu provinciálovi. Dále biskupy opět jmenoval papež ve shodě s církevním právem, ale vláda jej mohla z politických důvodů odmítnout. Tento akt změnil negativní vztahy církve a státu, což se projevilo například při celostátních oslavách milénia úmrtí sv. Václava v roce 1929.⁸⁹

Na jihu Čech se přičinil o překonání katolické krize biskup Šimon Bárta (v úřadu mezi lety 1921 a 1940), v r. 1927 uspořádal v Českých Budějovicích diecézní eucharistický sjezd (více viz kapitola Biskupové mezi lety 1850 až 1950).⁹⁰

Po mnichovském diktátu z konce září 1938, v jehož rámci se od ČSR odtrhly Sudety, vstoupili do řad odbojářů i kněží, řeholní bratři a řeholní sestry. Avšak církevní hodnostáři se zařadili mezi další skupiny lidí, které byly masivně transportovány do věznic a koncentračních táborů. Vyjma vlasteneckého citění k českému státu se stávalo důvodem jejich perzekuce a mnohdy i smrti to, že hlásali v křesťanské víře rovnost všech lidí a nepoužívání násilí na druhých. Celkem bylo perzekuováno 371 českých katolických kněží a z tohoto počtu jich 58 zemřelo v koncentračních táborech. Na území českobudějovické diecéze se jednalo o 40 perzekuovaných kněží, osm jich zemřelo v koncentračních táborech, jeden doma na následky věznění a jeden zůstal nezvěstný.⁹¹

⁸⁹ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2.* s. 243-244.

⁹⁰ KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze.* s. 39-40.

⁹¹ ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. VII., Doba československého katolicismu (1918-1949).* s. 198-200.

2.1 Církev, řády, církevní spolky a stavby mezi lety 1850 až 1950 ve městě

V souvislosti s církevními poměry a jejich správními změnami došlo k postupným změnám v českobudějovickém arcikněžství. Pro neustále rozrůstající se město fungovala pouze jedna farnost při kostele svatého Mikuláše, a to od konce 13. století. Také sama katedrála přestala stačit potřebám rozrůstajícího se města, a protože většina obyvatel byli katolíci, tak i potřebám rozrůstající se katolické obce. Řešení navrhl biskup Martin Josef Říha ve svém pastýřském listu z 2. 11. 1888⁹², ve kterém předložil myšlenku na výstavbu nové katedrály. Svůj nápad odůvodnil tím, že českobudějovická diecéze nemá vlastní samostatný katedrální chrám, protože kostel sv. Mikuláše plní dvojí roli jednak jako katedrála a poté jako farní kostel. Biskup si představoval, že by byla postavena nová katedrála na místě, na kterém je třeba se teprve dohodnout, a kostel sv. Mikuláše by plnil svou původní roli farního kostela. Nicméně čas plynul a v roce 1907 zemřel biskup Říha a na jeho místo nastoupil biskup Josef Antonín Hůlka s vlastními plány. Ten ve svém pastýřském listu ze dne 2. 12. 1908⁹³ zveřejnil vlastní návrh, že by se místo plánované nové katedrály postavily dva až tři nové farní kostely a stará katedrála by se zrekonstruovala.

Plán biskupa Hůlky nakonec zvítězil a rekonstrukce katedrály sv. Mikuláše proběhla v letech 1911 až 1912. Za zbylé finance z fondu pro novou katedrálu se představitelé církve a města rozhodli ke stavbě nového farního kostela na Lineckém předměstí. V roce 1914 byly vykopány základy kostela a o rok později byla již stavba hotova. Kostel získal novorománskou podobu, kterou si zachoval do současnosti, a byl zasvěcen sv. Janu Nepomuckému. Nová fara při kostele sv. Jana Nepomuckého byla zřízena k 1. lednu roku 1925 a funguje dodnes.⁹⁴ Další farnosti ve městě vznikly až po roce 1990.

V případě počtu kostelů na území města České Budějovice mezi lety 1850 až 1950 se jedná o tyto: chrám sv. Mikuláše (13. století, centrum města),

⁹² *Ordinariátní list Budějovické diecése: Milým diecesánům diecése Budějovické!*. 1888, str. 139-141.

⁹³ *Ordinariátní list Budějovické diecése: Josef Antonín, všem věřícím diecése budějovické pozdravení a požehnání ve jménu Páně*. 1907-1908, str. 165-166.

⁹⁴ *Českobudějovické listy*, ročník VII. číslo 217, 16. 9. 1998, *Budivoj*, roč. L. číslo XXXI., 17. 4. 1914. a SOkA České Budějovice, Fara při kostele sv. Jana Nepomuckého v ČB, sign. 5-12/26, č. kar. 258. b. p.

klášterní kostel Obětování Panny Marie (13. století, centrum města) v areálu kláštera původně dominikánů, ve 2. polovině 19. století koleje redemptoristů, kostel sv. Anny (1614, centrum města) s biskupským seminářem, kostel sv. Jana Křtitele a sv. Prokopa (nejstarší kostel, Pražské předměstí), kostel Nejsvětější Trojice (18. století, pražské předměstí) původně jako morový špitál a v 19. století jako chudobinec, kostel sv. Václava (1870, Pražské předměstí) s českým gymnáziem, kostel svaté Rodiny (1888, centrum města) se sirotčincem spravovaným kongregací boromejek, kostel Panny Marie Růžencové (1891, poblíž centra města) při koleji petrinů, kostel Božského Srdce Páně (1904, poblíž centra města) spravovaný petrinkami, kostel sv. Jana Nepomuckého (1915, Linecké předměstí). Dále lze zařadit dva kostely za hranicemi tehdejšího města, ale dnes jsou jeho součástí, a sice kostel svatého Cyrila a Metoděje (1935, Suché Vrbné) ve správě Kongregace bratří těšitelů z Gethseman a kostel sv. Vojtěcha (1939, ve Čtyřech Dvorech) s řeholním domem františkánů v letech 1939 až 1950. Dále ve městě existovalo nespočet dalších kaplí a modliteben.⁹⁵

Tabulka 6. Náboženské vyznání v letech 1890 a 1900 v městských částech Českých Budějovic.

Rok	1890			1900		
	Římsko-katolické	Evangelíci	Židé	Římsko-katolické	Evangelíci	Židé
Vnitřní město	7282	33	660	6423	51	743
Pražské před.	9159	29	172	16510	63	382
Vídeňské před.	6987	46	191	8469	52	475
Linecké před.	2984	15	57	3950	4	35

Zdroj: SOKA České Budějovice, Archiv města České Budějovice 1868-1928, fascikl 22, č. kar. 594, sčítání obyvatel z roku 1890 a 1900. b. p.

Vezmeme-li do úvahy urbanizační vývoj města v souvislosti s rozložením kostelů v Českých Budějovicích ve 2. polovině 19. století a 1. polovině 20 století,

⁹⁵ ZEITHAMMER, L. M., *České Budějovice a okolí*. s. 97-98.

tak v centru města se nacházely celkem 3 kostely a z toho pouze jeden, katedrála sv. Mikuláše, sloužil k potřebám městské farnosti. Před rokem 1900 fungovaly ve městě další dva filiální kostely, a to kostely sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele a sv. Václava. Oba se dodnes nacházejí na Pražském předměstí, které se nejvíce rozšiřovalo právě v 19. století. Jak uvádím v předchozích tabulkách, žilo zde nejvíce obyvatel Českých Budějovic a zejména zde výrazně převažoval český živel nad německým. Druhé početné předměstí Vídeňské nedisponovalo žádným filiálním kostelem. Pouze se zde nacházely dva kostely, jeden petrinů a druhý petrinek, oba v blízkosti centra. Na Lineckém předměstí se v 19. století nenacházel žádný kostel, také se jednalo o početně nejmenší předměstí města. V kontextu dat uvedených v tabulce č. 3. nejvíce Čechů žilo na Pražském předměstí, dále na Vídeňském předměstí a v centru města. Německé obyvatelstvo žilo nejčastěji v centru města, dále na Pražském a Vídeňském předměstí, ale v souvislosti s rychlejším rozvojem Pražského předměstí žilo v roce 1900 nejvíce Němců právě na tomto předměstí, ale v porovnání s místními Čechy se jednalo o menšinu. Němci v roce 1900 převažovali v centru města a na Lineckém předměstí.

Tabulka 7. Náboženské vyznání v Českých Budějovicích mezi lety 1880 a 1910.

Náboženství	Římsko-katolické	Evangelíci	Židé	Jiné a nevěřící
Rok				
1880	22182	72	969	22
1890	27263	126	1088	12
1900	37447	193	1673	15
1910	42506	315	1640	77

Zdroj: SOKA České Budějovice, Archiv města České Budějovice 1868-1928, fascikl 3, 22, č. kar. 593, 594, sčítání obyvatel z roku 1880, 1890, 1900, 1910. b. p.

V rámci habsburské monarchie disponovali protestanté na rozdíl od katolíků jinými právy. V českých zemích byli nekatolíci v ilegalitě a až osvícenství jim přineslo částečnou toleranci, ale pouze pro luterány a kalvinisty, nikoliv

pro církve pod obojí a Jednotu bratrskou. Zákonem potvrzená rovnoprávnost s katolickou církví pro augsburské a helvetské vyznání nastala až v roce 1861 na základě protestanského patentu. Díky němu byly zrušeny státní zásahy do vnitřních a vnějších záležitostí obou církví. Význam tohoto patentu pak spočíval v náboženské neutralitě rakouského soustátí. Pravoslavná církev získala obdobnou rovnocennost o tři roky později.⁹⁶

Od 70. let 19. století se tak ve městě vedle židovské obce usazovaly první nekatolické církve a společnosti. K prvním patřila *Německá evangelická církev augsburského vyznání*, která otevřela sborový dům a modlitebnu roku 1899 v dnešní ulici 28. října. Její setrvání ve městě skončilo v roce 1945. Další, *Církev bratrská*, pracuje ve městě od roku 1896 do současnosti. Ještě v menších počtech než předchozí církve zde působily starokatolická církev, řečtí katolíci, pravoslavní, anglikáni a též muslimové.⁹⁷

Před rokem 1918 byla státem uznána pouze církev katolická, augšpurská, helvetská, česobratrská, starokatolická a pravoslavná. Se vznikem Československé republiky přišla i svoboda vyznání a československý občan si mohl sám vybrat, ke komu se přihlásí. Nicméně, jak již bylo uvedeno výše, katolická víra byla hluboce zakořeněná v české, potažmo československé společnosti a pouze minimální podíl obyvatel přešel k nově vytvořeným církvím, společnostem, spolkům či hnutím.⁹⁸

V Československé republice patřila k nejpočetnější nekatolické církvi Česobratrská církev evangelická, která vznikla v roce 1918 spojením augšpurských a helvetských protestantů. Nicméně v květnu 1945 zanikla. Jejím věřícím se obecně říká evangelíci a evangelickým centrem se stala státem vytvořená Husitská evangelická fakulta ustanovená v roce 1919.⁹⁹ V Českých Budějovicích evangelíci

⁹⁶ NEŠPOR, Z. R., *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006. s. 502-504 a 592.

⁹⁷ HŮLKA, J. A., *Církevní řády, bratrstva a spolky v diecési česko-budějovické*. České Budějovice: Nákladem bisk. konsistoře, 1893. s. 10-86.

⁹⁸ ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. VII., Doba československého katolicismu (1918-1949)*. s. 403-468. a *Demografická příručka 2015: Obyvatelstvo podle náboženské víry a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 2001 a 2011*. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 3. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>

⁹⁹ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2*. s. 242-243.

patřili k naprosté menšině a po jejich sjednocení po roce 1918 se k nim hlásilo přibližně 1000 obyvatel města.

Po vzniku Československé republiky 8. 1. 1920 založili lidé nespokojení s vývojem katolické církve vlastní náboženskou společnost pod jménem Církev československá. V prvním sčítání lidu v roce 1921 se k nové národní církvi přihlásilo přibližně 523 tisíc obyvatel, v roce 1930 přibližně 780 tisíc a po válce v roce 1950 přibližně 947 tisíc mužů a žen¹⁰⁰. Smyslem Církve československé bylo navázat na Nový zákon a působení Ježíše Krista a vytvořit novou liturgii a učení ve shodě s moderními názory a českým vlasteneckým cítěním. V roce 1971 se změnil název této církve na Československou církev husitskou.¹⁰¹ Tato církev se stalo po roce 1918 druhou nejvíce zastoupenou církví v Českých Budějovicích.

Dále se ve městě po roce 1918 nacházela Česká pravoslavná církev hlásící se k odkazu sv. Cyrila a Metoděje, jejíž počty se pohybovaly do stovky věřících.

Tabulka 8. Náboženské vyznání od r. 1921 do r. 1950 v Českých Budějovicích.

Náboženství	Katolické	Evangelíci	Židé	Pravoslavní	Československé	Nevěřící
Rok						
1921	35123	871	1423	71	4562	1954
1930	33058	1191	1138	58	6278	2024
1950	-	-	-	-	-	-

Zdroj: Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I. s. 116-117., Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. s. 82-83.

Po roce 1850 rostly počty mužských a ženských kongregací napříč Evropou, a docházelo tak k obnově řeholního života po negativních dopadech josefinismu¹⁰².

¹⁰⁰ Demografická příručka 2015: Obyvatelstvo podle náboženské víry a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 2001 a 2011. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 3. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>

¹⁰¹ KADLEC, J., *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2. s. 242.*

¹⁰² Na území Čech a Moravy zbylo po rušení 13 mužských řádů – augustiniáni – bosáci a poustevníci, benediktini, cisterciáci, dominikáni, františkáni, maltézští rytíři, kapucíni, křižovníci s červenou

Avšak ne všem řádům se dařilo dobře. Například piaristický řád se nedokázal vnitřně reformovat a postupně upadal. Nejvíce to pocítilo školství, piaristické gymnázium v Českých Budějovicích skončilo k roku 1871, protože piarističtí bratři věnující se učitelství nedisponovali dostatečným vzděláním. Naopak ženským řádům a kongregacím se dařilo velmi dobře, protože vytvářely významnou práci v moderní společnosti v oblastech péče o chudé, nemocné, staré či výuce na školách.¹⁰³

Nejstarší kongregací v Českých Budějovicích se stala *Kongregace Milosrdných sester svatého Karla Boromejského*, která zde působila mezi lety 1850 až 1950. Od roku 1871 do současnosti zde působí *Kongregace Školských sester de Notre Dame*. Nejstarší mužský kongregační dům vznikl ve městě v roce 1885 a jednalo se o *redemptoristy* (1885–1950). O dva roky později byl v Českých Budějovicích založen *dům Kongregace sester Nejsvětější Svátosti* a o rok později *dům Kongregace bratří Nejsvětější svátosti*, jinými slovy petrinek a petrinů. Rovněž i tyto komunity zde působí do současnosti.¹⁰⁴

V meziválečném období¹⁰⁵ se ve městě ustavily sbory *Církve československé husitské*, *Českobratrské církve evangelické*, *YMCA*, *Armády spásy*, *Církve evangelické metodistické*, krátce se vrátili *dominikáni*, ve 30. letech otevřely své domy *Dcery křesťanské lásky svatého Vincence z Paula* a *františkáni*.¹⁰⁶

V případě církevních spolků a společností se rovněž jednalo po roce 1850 o velký rozmach. V Českých Budějovicích působily tyto spolky a společnosti: *Spolek svatého Josefa* (1854), kněžské mariánské sdružení *Corona aurea* (1854), *Spolek katolických tovaryšů* (1858), *Bratrstvo ustavičného klanění svátosti oltářní* (1859, od roku 1965 změnilo název na *Jednota ustavičného klanění se nejsvětější Svátosti oltářní a k podporování chudých chrámů Páně*), *Fond svatého Mikuláše* (1863,

hvězdou, milosrdní bratři, minorité, piaristé a premonstráti. Z ženských řádů zbyly čtyři – anglické panny, alžbětinky, voršilky a bosé karmelitky. Podrobněji in: ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. VI., Doba probuzenského katolicismu (1848-1918)*. s. 79-87.

¹⁰³ ZLÁMAL, B., *Příručka českých církevních dějin. VI., Doba probuzenského katolicismu (1848-1918)*. s. 90-95.

¹⁰⁴ HŮLKA, J. A., *Církevní řády, bratrstva a spolky v diecézi česko-budějovické*. s. 10-26.

¹⁰⁵ Pro srovnání: V roce 1925 existovalo v Čechách 89 mužských klášterů se 680 řeholníky, z toho v budějovické diecézi jich žilo 122. Z ženských řeholí se nacházelo v Čechách 288 klášterů se 4007 řeholnicemi, z toho v budějovické diecézi žilo 678 žen. Více in: HRONEK, J. (ed.), *Schematismus katolického duchovenstva Československé republiky. II. část. III. roč. Kalendáře katol. duchovenstva na r. 1925*. Praha: Čsl. akc. tisk., 1925. s. 254-301.

¹⁰⁶ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 295.

od roku 1875 jako *Spolek svatého Mikuláše*), *Bratrstvo neposkrvněného Srdce Panny Marie na obrácení hříšníků* při kostele redemptoristů, *Bratrstvo naší Paní královny andělů* (1874), *Bratrstvo křesťanských matek* (1876), politický *Spolek katolíků* (1876), *Bratrstvo nejsvětějšího srdce Páně* (1887), dále spolky na podporu misí do různých částí světa nebo vystěhování do USA.¹⁰⁷ Tělovýchovný katolický spolek *Orel* vznikl ve městě v roce 1928 v Jirsíkově národním domě na dnešní Lannově třídě.¹⁰⁸

2.2 Židé v Českých Budějovicích

Židé žili ve městě pravděpodobně od jeho prvních let. Český král Jan Lucemburský udělil roku 1341 privilegium umožňující usazení dvou rodin ve městě a jeho syn Karel IV. následně roku 1364 umožnil pobyt třem židovským rodinám. Místní Židé směli žít v Židovské ulici, která odpovídá dnešní ulici U Černé věže. Avšak nejednalo se o ghetto, žili v ní i křesťané. Židovská komunita ve městě vydržela do roku 1506, poté byli Židé vyhnáni na základě privilegia Vladislava II. z důvodu údajné spoluúčasti na rituální vraždě křesťanského chlapce v dolnorakouském Pleisingu. Tento stav vydržel až do roku 1848, kdy byli Židé zrovnoprávněni s katolíky, a o rok později se ve městě usadil první Žid Bernard Kohn. V roce 1859 vznikla ve městě Židovská náboženská obec v Českých Budějovicích sídlící v Biskupské ulici a vytvořila si modlitebnu s prvním rabínem Filipem Bondym. S postupně rozšiřující se židovskou obcí vzešel požadavek na stavbu místní synagogy. Ta byla postavena vedle dnešního Justičního paláce a slavnostní svěcení proběhlo 5. září 1888. Jednalo se o novogotickou trojlodní baziliku s vysokým dvojvěžím v západním průčelí, do které se vešlo až 500 lidí. Pokud jde o počty židovského obyvatelstva města, tak v roce 1857 žilo ve městě 166 Židů, v roce 1890 již 969 Židů a ve 20. letech se jejich počet pohyboval kolem 1500 židovských obyvatel, tedy přibližně 3 % populace města.¹⁰⁹

¹⁰⁷ HŮLKA, J. A., *Církevní řády, bratrstva a spolky v diecézi česko-budějovické*. s. 27-65.

¹⁰⁸ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 341.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 327, 485-486 a 572-573.

Jak již uvádím výše, život místní židovské komunity narušila německá okupace, v rámci které bylo z města 18. dubna 1942 deportováno 909 židovských osob transportem Akb do Terezína, přičemž osvobození se dožilo 28 Židů. Poté byla 5. července 1942 zničena i budějovická synagoga. Také probíhala další zatýkání Židů gestapem.¹¹⁰ Po skončení války sice došlo ve městě k obnovení židovské obce, ale v porovnání s předválečnými roky se jednalo o skrovné poměry a počty neustále klesaly. Život místních Židů zanikl po roce 1970, kdy byl místní drobný synagogální sbor přidružen k Židovské náboženské obci v Praze. Na místě zmíněné synagogy vznikl v roce 1992 památník obětí z okupačního transportu Akb.¹¹¹

¹¹⁰ DVOŘÁK, J. et al., *České Budějovice pod hákovým křížem*. s. 100.

¹¹¹ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 573-574.

3 Češi a Němci působící v římsko-katolické církvi v Českých Budějovicích

3.1 Biskupové mezi lety 1850 až 1950

Prvním českobudějovickým biskupem se stal *Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche, svobodný pán z Kynastu a Greiffensteinu*¹¹², který působil jako biskup mezi lety 1785 až 1813. Narodil se v Praze roku 1748, studoval ve Vídni, působil jako kanovník v Hradci Králové a v Olomouci, od roku 1784, kdy byl jmenován biskupem císařem Josefem II., žil v Českých Budějovicích, kde v roce 1813 zemřel. Na jeho práci navázal v letech 1815 až 1845 druhý biskup *Arnošt Konstantin Růžička*¹¹³. Narodil se v Tloskově na Berounsku roku 1761. Ve svém životě se těšil přízni samotného císaře, přičemž se v roce 1787 stal rektorem Ivovského generálního semináře. Po jeho zrušení působil od roku 1794 v Českých Budějovicích jako kanovník a později jako vikář. Poté jej František I. povolal do Haliče jako světícího biskupa, nicméně sám Růžička požádal o zvážení jmenování, na jehož základě se stal druhým českobudějovickým biskupem. Třetím biskupem byl jmenován *Josef Ondřej Lindauer*,¹¹⁴ působící ve funkci v letech 1845 až 1850. Narodil se v roce 1784 v Plzni a k titulu biskupa se vypracoval od kaplana v Malešicích, přes faráře v Letinách, arciděkana v Plzni a českého kazatele u sv. Víta. Právě Lindauer pozval r. 1849 do městské nemocnice milosrdné sestry z kongregace sv. Karla Boromejského a jim pak odkázal většinu svého jmění.¹¹⁵

Čtvrtým biskupem českobudějovickým byl jmenován v roce 1851 *Jan Valerián Jirsík*¹¹⁶, jehož úřad trval do roku 1883. Narodil se v roce 1798 v posázavském Kácově, vystudoval teologii v Praze a ještě v roce 1846 pracoval jako farář v Minicích. Na základě výborné pověsti získal titul kanovníka

¹¹² SVOBODA, R., *Jan Prokop Schaaffgotsche: první biskup českobudějovický*. Brno: L. Marek, 2009. s. 87-248.

¹¹³ SVOBODA, R., *Arnošt Konstantin Růžička: josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*. s. 62-177.

¹¹⁴ SVOBODA, R., *Nebroušený diamant: třetí českobudějovický biskup Josef Ondřej Lindauer*. s. 104-106.

¹¹⁵ KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze*. s. 27-31.

¹¹⁶ KADLEC, J., *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993. s. 7-78. a REBAN, K., *Jan Valerián Jirsík*. České Budějovice: Tiskový spolek, 1933. s. 5-8.

metropolitní kapituly a kazatele u sv. Víta, jehož nedělní kázání navštěvoval velký počet věřících Pražanů. Od revolučních let redigoval Časopis pro katolické duchovenstvo, ve kterém si opět získal popularitu za své názory napříč společenskými tématy.

Od roku 1851 se odebral do svého nového působiště jako českobudějovický biskup, v současnosti považován za biskupa buditele. V říjnu 1853 založil studentský seminář na výchovu kněžského dorostu, do kterého se snažil dosazovat kvalitní profesorský sbor. Podporoval české studenty a výuku české mluvnice. Na druhou stranu vyžadoval i u českých studentů kvalitní znalost německého jazyka z toho důvodu, že němečtí absolventi zpravidla odcházeli do rakouských diecézí a pastorační činnost v německy mluvících oblastech v Čechách tak vykonávali čeští kněží. Podporoval duchovní spolky a sám založil v roce 1854 spolky *Corona aurera* a *Sodalitu sv. Josefa*, poté ještě *Spolek křesťanských matek* a *Spolek katolických tovaryšů*. Ve svém biskupství uspořádal tři synody v letech 1863, 1872 a 1875, třikrát uskutečnil vizitace diecézních osad, věnoval se otázkám nejen náboženského, ale i veřejného života. Rovněž podporoval emigranty v Americe například tím, že zajistil několik kněží k zámořským misiím.¹¹⁷

Mírné rozčarování však přinesl závěr Prvního Vatikánského koncilu roku 1870, jehož se biskup Jirsík účastnil, a usnesení o papežské neomylnosti jako pravdy víry. Biskup Jirsík zpochybnil toto dogma jednak z důvodu hrozící kritiky a útoků proti katolické církvi, a jednak protože nebyl sám přesvědčen, zda papežská neomylnost byla předmětem víry. Nicméně i přesto svůj názor podřídil usnesení koncilu a vyhlásil jej ve své diecézi jako jeden z prvních v monarchii.¹¹⁸

Jirsík se rovněž osvědčil jako obratný politik. Respektoval představu o transcendentálním původu panovnické moci, ale za to vystupoval v případě nutnosti proti vládě a zákonům, pokud šly proti zájmům církve a českého národa. Ve svém prvním pastýřském listu nový biskup uvedl: „*V milé vlasti naší bydlí dvoji národ: Čechové a Němci. Boží prozřetelnost vykázala v požehnané zemi této jedněm i druhým vedle sebe společné stránky. A že tak usoudil Hospodin Bůh náš, velí tudíž i káže, abychom milující se vespolek, v svornosti a pokoji bratr bratra snášeli.*

¹¹⁷ KADLEC, J., *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. s. 30-41 a 54-59.

¹¹⁸ SVOBODA, R., *Velký koncil na malém městě: první vatikánský koncil, Jan Valerián Jirsík a České Budějovice v letech 1869-1870*. s. 68-73.

*Nechat' nás tedy žádná vášeň nedělí. Já k vám přicházím, zároveň Čechům i Němcům, co biskup vás, a by možno bylo, přivinul bych vás všechny k srdci svému, Čecha i Němce. Vždyť pak jste všichni ovečky mé, svěřené mi od Krista Pána... Milujte národ svůj, miluj Čech i Němec jazyk svůj. Hoden jest národ, z kterého jsme posli, bychom ho milovali, a jazyk, kterým nás matka učila modliti se k Bohu, hoden jest, abychom si ho vážili. Nezapomínej ale nikdo, že všichni jsme nejprve a především křesťané, katolíci, a potom teprve Čechové a Němci.*¹¹⁹ Jirsík podporoval státoprávní požadavky českého národa a od roku 1863 se účastnil politiky pasivní rezistence.¹²⁰

V oblasti školství dal založit české gymnázium vedle již fungujícího německého pro stále větší počty českých studentů. Základní kámen budovy nové školy byl položen zjara 1868 a v říjnu téhož roku již započala svou vzdělávací činnost. O dva roky později byl dostavěn také přilehlý kostel sv. Václava. Až do roku 1871 platilo biskupství náklady nové školy, poté ji převzal stát. Svým vlivem pomohl k otevření chlapecké školy z činnosti Matice školské v budově bývalého piaristického kláštera. Do hlavního města diecéze povolal Školské sestry de Notre Dame, které zde r. 1871 otevřely dívčí školu U Sv. Josefa. Vedle budování českého školství ve městě se zaměřil biskup na hendikepované děti. V roce 1871 vznikl diecézní ústav pro hluchoněmé, který zajišťuje dodnes výchovu a vzdělání hluchoněmých dětí.¹²¹

V pořadí pátým biskupem v letech 1883 a 1885 byl *František de Paul hrabě Schönborn*. Narodil se v Praze roku 1844, vystudoval Právnickou fakultu pražské univerzity, poté získal doktorát z teologie na studiích v Římě. Následně pracoval jako kaplan a rektor pražského arcibiskupského semináře. Za jeho episkopátu přišli roku 1885 do Českých Budějovic redemptoristé, kteří se usídlili v bývalém klášteře dominikánů. Avšak po dvou letech biskupského úřadu jej císař jmenoval arcibiskupem pražským.¹²²

¹¹⁹ *Blahověst: katolický týdeník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany*, ročník V., číslo 42., 16. 10. 1851.

¹²⁰ KADLEC, J., *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. s. 60-69.

¹²¹ Tamtéž, s. 56, 74-78.

¹²² KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze*. s. 35-36.

Nástupce na biskupské stolici jmenoval císař František Josef I. dosavadního profesora kněžského semináře v Českých Budějovicích *Martina Josefa Říhu*. Narodil se roku 1839 nedaleko Písku, kde i studoval, poté přešel do Českých Budějovic. Zde byl roku 1869 vysvěcen na kněze, studoval ve Vídni a po návratu do diecéze kázal v kostele sv. Anny. Roku 1885 se stal šestým biskupem a pracoval tak až do své smrti v roce 1907. Za jeho správy vznikly českobudějovické domy kongregace Bratří a Sester Nejsvětější svátosti. Velmi usiloval o vybudování nové katedrály v Českých Budějovicích, avšak jeho plán nevyšel a peníze byly využity na rekonstrukci katedrály sv. Mikuláše a k výstavbě nového farního kostela sv. Jana Nepomuckého.¹²³

Nástupcem a sedmým biskupem byl jmenován r. 1907 *Josef Antonín Hůlka*. Narodil se v roce 1851 v Klatovech, vystudoval právnickou fakultu v Praze, následně vstoupil do kněžského semináře v Českých Budějovicích a přijal svěcení na kněze od biskupa Jirsíka. V roce 1893 jej biskup Říha jmenoval kancléřem konzistoře, od roku 1900 se stal sídelním kanovníkem a poslední tři roky biskupa Říhy fungoval jako jeho generální vikář. Jmenování biskupem pro Hůlku znamenalo vrchol v jeho kariéře. Jako správce diecéze nechal zrekonstruovat katedrálu sv. Mikuláše a přičinil se o výstavbu nového kostela na periferii města. Zemřel v roce 1920.¹²⁴

Osmým biskupem a v pořadí třetím Jihočechem se stal *Šimon Bárta* v letech 1920 až 1940. Studoval jako jeden z prvních žáků České koleje v Říme, kde byl vysvěcen na kněze. Roku 1908 se vrátil do Českých Budějovic jako vyučující českého gymnázia. Za svého úřadu se musel vypořádat s exodem mnoha duchovních a tisíců věřících. Biskup proti tomu bojoval například uspořádáním eucharistického sjezdu v Českých Budějovicích roku 1927, který byl označen za český národní kongres. Podporoval spolkový život, kněžský seminář, do kterého se snažil získat kvalitní profesory, a přispěl k uskutečnění Dnů katolického mládí v roce 1936. V závěru svého života musel přihlížet trhání diecéze v souvislosti s mnichovským diktátem a německou okupací.¹²⁵

V období po smrti biskupa Bárty došlo k jednání mezi německou vládou a Římem o zvolení nového biskupa. Německá vláda požadovala německého biskupa,

¹²³ Tamtéž, s. 36-37.

¹²⁴ Tamtéž, s. 37-38.

¹²⁵ Tamtéž, s. 39-40.

nikoliv českého, ačkoliv Němci byli v jižních Čechách menšinou a zároveň německá vláda neměla pravomoc k tomu, aby ovlivnila volbu nového biskupa. Proto se celá událost stala politickým tématem mezi Německem a Římem. O diecézi se prozatímně starali kapitulní vikář Jan Cais a kapitulní probošt Karel Boček. Nový biskup, v pořadí devátý, dosedl do úřadu až v roce 1947. Jmenoval se *Josef Hlouch*, narodil se roku 1902 u Třebíče a do povědomí Moravy vstoupil jako kazatel poutních míst. Po nástupu do úřadu přeorganizoval diecézi na sedm generálních vikariátů, tedy velká města a dvanáct venkovských vikariátů dle politických okresů. Avšak od roku 1950 se jej státní moc snažila držet od vykonávání úřadu a až do roku 1968 byl vězněn. Poté se vrátil do čela českobudějovické diecéze.¹²⁶

3.2 Českobudějovická kapitula a konzistoř mezi lety 1850 až 1950

S řízením diecéze souvisejí témata katedrální kapituly a biskupské konzistoře, ve kterých zasedají nejbližší spolupracovníci úřadujícího biskupa. Katedrální kapitula čítala již od vzniku biskupství sedm členů. První tři členové byli a dodnes jsou tzv. dignitáři, mezi které patří kapitulní probošt, kapitulní děkan a kaplan kustod. Další čtyři místa náleží řadovým sídelním kanovníkům. Ze sedmi kanovníků kapituly by měl vzejít biskupův hlavní pomocník ve správě diecéze generální vikář a poté městský děkan, který je zároveň farářem farnosti sv. Mikuláše. Proces jmenování kanovníků probíhal tak, že biskup navrhl státním úřadům své kandidáty, poté došlo k jejich projednávání, ale právo na jmenování kanovníků do úřadu náleželo císaři. Od roku 1924 došlo ke změně, kdy řadové kanovníky jmenoval biskup, ale kapitulní tituly uděloval papežská kurie. Úřadující kanovníci rovněž tvořili poradní hlas biskupa, protože také zasedali v biskupské konzistoři. Každý kanovník měl na starost přidělaný referát, např. duchovní správu, vyučování ve školách, školní inspekce, soudnictví apod. Od roku 1871 z podnětu biskupa Jirsíka vznikla instituce čestných kanovníků. Chod kapituly a konzistoře byl financován z náboženského fondu a každé pozici náležela adekvátní finanční odměna.¹²⁷

¹²⁶ Tamtéž, s. 41-43.

¹²⁷ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 190-191.

Biskupská konzistoř byl diecézní úřad, který vykonával správu diecéze a fungoval jako poradní sbor biskupa. Zasedali v ní kanovníci, jak již popisují výše, vikáři českobudějovické diecéze a další odborníci, například právníci a učitelé. Počty členů nebyly pevně stanoveny a záleželo na biskupovi, které povinnosti podstoupil konzistoři. Její součástí byli skuteční rádci, kteří vykonávali danou agendu, a poté ještě čestní a titulární radové. Čestní a titulární členové byli ti, kteří byli v diecézi významní nebo zastávali pozice vikářů. Nicméně nedisponovali v konzistoři žádnými rozhodovacími pravomocemi ani povinností účastnit se jejího zasedání. V čele konzistoře stál kancléř, který byl podřízeným generálního vikáře. Náplní práce kancléře bylo předávání informací o dění a práci v konzistoři a rovněž za ní nesl odpovědnost. Konzistoř zasedala jednou týdně za předsednictví biskupa nebo generálního vikáře, kterého případně mohl zastoupit právě kancléř.¹²⁸

V roce 1850, v posledním roce episkopátu Josefa Ondřeje Lindauera, zasedali v katedrální kapitule tyto kanovníci:¹²⁹

1. Václav de Angelis, probošt kapituly mezi lety 1849–1853, národnost neuvedena¹³⁰
2. Josef Leeb, kapitulní děkan, městský děkan, později probošt kapituly mezi lety 1853–1857, národnost neuvedena
3. Josef Kautz, kaplan kustod, mezi lety 1858–1868 probošt kapituly, národnost neuvedena
4. Jan Koerner (Körner), starší kanovník, národnost neuvedena
5. Michael Schoenbeck (Schönbeck), kanovník, později kaplan kustod a kapitulní děkan, národnost neuvedena
6. Václav Blažek, kanovník, později kaplan kustod, národnost neuvedena
7. Johann Schreglich, kanovník a generální vikář biskupské konzistoře, národnost německá.

¹²⁸ ŠEDA, O., *Českobudějovická biskupská konzistoř, její kancelář a způsob spisové služby do roku 1945*. s. 13-20.

¹²⁹ *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850*. s. 3.

¹³⁰ Národnost kněžích jsem zjišťoval z kněžské matriky biskupství českobudějovického. Bohužel, u každého jména nebyla národnost uvedena nebo autor napsal obě národnosti. Důvodem může být, že zapisovatel nedostal patřičné údaje nebo také zapomněl. Pokud neuvedu jiný pramen, tak národnosti v této kapitole čerpám z: Archiv biskupství českobudějovického, Seznam kněží českobudějovické diecéze. kniha 1, kniha 2, kněží v období 1850–1950.

V roce 1869, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za úřadu Jana Valeriána Jirsíka zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³¹

1. místo probošta kapituly neobsazeno
2. prof. Vojtěch Mokrý, kapitulní děkan, generální vikář, později probošt kapituly mezi lety 1870–1882, národnost česká
3. Franz Schnölzer, kaplan kustod, později kapitulní děkan, národnost neuvedena
4. Jan Schawel (Šavel), starší kanovník, městský děkan, později kaplan kustod a kapitulní děkan, probošt kapituly mezi lety 1883–1887, národnost česká
5. Jan Kubíček, kanovník, později kaplan kustod, kapitulní děkan, kapitulní probošt mezi lety 1888–1892, národnost česká
6. Rudolf Pfeiffer, kanovník, národnost česká
7. František Wrzák (Vrzák), kanovník, národnost česká.

V roce 1880, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za biskupa Jana Valeriána Jirsíka zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³²

1. prof. Vojtěch Mokrý, generální vikář, probošt kapituly mezi lety 1870–1882, národnost česká
2. Jan Schawel (Šavel), kapitulní děkan, později probošt kapituly mezi lety 1883–1887, národnost česká
3. Jan Kubíček, kaplan kustod, později kapitulní děkan, kapitulní probošt mezi lety 1888–1892, národnost česká
4. Emmanuel Roth, starší kanovník, později kaplan kustod, národnost německá
5. Vilém Králík, kanovník, později generální vikář, kapitulní děkan, kapitulní probošt mezi lety 1893–1909, obě národnosti
6. Matěj Laitl, kanovník, později kaplan kustod, národnost česká
7. Václav Marek, městský děkan, národnost česká.

V roce 1890, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za biskupa Martina Josefa Říhy zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³³

¹³¹ *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1869.* s. 5.

¹³² *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1880.* s. 5-6.

1. Jan Kubíček, probošt kapituly mezi lety 1888–1892, národnost česká
2. Vilém Králík, generální vikář, kapitulní děkan, později probošt kapituly mezi lety 1893–1909, obě národnosti
3. Matěj Laitl, kaplan kustod, národnost česká
4. Václav Marek, starší kanovník, městský děkan, národnost česká
5. Petr Špelina, kanovník, později kapitulní děkan, národnost česká
6. František Jánský, kanovník, později generální vikář, kapitulní děkan, národnost česká
7. Franz Dichtl, kanovník, národnost německá.

V roce 1900, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za biskupa Martina Josefa Říhy zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³⁴

1. Vilém Králík, probošt kapituly mezi lety 1893–1909, obě národnosti
2. Matthias Wonesch, kapitulní děkan, kaplan kustod, městský děkan, později kapitulní probošt mezi lety 1910–1932, národnost německá
3. Adolf Rodler, starší kanovník, později kaplan kustod a kapitulní děkan, národnost česká
4. Alois Jirák, kanovník, národnost česká
5. Thomas Pfauser, kanovník, národnost německá
6. Jakub Sponar, kanovník, národnost česká.

V roce 1910, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za biskupa Josefa Antonína Hůlky zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³⁵

1. Mathias Wonesch, probošt kapituly v letech 1910–1932, městský děkan, národnost německá
2. Adolf Rodler, kaplan kustod, později kapitulní děkan, národnost německá
3. Thomas Pfauser, starší kanovník, národnost německá
4. Jakub Sponar, kanovník, národnost česká

¹³³ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1890.* s. 6-7.

¹³⁴ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1900.* s. 12-13.

¹³⁵ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1910.* s. 8-9.

5. Antonín Málek, kanovník, národnost česká
6. Josef Brenner, kanovník, později kaplan kustod, kapitulní děkan a generální vikář, národnost česká.

V roce 1921, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za biskupa Šimona Bárty zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³⁶

1. Mathias Wonesch, probošt kapituly v letech 1910–1932, městský děkan, národnost německá
2. Josef Brenner, děkan kapituly a později generální vikář, národnost česká
3. Antonín Mráz, kaplan kustod, později kapitulní děkan, národnost česká
4. Antonín Málek, starší kanovník, národnost česká
5. Johann Praschl, kanovník, později kaplan kustod, kapitulní děkan a kapitulní probošt v letech 1935–1939, národnost neuvedena
6. Antonín Polánský, kanovník, později kapitulní děkan, národnost česká
7. Alois Simeth, kanovník, národnost německá.

V roce 1931, kdy proběhlo sčítání obyvatel, za biskupa Šimona Bárty zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³⁷

1. Mathias Wonesch, probošt kapituly v letech 1910–1932, městský děkan, městský vikář, národnost německá
2. Antonín Mráz, kapitulní děkan, národnost česká
3. Johann Praschl, kaplan kustod, později kapitulní děkan a kapitulní probošt v letech 1935–1939, národnost neuvedena
4. Antonín Polánský, starší kanovník, později kapitulní děkan, národnost česká
5. Alois Simeth, kanovník, národnost německá
6. Karel Boček, kanovník, později kaplan kustod a kapitulní probošt mezi lety 1939–1957, národnost česká

¹³⁶ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1921.* s. 8-9.

¹³⁷ *Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1931.* s. 8-9.

7. Josef Pavlovic, kanovník, národnost neuvedena.

V roce 1939 za úřadu biskupa Šimona Bárty zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³⁸

1. Jan Praschl, probošt kapituly v letech 1932–1939, národnost neuvedena
2. Antonín Polánský, děkan kapituly, národnost česká
3. Karel Boček, kaplan kustod, probošt kapituly v letech 1939–1957, národnost česká
4. Václav Řepa, kanovník senior, městský děkan, národnost česká
5. Jan Cais, kanovník, později generální vikář, v období 11. 10. 1944 až 5. 5. 1945 vězněn v Praze a Terezíně, národnost česká
6. Josef Neubauer, kanovník, národnost německá
7. František Benda, kanovník, národnost česká.

V roce 1948 za episkopátu Josefa Hloucha zasedali v katedrální kapitule tito kanovníci:¹³⁹

1. Karel Boček, probošt kapituly v letech 1939–1957, národnost česká
2. Jan Cais, děkan kapituly, generální vikář, národnost česká
3. Karel Reban, kanovník senior, později kaplan kustod, národnost česká
4. Václav Bárta, kanovník, národnost česká
5. Antonín Jarolímek, kanovník, národnost česká.

V čele biskupské konzistoře pracoval duchovní z pozice úřadu konzistorního kancléře a ředitele konzistorní kanceláře. V uvedené pozici mezi lety 1850 až 1950 pracovali tito duchovní:¹⁴⁰

1. Prokop Knirsch, v úřadu 1849–1853 za biskupů Lindauera a Jirsíka, národnost nezjištěna

¹³⁸ *Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1939.* s. 10-11.

¹³⁹ *Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1948.* s. 15.

¹⁴⁰ ŠEDA, O., *Českobudějovická biskupská konzistoř, její kancelář a způsob spisové služby do roku 1945.* s. 27.

2. Jan Kubíček, v úřadu 1853–1863, za biskupa Jirsíka, česká národnost
3. Rudolf Pfeiffer, v úřadu 1863–1866, za biskupa Jirsíka, česká národnost
4. Vilém Králík, v úřadu 1866–1873, za biskupa Jirsíka, obě národnosti
5. František Jánský, v úřadu 1873–1888, za biskupů Jirsíka, Schönborna a Říhy, česká národnost
6. Matěj Vaňous, v úřadu 1888–1893, za biskupa Říhy, česká národnost
7. Josef Hůlka, v úřadu 1893–1904, za biskupa Říhy, poté jeho nástupce, česká národnost
8. Matěj Lafata, v úřadu 1904–1930, za biskupů Říhy, Hůlky a Bárty, česká národnost
9. Jan Cais, v úřadu 1930–1948, za biskupů Bárty a Hloucha, česká národnost.

Tabulka č. 9 popisuje rozvržení národnosti u nejvyšších duchovních českobudějovické diecéze. Ze sedmi biskupů byl pouze jeden německé národnosti ve vymezeném období. Následně si biskupové vybírali své nejbližší pomocníky. Po nástupu do úřadu biskupa se osoby dědily a po jejich odchodu si následně zvolili své vlastní, ale také, jak uvádím výše, fungovala poslušnost, v rámci které si zmíněné osobnosti polepšily ve struktuře církevní správy. Bohužel, u každého člena kapituly a konzistoře se mi nepovedla zjistit národnost a v tabulce jsou uvedeny počty pouze u těch, kde jsem ji zjistil. Z jmen a místa narození ji také nelze určit, protože tyto údaje mohou být zkreslující. Jména jsou uváděna v latinských ekvivalentech, a i když se někdo narodil např. v Dolním Dvořišti na hranicích s Rakouskem, přesto mohl být Čechem, viz otázka Josefa Leeba.

Z tabulky je tak nejzajímavější údaj u jediného německého biskupa Schönborna, který, jak se zdá, za dobu svého úřadu upřednostňoval Čechy před Němci. Nicméně jeho episkopát trval pouze dva roky a během těchto let v diecézi působili ti samí lidé jako u předchozího biskupa Jirsíka. Přesto lze obecně konstatovat, že největší zastoupení ve vedení diecéze měli Češi. To lze považovat za určitý nepoměr vůči německému obyvatelstvu, protože ještě při sčítání obyvatel v roce 1880 byly počty Čechů a Němců žijících v hlavním sídelním městě biskupa vyrovnané. Naopak je pravděpodobné, že v centru města,

vnitřním městě, kde se nacházela jediná katedrála sv. Mikuláše a sídlo biskupství včetně jeho hodnostářů, převažovalo německé obyvatelstvo nad českým.

Tabulka 9. Českobudějovičtí biskupové mezi lety 1850 až 1950 v porovnání dle národnosti podřízených v katedrální kapitule a biskupské konzistoři.

Biskup	Období úřadu	Národnost	Počty Čechů a Němců v kapitule a vedení konzistoře	
			Češi	Němci
Josef Ondřej Lindauer	1850	Česká	Nezjištěno	Nezjištěno
Jan Valerián Jirsík	1851 až 1883	Česká	12	4
František de Paul hrabě Schönborn	1883 až 1885	Německá	6	1
Martin Josef Říha	1885 až 1907	Česká	6	3
Josef Antonín Hůlka	1907 až 1920	Česká	6	3
Šimon Bárta	1920 až 1940	Česká	5	2
Josef Hlouch	1947 až 1950	Česká	5	0

Zdroj: *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.,* Archiv biskupství českobudějovického, Kněžská matrika, kniha 1, kniha 2. b. p.

Zajímavá je také statistika národnosti po vzniku Československé republiky, tedy po roce 1918. V roce 1920 došlo ke změně biskupa, kdy do úřadu nastupuje Čech Šimon Bárta. Po roce 1918 se v kapitule a konzistoři objevilo celkem 18 hodnostářů, z nich bylo 13 Čechů, tři Němci a u dvou jsem nezjistil národnost.

Z toho lze soudit, že Johann Praschl byl německé národnosti, ale je to pouze domněnka. Srovnáme-li čísla s výsledky sčítání lidu, ve městě byl za první republiky poměr Čechů a Němců přibližně 5 : 1 ve prospěch českého národa. Tomu i odpovídají data v nejvyšším obsazení církevních pozic v českobudějovické diecézi, které sídlily v hlavním městě diecéze a musely tak odrážet národnostní poměry v celé diecézi. Posledním Němcem v biskupské kapitule byl Josef Neubauer, který byl po skončení války odsunut do Rakouska v rámci odsunu německého obyvatelstva.

Josef Neubauer se narodil 22. 8. 1878 v Českých Budějovicích do místní německé rodiny. Vrcholem jeho kariéry se stal post kanovníka v českobudějovické diecézi. Po skončení války 21. 5. 1945 byl zatčen za spolupráci s nacistickými úřady a další chování v době okupace. 30. 6. 1945 byla kapitulní konzistoř požádána, aby se vyslovila k bývalému kanovníkovi Neubauerovi. Ve zprávě se uvádí, že Neubauer byl zbaven k lednu 1939 místa v konzistoři a tuto událost nesl těžce. 30. 1. 1939 na oslavy NSDAP vyvěsil spolu s dalšími Němci prapor s hákovým křížem, čímž se veřejně přihlásil k nacistické okupační správě. Lidé si na něj začali stěžovat a kancléř Cais mu s vědomím biskupa poslal napomenutí. Pravděpodobně pak docházelo k neshodám mezi Neubauerem a českými knězi, protože ve zprávě se uvádí, že od roku 1942 se zlepšilo chování Neubauera vůči českým kněžím. Další důkaz proti bývalému kanovníkovi podal člen místního gestapa Willy Streinmann s tím, že Neubauer mu dával informace o českých duchovních a jejich chování vůči německému národu. Nejednalo se však pouze o duchovní z budějovické diecéze, ale např. i z Prahy. Tato zpráva se datuje k 16. 8. 1946 a v závěru se uvádí, že Neubauer byl již v té době odsunut. Rovněž další důkazy nasvědčují tomu, že Neubauer opravdu působil jako konfident Gestapa. Následnou výpověď v neprospěch bývalého kanovníka uvedl zaměstnanec okupačních úřadů František Jiskra, který působil jako vedoucí zpravodajské agendy Gestapa v Českých Budějovicích, a potvrdil tak kanovníkovu činnost pro německé orgány. Přesto sám Neubauer ve své výpovědi uvedl, že nikdy nebyl politicky činný ve prospěch nacistů a nikdy nespolupracoval s Gestapem ve smyslu donášení informací. Poté uvedl, že ze spolupráce s nacisty by nic neměl, protože ti šli proti katolické církvi, jejíž byl součástí, a také poškodili jeho rodinu tím, že za otevřená kázání

pronásledovali jeho, včetně staršího bratra, rovněž kněze.¹⁴¹ Přesto byl Josef Neubauer odsunut za své loajální chování k okupační správě v českých zemích. V jeho případě jsem nenalezl žádné dokumenty a výpovědi z řad biskupské konzistoře, které by svědčily v jeho nevinu či zproštění z odsunu.

3.3 Kněží působící v Českých Budějovicích mezi lety 1850 až 1950

Ačkoliv jsou předchozí církevní hodnostáři důležitou součástí struktury římskokatolické církve v budějovickém biskupství, co se týče rozhodování a řízení diecéze, tak v kontaktu s lidmi bývají právě kněží pracující v kostelech. Ti se s lidmi stýkají na různých náboženských oslavách, svátcích, obřadech, jako jsou například svatby, pohřby, křtiny apod. Dále se s lidmi setkávají při mši svaté, modlitbách, zpovědích, kázáních, výuce náboženství na školách, při návštěvách v nemocnicích atd. Rovněž kněží vykonávali některé úřednické povinnosti, mezi které patřilo vedení matrik, kronik, vedení účetnictví, správy kostela a jeho majetku. Osobnost kněze tím patřila mezi nepostradatelnou součást obce nebo obecně místa, kde žil a pracoval. V představách lidí se tato funkce stala jakousi morální autoritou, ale to, jak se pak daný kněz choval, bylo ryze individuální. Být knězem neznamená pouze výkon povolání a předepsaných povinností, ale je to každodenní způsob chování a vystupování i v době, kdy se nevykonávají obřady.

Ke zjištění personálního obsazení farnosti v Českých Budějovicích u sv. Mikuláše a od roku 1925 farnosti u sv. Jana Nepomuckého pracuji s katalogy kléru v období 1850 až 1948, které se nacházejí jako součást archivu českobudějovického biskupství v Českých Budějovicích. V témže archivu se též nachází kněžská matrika českobudějovické diecéze, v níž jsou zapsaná jména kněží působících v diecézních farnostech. Matrika je vedena abecedně a ve většině případů její autor uváděl i národnost kněze. Skloubením obou pramenů jsem vytvořil seznam duchovních působících ve městě mezi lety 1850 až 1950, včetně určení jejich národnosti. Nicméně k dohledání informací, v jakých kostelích ve městě daný kněz působil, zmíněné prameny využít nelze, protože v rámci farností se zpravidla

¹⁴¹ SOkA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. 884/45 – Neubauer. b. p.

nacházelo více kostelů. Rovněž z nich nelze vyčíst, v jakém jazyce promlouvali k lidem a případně o čem mluvili. Za tímto účelem jsem pracoval s prameny Biskupského archivu uloženém ve Státním oblastním archivu v Třeboni.

Tabulka 10. Souhrnná národnost kněžích působících v Českých Budějovicích v období 1850 až 1950.

Česká národnost	Německá národnost	Neurčeno	Celkem
84	20	18	122

Zdroj: *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.,* Archiv biskupství českobudějovického, Kněžská matrika, kniha 1, kniha 2. b. p.

Výsledek mého hledání shrnuje tabulka č. 10. Ve vymezeném období působilo v Českých Budějovicích celkem 122 kněží. Číslo nemusí být nutně konečné. I když jsem vycházel ze dvou pramenů, tak v některých případech se neshodovaly. Proto celkové číslo uvádí ty kněze, které potvrdily oba prameny pro farnosti v Českých Budějovicích. Počet jmen, které jsem do tabulky nezahrnul, je 19. Jedním z příkladů je Jan Klimeš, jehož jméno bylo uvedeno v katalogu kléru, ale nikoliv v kněžské matrice pro farnosti v Českých Budějovicích.

Z tabulky jasně vyplývá, že v uvedeném období převažuje u duchovních česká národnost. Z celkového počtu patřilo 69 % kněží k českému národu a 16,5 % k německé národnosti. Z celkového počtu 20 Němců začalo svou kariéru v diecézi 16 kněží německé národnosti ještě před rokem 1918.

Nejmladším německým knězem v Českých Budějovicích byl Josef Plojhar, narozen 2. 3. 1902 v Českých Budějovicích. Jeho osud je zajímavý ze dvou důvodů. Zaprvé v matrice se uvádí německá národnost, nicméně on sám se hlásil k české národnosti a do povědomí lidí se zapsal jako Čech. A za druhé 1. 9. 1939 byl zatčen a odvezen do Linze, odtud byl 7. 9. 1939 internován do Buchenwaldu a 23. 5. 1942 převezen do Dachau. Jako příčina jeho uvěznění se uvádí protektorátní akce, ale co konkrétně se tím myslelo, je otázkou. Po válce se Josef Plojhar vrátil zpět

do Českých Budějovic a svou kariéru spojil s komunistickou stranou jako československý politik.¹⁴²

V souvislosti s počty duchovních a jejich národností je důležitá otázka vzdělání uchazečů do kněžského stavu. Příprava duchovních v 19. století probíhala v diecézních seminářích, které podléhaly sídelnímu biskupovi. Přesto si stát udržel dohled nad semináři tím, že hlídal studijní katalogy, seznamy studentů a profesorů. Denní provoz semináře vedl rektor a dohled nad chováním studentů vykonával spirituál, který byl rovněž místním zpovědníkem. Jedním z takových ústavů byl českobudějovický kněžský seminář, který vznikl díky činnosti prvního českobudějovického biskupa Schaaffgotscheho v roce 1803. Sídlem nové vzdělávací instituce se stal bývalý kapucínský klášter u sv. Anny. V této budově probíhala jednak samotná výuka, ale také zde studenti a učitelé bydleli.¹⁴³

Dalším biskupem, který se zapsal do chodu semináře, byl Jan Valerián Jirsík. Ten se zasadil o to, aby v semináři vyučovali zkušení odborníci na daný předmět. K tomu, aby do semináře mohly vstupovat i chudé děti a rozšířil se možný počet uchazečů o studium, zřídil ve městě roku 1853 studentský seminář. Jinak jej mohli navštěvovat absolventi gymnázií, tedy do roku 1868 to byli pouze absolventi německých gymnázií ve městě. První české gymnázium zřídil biskup Jirsík v roce 1868, které tak navazovalo na studentský seminář.¹⁴⁴

Zajímavý je i sociální původ studentů. Mezi lety 1850 až 1918 přicházeli do semináře studenti přibližně z 970 různých lokalit. Nejvíce studentů, cca 130, pocházelo z Českých Budějovic, poté vedou další velká města jako Písek se 74 studenty a Jindřichův Hradec se 70 studenty. Nicméně hned 630 obcí dodalo pouze jednoho posluchače do kněžského semináře. Z toho vyplývá, že většina

¹⁴² HOFFMANN, B., *A kdo vás zabije--: život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. II. vyd. Přerov: Společenské podniky, 1946. s. 335.

¹⁴³ NOVOTNÝ, M., *Výchova diecézního kléru v českých zemích v letech 1848-1918 na příkladu českobudějovického teologického institutu a biskupského semináře*. In: MAČALA, P., (ed.), MAREK, P., (ed.) a HANUŠ, J., (ed.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. s. 111-113.

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, M. a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. s. 140.

studentů pocházela z menších obcí a podle povolání otců byli z rodin zemědělců, rolníků a dělníků.¹⁴⁵

V případě národnosti studentů jasně dominovali čeští posluchači nad německými. Ladislav Dvořák uvádí ve své knize počty posluchačů rozdělené dle národnosti. V roce 1880 studovalo 82 českých a pouze dva němečtí studenti. V roce 1890 se vzdělávalo 109 českých a 12 německých posluchačů. Největší počet německých chlapců zde studoval v roce 1898 v počtu 18, což bylo pětkrát méně než českých studentů.¹⁴⁶ Tato čísla jsou velmi zajímavá vzhledem k národnostnímu složení města ve 2. polovině 19. století, kdy Češi jen mírně převažovali. Jaroslav Kadlec uvádí, že důvodem zjevného nezájmu německých studentů o studium v budějovickém kněžském semináři do roku 1918 bylo to, že němečtí studenti raději navštěvovali semináře v bohatších rakouských diecézích.¹⁴⁷ Naopak po roce 1918 výrazně klesaly počty studentů v semináři a zároveň do semináře vstupovalo více německých studentů. Tím se poměr českých a německých studentů postupně vyrovnával.¹⁴⁸ Naopak od října 1938 se z kněžského semináře stala opět česká instituce, protože němečtí studenti odešli studovat na německou teologickou fakultu v Praze. Tím však celkový počet studentů klesl. V roce 1942 úřady seminář zrušily a jeho činnost se obnovila po skončení války. Nicméně v roce 1950 seminář zanikl.¹⁴⁹

V čele semináře se na pozici rektora mezi roky 1850 až 1950 vystříдалo 17 duchovních (z celkového počtu 21 rektorů). Z toho se mi nepodařilo určit národnost u čtyř rektorů. S jistotou německé národnosti byl sídelní kanovník Franz Nitsch v letech 1848 až 1859. Zbytek rektorů, tedy 12, byli Češi.¹⁵⁰

V současnosti je biskupský archiv deponován ve Státním oblastním archivu v Třeboni. V rámci své práce jsem hledal další prameny jako východisko

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, M., *Výchova diecézního kléru v českých zemích v letech 1848-1918 na příkladu českobudějovického teologického institutu a biskupského semináře*. In: MAČALA, P., (ed.), MAREK, P., (ed.) a HANUŠ, J., (ed.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. s. 115.

¹⁴⁶ DVOŘÁK, L., *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*. České Budějovice: Nákladem diecézního spolku musejního, 1905. s. 85.

¹⁴⁷ KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze*. s. 71.

¹⁴⁸ NOVOTNÝ, M. a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. s. 148.

¹⁴⁹ KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze*. s. 73-74.

¹⁵⁰ Archiv biskupství českobudějovického, Kněžská matrika, kniha 1, kniha 2. b. p. a KADLEC, J., *Českobudějovická diecéze*. s. 75.

k národnostní otázce v souvislosti s církví. Bohužel se mi nepodařilo nalézt větší množství materiálů, které by se vztahovaly k tématu v souvislosti s působením českých a německých kněží. Takovými prameny by mohly být např. stížnosti na chování kněží, jejich loajální chování vůči Čechům za vlády Habsburků a naopak vlastenecké chování, uvalení trestu za nevhodné chování, záznamy z kázání či bohoslužeb, osobní zápisky apod. Nicméně i z několika pramenů si lze vytvořit základní rámeček českoněmeckého fungování uvnitř farností ve městě.

Ve Státním oblastním archivu (SOA) Třeboň jsem našel ručně psaný rozvrh kázání pro rok 1927 v katedrále sv. Mikuláše.¹⁵¹ V rozvrhu se uváděla data kázání, u kterých byl přehledný rozpis duchovních, včetně jazyka kázání, tedy němčiny a češtiny.

Tabulka 11. Rozvržení kázání pro rok 1927 v katedrále sv. Mikuláše v Českých Budějovicích dle kněží, jejich národností a četnosti kázání.

Němčina			Čeština		
Jméno	Národnost	Počet	Jméno	Národnost	Počet
Kaindl	Německá	22	Zítek	Česká	20
Klimeš	Neurčeno	6	Klimeš	Neurčeno	20
Macek	Česká	6	Vondruška	Česká	20
Plojhar	Německá	5	Plojhar	Německá	6
Vondruška	Česká	5			
Jurásek	Česká	5			
Zítek	Česká	5			
Wonesch	Německá	2			

Zdroj: SOA Třeboň, Biskupský archiv, Záležitosti pastorální, liturgické a rubricistické, sign. II-48, č. kar. 1094. b. p.

Tabulka č. 11 znázorňuje zkrácené rozdělení vedení obřadů v katedrále sv. Mikuláše pro rok 1927. Události celého roku si rozdělilo celkem osm kněží, a sice Dominik František Kaindl, Jan Klimeš, Jaroslav Macek, Josef Plojhar, František Vondruška, Antonín Jurásek, Antonín Zítek a probošt kapituly Matthias Wonesch. V katedrále se odehrálo 56 náboženských obřadů v německém jazyce,

¹⁵¹ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Záležitosti pastorální, liturgické a rubricistické, sign. II-48, č. kar. 1094. b. p.

na kterých se podílelo všech osm kněží, a 66 obřadů v českém jazyce v kompetenci čtyř kazatelů. Největší počet německých kázání, celkem 22, vykonal D. F. Kaindl, který byl podle kněžské matriky německé národnosti. Druhým knězem německé národnosti byl J. Plojhar, nicméně, jak jsem uvedl výše, hlásil se k české identitě. Probošt kapituly M. Wonesch vykonal dvě kázání v německém jazyce, v českém jazyce žádná. Ostatní kněží byli již české národnosti, pravděpodobně i Jan Klimeš, u kterého kněžská matrika neuvádí národnost. Ti, kteří kázali v německém jazyce, kázali rovněž i v češtině. Pouze D. F. Kaindl kázal pro německé věřící obyvatele města.

Zajímavá je skutečnost takového rozdělení na česká a německá kázání. Ve 20. letech 20. století byl poměr Čechů a Němců 6 : 1, tedy na jednoho Němce připadlo šest Čechů. Také český jazyk dominoval ve městě jako dorozumivací řeč. V procentuálním vyjádření se v katedrále uskutečnilo během roku 1927 46 % kázání v německém jazyce. Vedení diecéze tím vyšlo vstříc německé menšině obyvatel města. Dle rozpisu ve většině případů proběhla stejná kázání nejprve v němčině a poté v českém jazyce s tím, že se změnil kněz. Nicméně přesto se najdou události, které se konaly buď jen pro Němce (sedm obřadů) nebo jen pro Čechy (deset obřadů) v katedrále pro určitý den. Bohužel jsem pro tento pramen nenalezl srovnání z let 19. století nebo před vznikem Československé republiky. Po roce 1880 došlo k národnostnímu vyrovnání obyvatel ve městě a v dalších letech byli Češi početnější. Proto by bylo zajímavé porovnat, zda do roku 1880 byla katolická církev ve farnosti při sv. Mikuláši obdobně vstřícná k českým lidem, kteří byli ve městě národnostní menšinou.

Dále lze z tabulky vyčíst fakt, že i čeští kazatelé museli ovládat německý jazyk. To, že D. F. Kaindl a M. Wonesch nevedli česká kázání, neznamená, že neuměli česky. Tento pramen dokazuje to, že bylo naprosto běžné, aby člověk uměl oba jazyky města, český a německý. Tabulka č. 10 ilustruje jasnou dominanci českých kněží v Českých Budějovicích. Nebylo tudíž nutné, aby německý kněz vykonával obřady v češtině, když farnost disponovala dostatkem českých kněží. Rovněž to souvisí i s nedostatkem německých kazatelů, který byl kompenzován českými kazateli se znalostí němčiny.

Dalším zajímavým pramenem k národnostní problematice kněží jsou jejich aktivity v době první světové války. V biskupském archivu v Třeboni se nachází útlá složka vztahující se k ilegální činnosti kněží v době válečné¹⁵². Ministerstvo školství a národní osvěty pověřilo biskupskou konzistoř v Českých Budějovicích ke dni 10. 2. 1919, aby podala zprávu ve lhůtě čtyř týdnů ohledně případů kněží, proti kterým byla vedena stížnost a uvalen případný trest za nelояální chování vůči habsburské monarchii. Důvodem ministerstva ke zjišťování informací byla touha odčinit křivdy proti postiženým církevním hodnostářům. V téže složce se nachází ručně psaná odpověď datovaná ze dne 10. 3. 1919. Biskupská konzistoř našla osm případů z diecéze, ve kterých se vedl spor proti duchovnímu. Sama konzistoř konstatuje, že se jim snažila pomoci, a žádá, aby jim uložené finanční tresty byly kompenzovány. Zároveň však dodává, že v jejich řadách žádný takový případ nenastal. Všichni uvedení duchovní působili mimo město České Budějovice.

Mezi vyšetřované kněze patřili:

1. Josef Božek, děkan v Klenčí – udán v roce 1915 za zveřejňování nepravdivých válečných informací a znepokojování lidu. K potrestání podle všeho nedošlo.
2. František Vaněk, děkan v Pelhřimově – udán 1915 za rušení veřejného klidu tím, že nechal znít zvony k oslavě pádu Bělehradu. Zaplatil 500 korun ve prospěch Červeného kříže.
3. Leo Švec, kaplan v Milevsku – obviněn z nevlásteckého chování.
4. Ignác Březina, kaplan (nečitelné město u Kašperských hor), velezrádné vyjadřování.
5. Jan Diviš, farář (nečitelné město) – sloužil náboženský obřad pro Náboženskou Matici v roce 1916 v době, kdy ještě nebyla uznána. Bez trestu.
6. Vojtěch Hajný, kaplan v Dolní Vltavici – šíření znepokojivých zpráv, omilostněn.
7. Josef Valeš, farář ve Věžovate Pláni – odsouzen k pokutě 20 korun.
8. František Pernegr, kaplan v Netolicích – odsouzen za vlástecká kázání k pokutě 2400 korun. Jednalo se tedy o největší trest z výše

¹⁵² SOA Třeboň, Biskupský archiv, Ilegální činnost kněží za první světové války, sign. I-G-6, č. j. 2093/19, č. kar. 987. b. p.

uvedených. Biskupská konzistoř jej následně přeřadila do Prachatic. Poté byl úřady povolán na frontu, ze které se však vrátil ve zdraví zpět do Prachatic.

K případu Františka Pernegera se v archivu dochovaly další materiály objasňující jeho následný vývoj. Kaplan Pernegr působil až do skončení války jako kaplan v Prachaticích. Obyvatelé Netolic včetně Okresního národního výboru v Netolicích poslali ke dni 28. 11. 1918 dopis s peticí, aby biskupská konzistoř přeřadila kaplana Pernegera zpět do Netolic, a to „*bez odkladů a průtahů ihned*“¹⁵³. V dopise se uvádí, že na jeho vlastenecká kázání v duchu křesťanství se těšilo mnoho lidí, které sám kaplan duševně i hmotně povzbuzoval. Dále se v dopise píše, že za návrat kaplana bojují i němečtí obyvatelé, kteří si jej vážili, a dokládají to skrze statistiku podepsaných obyvatel z různých vesnic kolem Netolic. Text dopisu byl následně uveřejněn v Jihočeských listech v Českých Budějovicích ve středu 15. 1. 1919.¹⁵⁴

Dále se dochovaly prameny vztahující se k odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce. Ty se totiž týkaly i německých kněží. Odsuny z Českých Budějovic probíhaly v letech 1946 až 1948 a celkem se jednalo o čtyři německé kněze z Českých Budějovic, a sice o Laurenze (Vavřinec) Nieschera, Antonína Weningeru, Antonína Jungwirtha a výše zmíněného Josefa Neubauera. Za první dva uvedené kněze žádala biskupská konzistoř 21. 1. 1948 v dopise adresovanému Ministerstvu vnitra opakovanou žádost o vynětí vyjmenovaných kněží z odsunu německého obyvatelstva. Důvodem žádosti se stal veliký nedostatek kněží v biskupství a zároveň generální vikář Cais psal, že se všichni chovali za protektorátu loajálně k českému národu a mnozí z nich byli navíc pronásledováni nacisty. Podle Caise byl tehdejší poměr takový, že jeden kněz obstarával mnohdy tři a více farností zároveň. Ministerstvo vnitra odpovědělo 19. 2. 1948, že takové žádosti nelze vyhovět ze zásadních důvodů, které však nebyly konkretizovány.¹⁵⁵ Přesto se alespoň dochovalo několik pramenů, na jejichž základě lze popsat problematiku odsunu jednotlivých německých kněží z města.

¹⁵³ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Ilegální činnost kněží za první světové války, sign. I-G-6, č. kar. 987. b. p.

¹⁵⁴ Jihočeské listy, ročník XXV., číslo 4., 1919, s. 3.

¹⁵⁵ SOKA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. III/5 – odsun německých kněží. b. p.

Antonín Weninger se narodil do německé rodiny 18. 11. 1876 v Horní Folmavě na Domažlicku. Dne 3. 9. 1945 odeslala kapitulní konzistoř v Českých Budějovicích žádost Vyšetřovací komisi okresního národního výboru k propuštění Antonína Weningera ze zajišťovací stanice. Důvodem k propuštění podle konzistoře bylo jeho protinacistické vystupování a loajální chování vůči českému národu. Dále zmíněný kněz ovládal český jazyk a konzistoř tím poukazovala na personální podstav s tím, že jej může upotřebit v duchovní správě. Posledním, třetím důvodem byl vysoký věk kněze.¹⁵⁶ Vyšetřovací komise odeslala konzistoři odpověď dne 13. 9. 1945 s tím, aby se konzistoř obrátila na místní Národní výbor, který disponuje kompetencemi k vynětí osoby z opatření proti Němcům a propuštění ze zajišťovací vazby.¹⁵⁷ Místní národní výbor pravděpodobně nevyhověl žádosti konzistoře a 2. 10. 1945 napsali zástupci konzistoře dopis Zemskému národnímu výboru s prosbou o propuštění Antonína Weningera, nebo aby alespoň Zemský národní výbor intervenoval u Místního národního výboru za propuštění kněze. Další prosbu odeslala konzistoř 10. 10. 1945 se slovy, že by nežádali za někoho, kdo by si to nezasloužil.¹⁵⁸

Proti Weningerovi bylo vedeno trestní řízení za provinění proti národní cti tím, že se 30. 8. 1941 dobrovolně přihlásil k německé národnosti. Přesto se v jedné ze zpráv uvádí, že Weninger od 2. 7. 1946 vlastnil nárok na vyjmutí z opatření proti Němcům, které jsem dohledal k datu 30. 10. 1945. Vyšetřování totiž nezjistilo nic závažného na chování kněze v době protektorátu.¹⁵⁹ Rovněž bylo doporučeno, aby Weninger získal československé státní občanství. Zpráva je datována k 23. 1. 1946 od Okresního národního výboru. V dalších měsících Weninger žádal o udělení státního občanství, avšak tento proces se poměrně dlouho vlekl. Rozuzlení přišlo 10. 9. 1948 od Ministerstva vnitra, které nevyhovělo žádosti kněze z důvodu toho, že neprokázal účast v boji za osvobození Československé republiky nebo utrpení pod terorem okupace. Vzhledem k vysokému věku se kněz

¹⁵⁶ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Osobní záležitosti duchovních dle far, sign. I-G-8-e-48, č. j. 4289, č. kar. 1020. b. p.

¹⁵⁷ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Osobní záležitosti duchovních dle far, sign. I-G-8-e-48, č. j. 2060/45 Ta, č. kar. 1020. b. p.

¹⁵⁸ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Osobní záležitosti duchovních dle far, sign. I-G-8-e-48, č. kar. 1020. s. 478. a SOkA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I/12W/27 – Weninger. b. p.

¹⁵⁹ SOkA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. 2859/47 – Weninger. b. p.

uchýlil na odpočinek ke Kongregaci sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích, kde čekal na další vývoj. Přesto Weninger stále usiloval o udělení občanství. Dočkal se až v dubnu 1950, kdy jej konkrétně 26. 4. získal nazpět.¹⁶⁰

Třetím knězem působícím v Českých Budějovicích, kterému hrozil odsun, byl Vavřinec Niescher. Narodil se 12. 11. 1872 v obci Chvalšiny u Českého Krumlova. Český jazyk se naučil na studiích v české koleji v Římě a od konce 19. století žil v Českých Budějovicích, kde se stal profesorem náboženství na německém učitelském ústavu. V roce 1933 odešel na odpočinek a k této příležitosti se mu mělo dostat poděkování ministra školství a národní osvěty. V roce 1936 úspěšně kandidoval za německou křesťanskosociální stranu do městské samosprávy. Sám kněz uvedl, že vystupoval proti nacistické správě, za což byl mnohokrát vyšetřován Gestapem. Rovněž důvodem k zachování poslušnosti českému národu v době okupace uvádí svou víru, která byla v opozici vůči nacismu. Z těchto důvodů žádal Niescher Úřad okresního národního výboru ke dni 7. 6. 1945, aby mu byl přiznán nárok na státní občanství Československé republiky. Na rozdíl od Weningera se zjistilo při vyšetřování k udělení státního občanství, že Niescher zažádal o německé občanství v době protektorátu na nátlak německých úřadů. Proto Okresní národní výbor doporučil vyhovět žádosti k udělení státního občanství. Avšak Zemský národní výbor vrátil žádost k udělení občanství s tím, že se v tomto případě jedná o zachování státního občanství, a proto musí Niescher dokázat, že byl pronásledován německými orgány. K tomu se dochovala zpráva vypovídající, že Gestapo prohledávalo Niescherův byt a zabavilo mu knihovnu o počtu 995 knih německé literatury. Za Nieschera se dále zasazovala biskupská konzistoř a Místní národní výbor. Nakonec úspěšně získal osvědčení o zachování československého státního občanství k 1. 9. 1947.¹⁶¹ Nicméně, zda byl definitivně uchráněn od odsunu, není jisté vzhledem ke zprávě Ministerstva vnitra z 19. 2. 1948 (viz výše).

Poslední kněz působící v Českých Budějovicích, který byl však s jistotou odsunut, se jmenoval Anton (Antonín) Jungwirth. Narodil 12. 1. 1880 v Šindlových

¹⁶⁰ SOkA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I/12W/27 – Weninger. b. p.

¹⁶¹ SOkA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I-12N/83 – Niescher. b. p.

Dvorech poblíž Českých Budějovic v německé rodině. K jeho případu se dochovala pouze jím psaná žádost o vrácení občanství s poznámkou, že byl již odsunut k 9. 3. 1946. Autor žádosti uvedl, že vždy zachovával loajalitu k českému národu a nespolupracoval s německými úřady. Jeho žádost je napsaná ručně v českém jazyce. Nicméně z uvedené trojice kněží byl nejrychleji a s jistotou odsunut.¹⁶²

¹⁶² SOkA České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I/124/290 – Jungwirth. b. p.

4 Ženské kongregace v Českých Budějovicích mezi lety 1850 až 1950

4.1 Kongregace Školských sester de Notre Dame

Kongregace Školských sester de Notre Dame vnikla v českých zemích díky neochvějně práci kaplana Gabriela Schneidera ke dni 15. 8. 1853 v Hyršově. Událost vzniku je tak spojená s přijetím řeholního slibu dvou novicek a přijetím řeholního oděvu šesti kandidátek z rukou českobudějovického kanovníka Vojtěcha Mokrého. Nově vzniklá kongregace se řídila řeholí francouzského kněze Petra Fouriera. V téže době působil v čele českobudějovické diecéze biskup Jan Valerián Jirsík, který byl nové kongregaci nakloněn, a pomáhal tak zakladateli Gabrielu Schneiderovi. Schneider si všiml špatného stavu vzdělávání dětí, a proto se rozhodl svůj život zasvětit zlepšení stavu výchovy a vzdělání dětí. Ihned po vzniku domu v Hyršově se začalo hlásit veliké množství uchazeček, nicméně původní pensionát z kapacitních důvodů nevyhovoval. V roce 1854 tak kongregace v čele se svým zakladatelem přesídlila do komplexu bývalého kláštera minoritů v Horažďovicích, který se stal jejich novým mateřincem. Díky zájmu o vstup nových uchazeček do kongregace a také zájmu z dalších lokalit se oblasti působení sester neustále rozšiřovaly, a to nejen po jižních Čechách, ale dokonce i do Prahy. Ve všech lokalitách se otevíraly školy, zejména pro české dívky. V roce 1867 zemřel zakladatel kongregace Gabriel Schneider a to bylo již v době významného rozmachu Školských sester de Notre Dame. Oficiální uznání papežskou kurií pak přišlo v roce 1909. O rok později se sestry rozšířily za hranice Evropy do Spojených států amerických. Vzhledem k tomu, že posláním školských sester bylo a stále je přispívat k výchově a vzdělání dětí, staly se proto obětí totalitních režimů 20. století. Nejprve ztratily své školy v období protektorátu a podruhé po událostech roku 1948 v Československé republice.¹⁶³

V Českých Budějovicích se objevila kongregace v roce 1871 z popudu biskupa Jana Valeriána Jirsíka, který využil vynikajících vztahů s představiteli

¹⁶³ AKŠS České Budějovice, *100 let Kongregace chudých školských sester de Notre Dame*, s. 31-97. a BERAN, J., *Gabriel Schneider zakladatel kongregace chudých školských sester de Notre Dame v Čechách II*. Horažďovice: Kongregace chudých školských sester de Notre Dame, 1931. s. 8.

kongregace.¹⁶⁴ Pravděpodobnými důvody k pozvání školských sester do města bylo otevření ústavu pro hluchoněmé děti, ve kterém vedle péče o děti probíhaly také výchova a vzdělání. Další činnost ve městě vedly školské sestry v dívčí škole u Sv. Josefa nacházející se na Vídeňském předměstí. V témže domě u Sv. Josefa vznikla v roce 1886 opatrovna pro děti a fungovala ve smyslu dnešní mateřské školy. Sestry se pak ve městě podílely ještě na chodu chlapeckého semináře u Sv. Václava a v kněžském semináři sídlícího při kostele sv. Anny. Právě k takovým činnostem sloužily kongregace, zejména pak školské sestry.¹⁶⁵

Vedle biskupa Jirsíka našla kongregace podporu i u dalších duchovních v diecézi. Jak uvádí Dana Jakšičová¹⁶⁶, budějovický kanovník Antonín Skočdopole daroval kongregaci 9 500 zlatých na stavbu nové budovy u Sv. Josefa dostavěnou v roce 1886, přičemž celá stavba vyšla na 21 600 zlatých. Dále autorka uvádí, že kanovník Skočdopole věnoval v dalších letech kongregaci další finance a hmotné vybavení, jako například varhany, lavice, monstranci, ciborium a sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava. Vedle finanční pomoci se kanovník Skočdopole podílel i na výuce náboženství na obecní škole. Sestry z kongregace si vážily jeho práce a svůj vděk projevovaly např. modlením se za jejich donátora. Po odchodu na odpočinek kanovníka Skočdopole nabídly sestry domov svému opatrovníkovi, který u nich strávil poslední dny svého života, a to do roku 1919.¹⁶⁷

Pokud jde o personální složení kongregace působící v Českých Budějovicích, čerpám ze soupisů katalogů kléru, ve kterých se vyskytují Školské sestry de Notre Dame od roku 1871 do roku 1916 v podrobném personálním popisu. Následně katalogy uvádějí pouze počty členek kongregace, ale jmenovitě jen představenou řádu v Českých Budějovicích. Dana Jakšičová provedla v rámci své disertační práce

¹⁶⁴ KADLEC, J., *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. s. 76. a REBAN, K., *Jan Valerián Jirsík*. s. 22.

¹⁶⁵ NOVOTNÝ, M. a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. s. 132-142.

¹⁶⁶ JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003. s. 66-67 a 71.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 77-78.

průzkum archivů a našla prameny vypovídající o složení českobudějovické filiálky od roku 1930, nicméně léta 1917 až 1929 nejsou zmapována.¹⁶⁸

Dana Jakšičová vypracovala ve své práci přehled členek kongregace v Českých Budějovicích jako sociální skupiny. Autorka popisuje komunitu pomocí metafory atomu, který má jádro a obal. Jádrem se myslí sestry žijící v komunitě několik desítek let. Naopak obal se u atomu dělí do několika vrstev. Čím je vrstva blíže k jádru, tím je význam sester důležitější. Autorka spočítala, že průměrná doba setrvání v českobudějovické komunitě kongregace trvala necelých osm let v období 1871 až 1916. V období 1930 až 1950 činila průměrná délka pobytu u řeholnic kolem pět a půl roku.¹⁶⁹ Z katalogů klérů vyplývá postupné zvětšování komunity školských sester ve městě, které lze vypožorovat z postupného zvyšování členek. V prvním roce působnosti kongregace ve městě jich žilo osm u Sv. Josefa, v roce 1900 jich zde žilo 20, v roce 1908 jejich počet překročil číslo 30 a o jedenáct let později se počet členek komunity zvýšil na 41, což se stalo vrcholem historie působení školských sester v Českých Budějovicích. V dalších letech se počet sester pohyboval kolem 37 a po roce 1939 se počty postupně snižovaly až na číslo 20. Po skončení protektorátu se sestry opět navrátily do města, nicméně rok 1949 byl v jejich působení posledním rokem v éře komunistické Československé republiky.¹⁷⁰

Zajímavou proměnou přináší i městský či venkovský původ řeholnic. Celkem se dohledalo 282 řeholnic působících u Sv. Josefa v období 1871 až 1949. Z tohoto počtu pocházelo 214 žen z vesnice do dvou tisíc obyvatel. Důvodem mohlo být uchování tradiční katolické víry na rozdíl od městského prostředí směřujícího k modernímu myšlení. Proto rostl zájem o vstup do řeholních komunit spíše v menších obcích a vesnicích než ve městech.¹⁷¹

¹⁶⁸ *Catalogus Universi Cleri Dioeceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1871-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1916.*

¹⁶⁹ JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 79.

¹⁷⁰ *Catalogus Universi Cleri Dioeceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 83-85.

¹⁷¹ JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 91-92.

Tabulka 12. Národnost Školských sester de Notre Dam při ústavu U Sv. Josefa v Českých Budějovicích v letech 1871 až 1949.

Česká	Německá	Slovenská	Polská	Nezjištěno
238	11	8	1	24

Zdroj: *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1871-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. nečíslovaný seznam příloh: tabulková část: příloha č. 1.

Zjišťování národnostního složení členek kongregace není jednoduché. Ta se totiž u sester neuváděla. Lze tedy pracovat se jmény žen a místy původu sester uvedenými v katalozích kléru. Jména, respektive příjmení, jsou velmi zavádějící a nelze z nich s jistotou odvodit národnost nositelky. Pak si lze pomoci právě místem původu sestry. Dana Jakšičová se zabývala všemi sestrami kongregace v Českých Budějovicích a rozdělila je podle národnosti. Pracovala na tom pomocí rozřazování dle místa bydliště v souvislosti s příjmením žen. Pokud se jednalo o lokality ryze německé nebo české například podle *Seznamu míst v království českém* nebo obecně v dokumentech vztahujících se ke sčítání lidu pro dané lokality, pak uvedla odpovídající národnost. Tam, kde v místě narození nepřevládala jedna z národností, jednalo se tedy o smíšenou obec, národnost neuvedla. To znamená, že národnost sester nelze brát s jistotou, ale lze ji předpokládat. Z celkového počtu sester při ústavu U Sv. Josefa patřilo k německé národnosti 11 žen a u 24 se nepodařilo národnost zjistit¹⁷², respektive určit podle uvedené metody. Přesto Jakšičová odhaduje, že podle příjmení bude počet Němek vyšší. Zbylých 238 sester náleželo k české národnosti. Po roce 1918, kdy německé sestry pracovaly

¹⁷² Dana Jakšičová vytvořila seznamy sester pracujících v Českých Budějovicích u sv. Josefa, sv. Václava a sv. Anny. Se zmíněnými seznamy jsem také pracoval a na číslech, které autorka shrnuje v textu svých prací, se neshodujeme. Celkem u sv. Josefa pracovalo 282 sester, k tomuto číslu jsme došli oba, nicméně Jakšičová uvádí počet 12 Němek a 16 nezjištěných národností u sester. Počet českých sester již neuvádí. Proto v textu předkládám vlastní počty vycházející z jejího seznamu. Srov.: JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. nečíslovaný seznam příloh: tabulková část: přílohy č. 1-3.

v mariánskolázeňské provincii, která působila v převážně německých oblastech, se situace postupně měnila.¹⁷³

V Českých Budějovicích disponovaly Školské sestry de Notre Dame ještě dvěma menšími filiálkami. Starší vznikla roku 1875 před začátkem školního roku 1875/1876 z popudu biskupa Jana Valeriána Jirsíka a fungovala při studentském semináři U Sv. Václava. Jména a počty sester se nacházejí v katalogích kléru. Sestry zde pracovaly do roku 1942, kdy byly přeloženy do ústavu U Sv. Anny, popřípadě do dalších filiálek. Po skončení druhé světové války se sestry vrátily zpět ke Sv. Václavu, ale jako celá kongregace zde musely skončit k roku 1949. U Sv. Václava zpravidla působily tři sestry, jak uvádějí katalogy kléru. První se starala o hospodářské záležitosti a další dvě jsou vedeny jako kuchařky. Dana Jakšičová uvádí, že v této filiálce převažovaly ženy německé národnosti na rozdíl od školy U Sv. Josefa, která byla českou dívčí školou, a sestry zde vykonávaly výchovně vzdělávací činnost. Ale práce vedení domácnosti pravděpodobně nečinila rozdíly pro české a německé sestry, ačkoliv se jednalo v tomto případě o český chlapecký seminář. Avšak stejně po vzniku Československé republiky i v tomto domě převážily sestry české národnosti.¹⁷⁴

Tabulka č. 13 popisuje celkové rozvržení národností sester u Sv. Václava za celou dobu trvání. Německá národnost nedominovala v této filiálce, ale do roku 1891 převažovaly sestry německého původu. Od konce 19. století zde začaly působit spíše české sestry. Podle příjmení sester, u kterých nebyla zjištěna národnost, by se těchto sedm sester rovnoměrně rozložilo do obou národností, ale opět do roku 1891 by se mohlo jednat spíše o Němky. Proto lze souhlasit s Danou Jakšičovou v tom, že zpočátku tato filiálka byla spíše německá než česká, ale později se poměry měnily. Koneckonců jako v celých Českých Budějovicích, ve kterých po roce 1890 definitivně převážila česká národnost.

¹⁷³ JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 90-91. a JAKŠIČOVÁ, D., Dílo důvěry a lásky: působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853–1948. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2005. s. 117.

¹⁷⁴ *Catalogus Universi Cleri Dioecesis Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1874-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 105-106.

Tabulka 13. Národnost Školských sester de Notre Dam při ústavu U Sv. Václava v Českých Budějovicích v letech 1875 až 1949.

Česká	Německá	Slovenská	Nezjištěno
24	6	1	7

Zdroj: *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1875-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. nečíslovaný seznam příloh: tabulková část: příloha č. 2.

Třetí filiálku vytvořila kongregace při semináři U Sv. Anny k roku 1884 za episkopátu biskupa Schönborna. I v tomto případě se jednalo o vedení domácnosti, kde v čele stála sestra starající se o ekonomický chod a pod ní patřily tři sestry vedené jako kuchařky. V dalších letech se počty pohybovaly až k šesti sestrám. Jednalo se tedy v porovnání s filiálkou u Sv. Václava o větší pole působnosti. Opět i v této filiálce převažovaly do vzniku ČSR německé sestry. Bohoslovecký seminář U Sv. Anny nebyl českou institucí jako přechází dva případy. Filiálka u Sv. Anny zanikla k roku 1950 a místní studenti směli dostudovat na Univerzitě Karlově v Praze.¹⁷⁵

Tabulka 14. Národnost Školských sester de Notre Dam při ústavu U Sv. Anny v Českých Budějovicích v letech 1884 až 1949.

Česká	Německá	Slovenská	Nezjištěno
18	11	2	12

Zdroj: *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. nečíslovaný seznam příloh: tabulková část: příloha č. 3.

¹⁷⁵ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 107-108.

Tabulka číslo 14 se věnuje malé fialiálce u Sv. Anny. Ze tří domů kongregace, Sv. Josef, Sv. Václav a Sv. Anna, zde panoval nejpříznivější poměr pro německé sestry v porovnání s českými. Německé sestry u Sv. Anny převažovaly až do roku 1917, poté se situace postupně měnila ve prospěch českých. Rovněž poměr národností může zamíchat počtem neurčených sester, protože se jedná téměř o třetinu z celku.

Celkem se v Českých Budějovicích ve sledovaném období vystřídalo přibližně 383 sester. Tabulka č. 15 ukazuje, že se jednalo opravdu o spíše české fialiálky kongregace Školských sester de Notre Dame. Samozřejmě v 70. a 80. letech 19. století odrážely počty sester národnostní rozložení Českých Budějovic, ale přesto české sestry převažovaly. Jak píše výše, národnost nebyla rozhodující, naopak šlo o schopnosti a vhodnost ženy k vykonávání dané pracovní pozice.

Tabulka 15. Národnost Školských sester de Notre Dame působících v Českých Budějovicích mezi lety 1871 až 1949.

Česká	Německá	Ostatní	Nezjištěno
280	28	12	43

Zdroj: *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1871-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. nečíslovaný seznam příloh: tabulková část: přílohy č. 1, 2, 3.

Uvedené statistiky pravděpodobně ovlivnily názor, že Školské sestry de Notre Dame výrazným způsobem pomohly vzniku a kvalitnímu vývoji českého dívčího školství ve městě. To se pak přisuzuje podpoře českého nacionalismu. Ale takové spojení pravděpodobně nebude správné. Koneckonců Gabriel Schneider byl českého původu, ale první sestry v Hyršově byly Němky, a jak uvádí Dana Jakšičová, neuměly česky a veškerá dokumentace se vedla v němčině.¹⁷⁶ Školy tak vznikaly jak pro české dívky, tak i pro německé dívky podle potřeb daného místa.

¹⁷⁶ JAKŠIČOVÁ, D., *Dílo důvěry a lásky: působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853–1948.* s. 45.

Ani prameny neuvádějí žádné konflikty mezi německými a českými sestrami. To znamená, že buď žádné neproběhly, nebo byl tlak na jejich nezveřejnění či nezapsání. Ideou Gabriela Schneidera bylo vytvořit školu pro dívky obou národností a vzdělávat je v obou jazycích, aby se vzájemně domluvily a rozuměly si.¹⁷⁷

Školské sestry pečující o vzdělávání a výchovu mladých lidí pracovaly v různých historických etapách českého státu. V jejich práci se tak musela odrazit doba a její myšlení, ve které zřizovaly dané školy jako například v Českých Budějovicích u Sv. Josefa. To se projevovalo nejviditelněji v držení svátků a respektování státních představitelů. Sestry spolu se svými žákyněmi slavily významné události spojené s císařem Františkem Josefem I., výročí svatby císařského páru, svatby korunního prince Rudolfa a další události spojené s habsburskou rodinou a státní správou. V období první republiky se slavily narozeniny prezidenta Masaryka, 28. říjen a další události spojené s významnými osobnostmi a událostmi. V období protektorátu se komunita v Českých Budějovicích snažila distancovat od německé správy, přesto musela svou loajalitu názorně ilustrovat alespoň vyvěšením říšského a protektorátního praporu. Po skončení války nastal na krátko čas uvolnění, nicméně v roce 1949 škola ukončila svou činnost z nařízení státních orgánů.¹⁷⁸

Každá kongregace si vytvořila vlastní pravidla, i když jejich jádro je mnohdy stejné nebo velmi podobné. Tedy zdůrazňovala se poslušnost, náboženské myšlení, čistota, vnitřní morálka a v případě školských sester dovednost vzdělání a výchovy mládeže v duchu katolických zásad. Výběr potencionálních nových členek v případě Kongregace Školských sester de Notre Dame byl poměrně přísný, protože jeho cílem bylo zachování absolutní kázně v celé kongregaci. Stanovy kongregace tak předem vylučovaly ženy pocházející z nemanželských svazků, vdovy a duševně a tělesně postižené. Ženy musely projít biřmováním a pravděpodobně musely předložit lékařské potvrzení dokazující, že neměly pohlavní styk. Také se ve stanovách hovoří

¹⁷⁷ BERAN, J., *Gabriel Schneider zakladatel kongregace chudých školských sester de Notre Dame v Čechách II.* s. 45.

¹⁷⁸ JAKŠIČOVÁ, D., „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950. s. 144–145.

o tom, že nelze přijmout ženy podporující svou rodinu, aby se tak členky mohly naplno věnovat práci v daném ústavu.¹⁷⁹

Pevná pravidla a jejich důsledné dodržování znamenaly předpoklad kvalitního fungování řeholního domu. Čím vyšší počty sester žily v rámci jedné filiálky, tím hrozilo větší množství mezilidských konfliktů. Naopak skromnější domy jako například u Sv. Václava a Sv. Anny mohly vytvořit rodinnou atmosféru mezi sestrami navzájem a také v rámci celého společenství, protože se staraly o děti. Tím se mohl vytvořit pocit rodiny, ve které jsou děti nedílnou součástí, a zároveň tím uspokojit mateřské potřeby žen.¹⁸⁰

4.2 Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského

Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského vznikly ve Francii v 17. století, v období po Třicetileté válce. U zrodu stáli dva muži, otec a syn, a sice Emmanuel Chauvenel a Josef Chauvenel. Syn Josef pomáhal chudým a nemocným lidem v oblasti lotrinského města Nancy, kde jim např. podával léky, potraviny, ošetřoval nemocné a poskytoval právnické služby. V témže městě vznikl i první dům v roce 1652. V průběhu 17. a 18. století se činnost kongregace rozšířila do škol a nemocnic a v roce 1825 se poprvé dostala za hranice Francie, a to do Německa.¹⁸¹

Právě z činnosti zmíněných pánů vzniklo zaměření a poslání sester sv. Karla Boromejského. Jednalo se o zdravotní a sociální podporu potřebným lidem, o které se sestry staraly v nemocnicích, chudobincích, ve specifických ústavech, asylech, sirotčincích a školách. Samozřejmě spása duše je základním pilířem každé kongregace a náboženské společnosti. Od smyslu společenství se odvíjely i požadavky k ženám žádajícím o vstup. Vedle zbožnosti, která se předpokládá v každé kongregaci či řádu, se od dívek očekávaly chuť a předpoklady k práci s nemocnými, chudými a také s dětmi. Poté se vyžadovala poslušnost, dobré zdraví

¹⁷⁹ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Stanovy kongregace Chudých Školských Sester pod ochranou Matky Boží mateřince Horažďovického v diecézi Česko Budějovické, Horažďovice, 1903, sign. VI-D-9, č. kar. 1672. b. p.

¹⁸⁰ JAKŠIČOVÁ, D., *Dílo důvěry a lásky: působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853–1948*. s. 120-126.

¹⁸¹ Archiv MSKB, Dějiny naší drahé kongregace: její símě, vznik a rozkvět pražské., s. 1-3.

bez tělesného postižení, absence povinnosti k rodině a manželských svazků a čisté mravy.¹⁸²

Příchod boromejek do českých zemí lze spojit právě s Českými Budějovicemi. V Praze měl být ve 30. letech 19. století vybudován ústav pro nevidomé s podmínkou, že v něm budou pracovat Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského, a tím vznikla příčina k jejich příchodu do českých zemí. Francouzské boromejky však vznesly podmínku, že nejprve musí uchazečky přijet do Francie. K tomu si vybraly dvě slečny z Českých Budějovic, Terezii Waltrovou (později sestra Adalberta) a Františku Fickrovou s řeholním jménem sestra Aloisie, které roku 1834 odjely do francouzského Nancy. O rok později je následovaly další dvě slečny, a v roce 1837 tak konečně přišly boromejky do českých zemí, vedené pověřenou francouzskou sestrou jako první představenou, a ujaly se správy pražského ústavu pro slepce.¹⁸³

V českobudějovické diecézi se poprvé boromejky usídlily v Třeboni v roce 1841. Do sídelního města biskupa sestry přišly v roce 1850. První kroky do města vedly do místní nemocnice, kombinované se sirotčincem, otevřené od roku 1829. K příchodu sester přispěl biskup Lindauer, který odkázal nemocnici peněžitý obnos s podmínkou, že v ní budou pracovat boromejky. Jednáními byl pověřen kanovník Johann Schreglich, který do města uvedl první čtyři sestry. Ty pracovaly v budějovické nemocnici i po přestěhování budovy nemocnice na Linecké předměstí až do roku 1956, kdy musely odejít.¹⁸⁴

Sestry se po dobu setrvání v českobudějovické nemocnici staraly o pacienty a zajišťovaly její provoz. To jim umožňovaly smlouvy uzavřené mezi městem a vedením kongregace. V nich se hovoří, že náplní práce sester v nemocnici byla např. péče o nemocné a budovu nemocnice, praní prádla, starání se o hospodářství nemocnice, hlídání nemocnice ve smyslu pořádku a bezpečnosti a zajištění pití a potravin pacientům. Za jejich služby dostávala kongregace finanční obnos

¹⁸² SOA Třeboň, Biskupský archiv, Stanovy Kongregace Milosrdných Sester. Brno, 1905, sign. VI-D-3, č. kar. 1670. b. p.

¹⁸³ Archiv SCB, Kronika I., 1837-1844, s. 1-22.

¹⁸⁴ ČERNÝ, J. a ŠMAJČLOVÁ, D., *Dějiny českobudějovické nemocnice. I. díl, (středověk – 1948)*. České Budějovice: Nemocnice České Budějovice, 2007. s. 20. a AMBROŽOVÁ, K., *Působení Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Českých Budějovicích: Příběh černobílého květu města*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 2014. s. 35.

a budějovické sestry ubytování se všemi energiemi a stravou. Pracovně nadřizenými sestrami byli lékaři, které musely poslouchat. Rovněž sestry zajišťovaly pomocný personál. Celkovou odpovědnost za práci sester nesla místní představená.¹⁸⁵

Hlavní pracovní náplní sester v nemocnici se stala pozice ošetřující sestry, která byla přítomná v nemocnici nepřetržitě. Kristýna Ambrožová důkladně procházela kroniku nemocnice v Českých Budějovicích a dokládá, že nejtypičtější pracovní dobou sester byly dvanáctihodinové směny měnící se kolem šesté hodiny ranní. Sestry si nečerpaly ani dovolenou, a pokud to učinily, tak zcela výjimečně. Tím se z nemocnice stal i jejich domov. Vysoké pracovní vyčerpání tak mohlo narušit náboženské povinnosti řádové sestry. I na to se pamatovalo a v případě, že sestra nestihla vykonat pravidelný náboženský rituál, měla jej učinit sama podle svých možností.¹⁸⁶

Nemocnice byla zapotřebí v každé době a jejich zaměstnanců si lidé vážili. Jejich chodu se nedotklo ani období protektorátu, protože ve městě byl nedostatek personálu a naopak přibýval počet pacientů. Místní úřady si tak nemohly dovolit postrádat pro ně nevhodné sestry, protože je potřebovaly.¹⁸⁷ Sestry tak ošetřovaly všechny lidi bez rozdílu národnosti. Dodnes se zachovala vzpomínka sestry Terezie Edigny Bílkové, která pracovala v nemocnici v roce 1945. V rámci projektu Paměť národa zavzpomínala na své působení v budějovické nemocnici takto: *„Nálety a počet raněných byly hrozné, nelze si to vůbec představit. Nešlo vůbec spát, kdo měl ruce, kdo měl nohy, pomáhal. Nejhorší to bylo ovšem v pětáctyřicátém, když si Němci podřezávali žíly. Byla jsem svědkem, kdy nám tyto raněné vozili. Přivezli gestapáka, který postřelil i svoje obě děti, které přivezli ještě živé. Já sama jsem je ještě pokrtila, bylo vidět, že zemřou. Bylo to hrozné a nechci na to vzpomínat. Sebevražd Němců tam bylo hodně.“*¹⁸⁸

V případě sester pracujících v nemocnici je zajímavá skutečnost odsunu německého obyvatelstva. Obecně platilo, že lékaři, zdravotní sestry a další určená povolání stát z odsunu vyňal, nicméně přesto se odsun dotkl i německých boromejek

¹⁸⁵ AMBROŽOVÁ, K., *Působení Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Českých Budějovicích: Příběh černobílého květu města*. s. 41-42.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 45-48.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 50.

¹⁸⁸ Terezie Edigna Bílková (1916–2012). PAMĚT NÁRODA [online]. [cit. 2018-06-06]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/bilkova-terezie-edigna-1916-101>

pracujících v nemocnici. Důvod odchodu sester však znám není, přesto některé sestry opustily České Budějovice, a jak uvádí kronika, odstěhovaly se do Rakouska. O které sestry se jednalo nebo kolik jich alespoň bylo, dnes není známo. Jejich místa tak zastaly civilní ošetřovatelky, tedy ženy mimo kongregaci.¹⁸⁹ Otázkou tak zůstává, zda německé sestry odešly dobrovolně ještě v době, než by jim to možná bylo nařízeno, nebo musely odejít na příkaz někoho jiného.

Počty sester pracujících v nemocnici se odvíjely od počtu pacientů, a tedy platila přímá úměra, čím více bylo pacientů, tím se navyšovaly řady sester. Na samém začátku začínaly čtyři sestry, v roce 1869 se jejich počet zvýšil na šest, v roce 1880 zde pracovalo sedm sester, mezi lety 1890 a 1900 osm sester, v roce 1910 počet dosáhl čísla deset a následně v souvislosti s první světovou válkou se jejich počet navyšoval. V roce 1921 katalogy kléru uvádějí 15 sester, v roce 1931 20 sester, 1939 dokonce 30 sester a v roce 1948 je poslední informace 42 sester.¹⁹⁰

Konec práce sester v budějovické nemocnici nastal v roce 1956. Sestrám bylo nabídnuto, aby v nemocnici zůstaly jako ošetřující sestry za podmínky, že vystoupí z kongregace. Nicméně takový postup boromejky odmítly. Proces nahrazení kongregace v nemocnici nebyl náhlý, naopak jej stát připravoval celá 50. léta. Konec konců se chtěl zbavit pomocných sil a nemohl by to udělat, kdyby na jejich místo neměl náhradu. Vedle nemocnice fungovala škola pro dívky, které chtěly pracovat jako ošetřovatelky. Právě absolventky této školy postupně nahrazovaly boromejky v nemocnici, které svou činnost ukončily k 2. 7. 1956.¹⁹¹

Vedle nemocnice vybudovaly sestry ve městě ústav, ve kterém se staraly o děti, a to ve formě opatrovny a následně ve formě škol. V 60. letech začala fungovat opatrovna pro děti, která suplovala funkci dnešních školek. Pracující rodiče měli možnost uložit své dítě k boromejkám, u kterých se děti vzdělávaly

¹⁸⁹ Archiv MSKB, Kronika nemocnice v Českých Budějovicích, díl IX., s. 21.

¹⁹⁰ *Catalogus Universi Cleri Dioecesis Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.*

¹⁹¹ ČERNÝ, J. a ŠMAJCLOVÁ, D., *Dějiny českobudějovické nemocnice. I. díl, (středověk – 1948).* s. 26 a 77-78.

a smysluplně zde trávily svůj čas. Zájem o umístění dětí do opatrovny byl poměrně vysoký. V 60. letech se sestry měly starat o přibližně 200 dětí.¹⁹²

Od roku 1868 začaly sestry provozovat ve městě sirotčinec. K tomu vznikla v témže roce jednotřídní obecná škola pro české chlapce a české dívky, kterou navštěvovaly právě děti ze sirotčince. V roce 1878 se škola změnila na obecnou německou školu a fungovala tak do roku 1930. Souběžně od roku 1909 zřizovaly sestry českou obecnou smíšenou školu. Obě školy se po čase změnily na veřejné, kterou tak mohly navštěvovat děti z města a jeho okolí. Vzhledem k úspěšnosti obou škol povolila Zemská školní rada k listopadu 1928 zřízení smíšené měšťanské školy v návaznosti na předchozí školy. O všechny školy zřizované boromejkami byl veliký zájem, který vygradoval v roce 1937, kdy počet žáků dosáhl čísla 357. Činnost vzdělávací instituce sester se narušila v období protektorátu zrušením všech škol. Po roce 1945 sestry své školy obnovily, ale to trvalo jen do roku 1950, protože poté musely město opustit a jejich činnosti přebíral stát.¹⁹³

Pokud jde o počty sester působící v ústavech zaměřených na děti, tak katalogy kléru uvádějí pro rok 1869 čtyři sestry, které zde založily výše zmíněný sirotčinec. V roce 1900 zde působilo deset sester a postupně se počty zvyšovaly. Nejvíce sester zde bylo v roce 1939 v počtu 22.

Vedle péče o nemocné v nemocnici a o děti ve školách nebo sirotčinci vytvořila kongregace ve městě poslední chybějící dům zaměřený na pomoc starým lidem. V září 1888 se otevřel veřejnosti azylový dům, který již na konci téhož roku ubytoval 13 seniorů. Další číslo uvádějící počet opečovávaných lidí pochází z roku 1930 a hovoří se až o 73 lidech. I tento ústav zanikl v roce 1950.¹⁹⁴ Zpočátku zde pracovaly pouze tři sestry, ale v roce 1900 se jejich počet zvedl na deset. Nejvíce sester zde pracovalo v roce 1931 v počtu 12.

¹⁹² *Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady*, Č. Budějovice: Sdružené farní úřady Českobudějovického a Hlubockého vikariátu, roč. 5., č. 10. 1935. s. 2.

¹⁹³ AMBROŽOVÁ, K., *Působení Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Českých Budějovicích: Příběh černobílého květu města*. s. 65-69.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 88-89 a 103.

Tabulka 16. Počty Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Českých Budějovicích v období 1850 až 1948 rozdělených dle jednotlivých domů.

Rok	Nemocnice	Dětský ústav	Azylový dům	Celkem
1850	4	-	-	4
1869	6	4	-	10
1880	7	6	-	13
1890	8	6	3	17
1900	8	10	10	28
1910	10	14	10	34
1921	15	17	9	41
1931	20	15	12	47
1939	30	22	10	62
1948	42	20	7	69

Zdroj: *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.*

Pokud jde o národnost sester, tak jsem neobjevil dokumenty, které by ji u sester uváděly napříč působení kongregace ve městě. Vycházím tak z katalogů kléru pro českobudějovickou diecézi, které uvádějí počty sester, seznamy jmen do roku 1916 včetně místa narození. Pokud sestra pocházela z nějakého území mimo české země, tak to katalogy uvádějí, ale u sester z českých zemí je obtížné zjistit jejich národnost. Nicméně boromejky pracující v Českých Budějovic se řadily mezi české domy, do kterých kongregace posílala výhradně české sestry. To znamená, že zde pracovaly zejména české sestry, které byly doplněny podle potřeby sestrami z německých zemí, Slezska, Polska a Slovenska. Ale jednalo se o minimální počty nečeských sester. Podle katalogů jsem našel, že v prvních letech, kdy působilo ve městě čtyři až pět boromejek, byla mezi nimi sestra Vigilia Santa Bergamo z Tyrolska. Poté se ve městě vystřídalily dvě sestry ze slezského Polska. Jinak zde převažovaly sestry narozené v Čechách a na Moravě.¹⁹⁵

¹⁹⁵ *Catalogus Universi Cleri Dioecese Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884., Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.*

Tabulka 17. Počty Milosrdných sester sv. Karla Boromejského podle národnosti v Českých Budějovicích mezi lety 1937 až 1944.

Rok	Nemocnice		Dětský ústav ¹⁹⁶		Azylový dům		Ostatní národ.
	Češi	Němci	Češi	Němci	Češi	Němci	
1937	30	0	21	1	6	1	0
1938	25	0	21	1	7	1	0
1939	37	0	22	1	9	1	0
1940	43	1	22	1	9	1	0
1941	44	0	23	0	9	1	2
1942	44	1	22	0	8	1	6
1943	50	1	-	-	9	1	2
1944	53	1	-	-	9	1	2

Zdroj: Archiv MSKB, Seznamy a stavy sester MSKB: Filiálky v Čechách podle stavu z 1. 1. 1937, 1. 1. 1938, 1. 1. 1939, 1. 1. 1940, 1. 1. 1941, 1. 1. 1942, 1. 1. 1943 a 1. 1. 1944. b. p.

Přesto se v Archivu Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze nalézají dokumenty¹⁹⁷, které alespoň pro období druhé světové války odhalují národnosti sester působících ve filiálkách v Československu a později v protektorátu, včetně tří domů v Českých Budějovicích. Tabulka č. 17 vytvořená na základě zmíněných listin ilustruje, že i v období protektorátu si boromejky ve městě podržely český ráz a německé sestry se zde vyskytovaly v naprosté menšině. V průběhu uvedených let v nemocnici pracovala pouze jedna sestra německé národnosti. Jmenovala se Sofie Peterková. V dětském ústavu působila Marie Kovačičová, u které byla napsaná německá národnost s poznámkou, že se narodila v Jugoslávii. Tu na rok 1940 vystřídala Alice Kantorová, rovněž německé národnosti. V azylovém domě pracovala Helena Bačinová, opět německé národnosti, která zde vydržela po celou dobu druhé světové války. Dokonce pro roky 1941 a 1943 zastávala funkci představené azylového domu. Z výše uvedeného vyplývá, že se ve městě nacházely pouze čtyři boromejky německé národnosti. Pokud se odsun německého obyvatelstva týkal i sester, a kronika kongregace hovoří o odstěhování několika sester z Českých Budějovic, tak se mohlo jednat právě o sestry Helenu Bačinovou a Sofii Peterkovou.

¹⁹⁶ Dětský ústav byl zrušen německou správou a v letech 1943 až 1945 nefungoval. Po válce jej sestry znovu otevřely. Proto v uvedených letech neuvádím žádná čísla.

¹⁹⁷ Archiv MSKB, Seznamy a stavy sester MSKB: Filiálky v Čechách podle stavu z 1. 1. 1937, 1. 1. 1938, 1. 1. 1939, 1. 1. 1940, 1. 1. 1941, 1. 1. 1942, 1. 1. 1943 a 1. 1. 1944. b. p.

Kolonka ostatní národnosti obsahuje sestry slovenské a polské národnosti. Celkem se však jednalo jen o šest žen.

4.3 Kongregace sester Nejsvětější Svátosti

Kongregaci sester Nejsvětější Svátosti založila roku 1887 Kristiána Šebestová, později známá pod řeholním jménem jako Marie Magdalena Šebestová. Narodila se v Praze roku 1855 a její výchova probíhala v katolickém duchu. Svou pracovní kariéru zasvětila výchově a vzdělání, když vyučovala na pražských dívčích školách. V roce 1884 přišla do Českých Budějovic jako učitelka dívčí obecné školy a také působila v ústavu hluchoněmých, o který se staraly Školské Sestry de Notre Dame. Je možné, že příchod Kristiány Šebestové do Českých Budějovic může být spojen s přítomností její starší sestry Marie Šebestové, která zastávala pozici představené právě v ústavu hluchoněmých. V 80. letech též působil v biskupském semináři U Sv. Anny vicerektor a kněz Václav Petr, budoucí zakladatel Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti, se kterým se Kristiána Šebestová několikrát setkala. Obě kongregace vznikly v téže době a je tedy pravděpodobný vzájemný vliv obou osobností na jejich plány a spolupráci. Kongregace počítá svůj vznik k 16. 5. 1887 na svátek sv. Jana Nepomuckého, který je patronem kongregace. Na konci roku ji odsouhlasil biskup Říha a Kristiána Šebestová se stala první generální představenou. Nové společenství také potřebovalo svůj domov a sídlo. Pro tyto účely se zakoupil dům na rohu dnešní Rudolfovské třídy a v dalších letech pak vznikaly první filiální domy, včetně výstavby kostela Božského srdce Páně. Zakladatelka a první generální představená Marie Magdalena zemřela v roce 1924 v Českých Budějovicích v době, kdy již kongregace disponovala devíti filiálkami.¹⁹⁸

Společenským úkolem kongregace byla výchova a vzdělání dětí a mládeže, pomáhat chudým lidem a také pečovat o nemocné. Sestry z kongregace ještě pracovaly na výrobě a kompletaci církevních oděvů, případně si vydělávaly dalšími

¹⁹⁸ URBANOVÁ, G., *Láska smír: životopis M. M. Magdaleny Šebestové, zakladatelky Kongregace Sester Nejsvětější svátosti*. České Budějovice: Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti, 1995. s. 30-100.

ručními pracemi.¹⁹⁹ Sestry tak spravovaly mnoho výchovně vzdělávacích zařízení, např. penzionát pro dívky (1887–1949), dívčí školu šití (1896–1920), domácí školu pro dorost kongregace (1890–1906), kurz pro učitele a ženský učitelský ústav (1899 až 1941), obecnou dívčí školu (1903–1941), mateřskou školu (1906–1949), ústav pro vzdělávání učitelů pro mateřské školy (1915–1947), kurz pro vzdělávání učitelek (1915–1923), měšťanskou školu (1922–1949) nebo dívčí reálné gymnázium (1938–1949). Od roku 1927, kdy kongregace patřila už k největším ve městě, převzaly sestry péči o domácnost českobudějovických biskupů.²⁰⁰

Libuše Maršáková ve své práci věnující se kongregaci píše o vzájemné provázanosti petrinů a Sester Nejsvětější Svátosti, přičemž právě sestry pomáhaly finančně petrinům zejména ke stavbě jejich kostela Panny Marie Růžencové. Dokonce petrini měli snahu o vznik společných řeholních pravidel, které P. Petr sepsal, ale nikdy nevstoupily v platnost. Obě společenství si tak vypracovala vlastní stanovy a pravidla. Rovněž ekonomické záležitosti se řešily dohromady, zejména co se týkalo majetku. Taková úzká spolupráce skončila koncem roku 1895 a od roku 1896 si šli bratři a sestry vlastní cestou.²⁰¹ Není tedy divu, že pro sestry se ujal zkrácený název petrinky podobně jako pro petriny. Nicméně petrinky není správný název a samy sestry se k němu nehlásí právě proto, aby se odlišily od bratrů petrinů.

První členky do kongregace přišly v roce 1891, kdy byly také oficiálně schváleny první stanovy. Do první generace náleží starší sestra Marie Šebestová, která s posvěcením biskupa Říhy přestoupila od Školských sester de Notre Dame.²⁰² Pro rok 1892 udávají katalogy kléru²⁰³ pět sester v kongregaci, ale v dalších letech nastal postupný rozmach. Již o rok později čítala kongregace 22 sester²⁰⁴.

¹⁹⁹ SOA Třeboň, Biskupský archiv, *Ženské kláštery: Sestry Nejsvětější Svátosti České Budějovice*, sign. V. D-7, č. kar. 1671. b. p.

²⁰⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 432.

²⁰¹ Archiv autorky Libuše Maršákové, in: MARŠÁKOVÁ, M., *Kongregace sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002. s. 34-35. V archivu KSNS se nachází opis listiny datovaný k 11. 12. 1913, ve kterém biskupství potvrzuje nezávislost obou kongregací.

²⁰² URBANOVÁ, G., *Láska smír: životopis M. M. Magdaleny Šebestové, zakladatelky Kongregace Sester Nejsvětější svátosti*. s. 67.

²⁰³ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1892*.

²⁰⁴ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1893*.

V katalogích kléru pro rok 1910²⁰⁵ se píše již o 81 sestřích a 11 novickách. Maršáková tato čísla podrobila kritice a píše o 89 sestřích a sedmi novickách pro rok 1910²⁰⁶. Svoje tvrzení opírá o matriku sester, která by měla být přesnější. Přesto se může jednat o drobné rozdíly.

Zajímavý je rozdíl v počtu členek v roce 1922, kdy jich bylo 53 a o rok později téměř dvojnásobek, a sice 103. Následně se počty vyvíjely velmi pozitivně a v roce 1938 žilo ve městě 153 sester. Katalogy kléru nabízejí poslední údaj pro rok 1948. V tomto roce se v budějovické filiálce nacházelo 67 sester.²⁰⁷

Stejně jako u všech společenství se i tato kongregace musela přizpůsobit době, ve které působila. Některé události sestry komentovaly a zapisovaly do *Dějin Kongregace* mezi lety 1924 až 1950. Omezení v práci kongregace nastalo v souvislosti s druhou světovou válkou a vznikem protektorátu. Byly uzavírány a rušeny školy, z bezpečnostních důvodů sestry posílaly děti pryč a vojáci využívali prostory kongregace. Sestry si napříč kongregacemi ve městě snažily vzájemně pomáhat. V roce 1941 pomohly Sestry Nejsvětější Svátosti Školským sestřím de Notre Dame a Milosrdným sestřím sv. Karla Boromejského tím, že jim vypůjčily prostory k jejich činnostem, protože ty jejich byly zabrány nacisty. Nedochovaly se tak žádné prameny popisující vzájemné neshody a konflikty.²⁰⁸

Po skončení války obnovila kongregace svou činnost a snažila se navázat na předválečné období. Jejich snahy však skončily rokem 1949. Sestry byly donuceny uzavřít své školy a Státní úřad pro věci církevní jim uložil požadavek okamžitého vystěhování z jejich mateřince, a to do dvou dnů. Dále bylo sestřím nabídnuto pokračovat ve vyučování v jejich již bývalých školách, ale s podmínkou, že by musely obléknout civilní šat. To však sestry odmítly. Poté 31. 8. 1950 přijel před brány kongregace autobus, který je odvezl pryč z města do Hostinného. Sestry

²⁰⁵ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1910.*

²⁰⁶ MARŠÁKOVÁ, M., *Kongregace sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích.* s. 36.

²⁰⁷ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1892-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* srov.: MARŠÁKOVÁ, M., *Kongregace sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích.* tabulková příloha č. 2. Autorka uvádí jiná čísla než katalogy kléru a mnohdy jsou až dvojnásobné rozdíly.

²⁰⁸ *Dějiny kongregace 1924-1950,* s. 138-139. a MARŠÁKOVÁ, M., *Kongregace sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích.* s. 53.

byly zaměstnány v místní papírně, kde s nimi bylo zpočátku nepěkně zacházeno. Byly totiž považovány za nedostatečně pracovně aktivní z důvodu jejich řeholního původu. To pravděpodobně souviselo s protikatolickými náladami.²⁰⁹ V roce 1992 se sestry vrátily zpět do Českých Budějovic, kde zrekonstruovaly restituované objekty mateřince a navrátily se k výrobě církevního oblečení a provozování mateřské školy.²¹⁰

Opět i v tomto společenství žen se předpokládalo, že může docházet časem k mezilidským konfliktům. Proto i zde vznikly stanovy, aby se takovým událostem předešlo. Stanovy určovaly podmínky pro přijetí ženy do kongregace, denní pravidla, zvyky apod. Přijetí ženy do kongregace bylo podobné předchozím případům. Musela splnit podmínky a očekávání kongregace, mezi které patřila katolická víra, dobrovolnost, svobodný stav, čistota, biřmování a věk nad 15 let. Sestry Nejsvětější Svátosti mezi sebe přijímaly například i ženy s lehčími tělesnými vadami a ženy pocházející z nemanželských svazků. Zde tedy vidíme poměrně moderní přístup a výrazné ústupky od konzervativního myšlení doby.²¹¹ Zda docházelo k vnitřním konfliktům mezi sestrami, dnes lze těžko zjistit. Takové prameny se nedochovaly nebo doposud nebyly objeveny.

Pokud jde o národnost členek kongregace, opět se neuváděla, a nelze ji proto ověřit skrze konkrétní pramen. Nicméně v archivu kongregace v Českých Budějovicích se nachází přehledně vedená matrika sester od roku 1887²¹². Sestry Nejsvětější Svátosti jsou českou kongregací, alespoň podle vzniku v českých zemích a její zakladatelky Kristiány Šebestové. Proto lze předpokládat dominanci českých sester v kongregaci i vzhledem k tomu, že zřizovaly české školy. Nicméně po nahlédnutí na místa narození sester jsem našel mezi prvními členkami kongregace dvě sestry z Rakouska. První, sestra Agatha Guilielma Bauer narozena ve Vídni roku 1867, byla přijata s prvními sestrami do kongregace. Druhou, sestru Claru Theresii Beranek narozenou v Linci v roce 1872, přijala kongregace v roce 1892, později zastupovala generální představenou Magdalenu Šebestovou a následně

²⁰⁹ *Dějiny kongregace 1924-1950*, s. 212. a soukromý archiv Miluše Maršákové, in: MARŠÁKOVÁ, M., *Kongregace sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích*. s. 70.

²¹⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 432.

²¹¹ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Stanovy Kongregace sester Nejsvětější svátosti Oltářní v diecési česko-budějovické. České Budějovice, 1915, sign. VI-D-7, č. kar. 1671. b. p.

²¹² Archiv KSNS v Českých Budějovicích, Matrika sester vedená od roku 1887. b. p.

ji nahradila jako druhá generální představená. Dále v roce 1909 vstoupila do kongregace třetí sestra Berchmanna Kout z Vídně. Rovněž v témže období kongregace přijala ženu z Kraňska, dnešního Slovinska. Další členkou nepocházející z českých zemí se stala Ursula Soukupová z Vídně, která vstoupila do kongregace v roce 1913. V roce 1915 vstoupila do řad sester Crescentia Holzheiderová narozena poblíž dnešního Dolního Dvořiště u hranic s Rakouskem. Další žena pocházející z Vídně vstoupila do kongregace v roce 1941. Nicméně byla vedena ve filiálce v obci Kyšperk, nikoliv v Českých Budějovicích.²¹³

Dále v kongregaci působilo několik sester ze Slovenska a Polska, ale až po roce 1918. Ostatní sestry se narodily v českých zemích a zůstává otázkou, kolik z nich se řadilo k české či německé národnosti. Podle příjmení a míst narození žen bude počet sester německé národnosti jistě vyšší, ale přesto si Sestry Nejsvětější Svátosti udržely většinový český ráz. Matrika sester končí u čísla 324, z toho se šest sester narodilo v německy mluvících rodinách za hranicemi českých zemí. Celkové číslo členek kongregace je však zavádějící, protože neznázorňuje pouze město České Budějovice. Bohužel v matrice se do kolonky příslušnost k filiálnímu domu přepsalo místo rodiště, případně se kolonka nechala prázdná.²¹⁴

Zajímavý je i sociální původ řeholnic. Katalogy kléru uvádějí místa narození, podle kterých se dají sestry rozdělit na základě velikosti obce či vesnice. Většina sester pocházela z malých měst a vesnic. Z větších měst byly sestry Šebestovy (Praha) a sestry narozené v dnešním Rakousku (Linec a Vídeň). Dokonce ani sestry narozené v Českých Budějovicích se příliš nevyskytují, na rozdíl od místních okolních vesnic. Rovněž většina rodičů sester byli rolníci, sedláci apod. V jednom případě se objevil majitel domu v Českých Budějovicích, úředník ve Vídni a písař. Opět to ukazuje na rozdílnost ve zbožnosti ve městech a na vesnicích.

²¹³ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1892-1922.*, *Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.* a Archiv KSNS v Českých Budějovicích, Matrika sester vedená od roku 1887. b. p.

²¹⁴ Archiv KSNS v Českých Budějovicích, Matrika sester vedená od roku 1887. b. p.

5 Mužské kongregace v Českých Budějovicích mezi lety 1850 až 1950

5.1 Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele

Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele, známá též pod názvem redemptoristé, vznikla v Itálii v roce 1732. Redemptoristy založil kněz Alfons Maria de Liguori, dnes známý jako sv. Alfons, společně s prvními čtyřmi členy kongregace. Důvodem vzniku se stala náboženská zanedbanost místní italské chudiny. Alfons z Liguori se stal také prvním generálním představeným. Papežské schválení získala nová kongregace v roce 1749.²¹⁵

Za hranice Apeninského poloostrova se redemptoristé dostali díky činnosti prvního neitalského člena kongregace a českého rodáka Klementa Maria Hofbauera, který vstoupil do společenství roku 1785. První zaalpský dům vznikl ve Varšavě, nicméně poté museli redemptoristé Polsko opustit a uchýlili se do Vídně. Zde se Hofbauer snažil obnovit české bohoslužby, které by zaštitila jeho kongregace. Císař František I. oficiálně svolil k usídlení redemptoristů v dubnu 1820²¹⁶, nicméně tohoto okamžiku se Hofbauer již nedožil. Umřel o měsíc dříve.²¹⁷ Zajímavé je, že v Evropě docházelo k pomalému rozšiřování kongregace, ale už v roce 1832 odjelo šest bratrů do USA a jejich působení zde bylo velmi úspěšné. Mezi americké redemptoristy patřil prachatický rodák, rodilý Němec a českobudějovický student Jan Nepomuk Neumann, který se stal v roce 1852 biskupem ve Philadelphii, a to již jako člen kongregace (od roku 1841). V USA se Neumann uchytil lehce, protože uměl německý a český jazyk, a místní církve ho tak využila ke kázání v německém jazyce.²¹⁸

První dům redemptoristů v českých zemích vznikl v roce 1849 a nacházel se v Rychnově nad Malší poblíž Dolního Dvořiště, tedy v jižních Čechách,

²¹⁵ Podrobněji k životu sv. Alfonse in: HEINZMANN, J., *Nepokoj lásky: Alfons Maria de Liguori (1696-1787)*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1996. 158 s.

²¹⁶ Definitivně byla Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele uznána v Rakousku v roce 1853.

²¹⁷ Podrobněji k životu Klementa Maria Hofbauera in: ŠTULC, V. S., *Klement Maria Hoffbauer: životopisná nástin*. Praha: B. Rohlíček, 1859. 71 s.

²¹⁸ Podrobněji k životu a působení Jana Nepomuka Neumanna v USA in: GALVIN, J., *Nový muž pro nový svět: vůně divokých dřínů*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1994. 256 s.

a v dalších letech jej následovaly nové lokality. Poprvé přišli redemptoristé do Českých Budějovic v roce 1855 na pozvání biskupa Jirsíka, který se snažil obnovit místní lidové misie. Nicméně poté bratři opět odešli a až v roce 1885 se podařilo založit ve městě kolej²¹⁹ v areálu bývalého dominikánského kláštera díky českobudějovickému biskupu Schönbornovi.²²⁰

Jedním z argumentů biskupa Schönborna k uvedení redemptoristů do města bylo to, že budou konat práci zároveň pro německý i český lid. Konec konců České Budějovice spadaly pod provincialát kongregace sídlící ve Vídni, a proto se výrazné podpory kongregaci dostalo od místních německých katolíků. Na to se zase objevovaly hlasy varující před poněmčováním a upozorňující na příchod německy mluvících kazatelů do klášterního kostela Obětování Panny Marie²²¹. Dalším důvodem byl nedostatek kněží a katechetů ve městě, což mělo vyřešit otevření nové kongregace. Navíc budova kláštera zela prázdnotou. Biskup Schönborn byl v téže roce jmenován arcibiskupem, a závěrečné rozhodnutí tak spadlo na nového biskupa Martina Josefa Říhu, který jen potvrdil záměr svého předchůdce. K tomu, aby vedení diecéze získalo podporu u obyvatel města, pozvalo kázat tři řeholníky z kongregace do katedrály sv. Mikuláše v průběhu let 1884 a 1885. Podle zpráv se jednalo o česká i německá kázání, která sklídila u obyvatel města úspěch.²²²

K tomu, aby se předešlo dalším národnostním kritikám vůči redemptoristům v Českých Budějovicích, přišli do města první dva řeholníci, německy mluvící Johann Aichbacher, budoucí superior koleje, a Čech Josef Nedbal. V budově bývalého kláštera v roce 1886 sídlilo hned několik institucí, a sice německé gymnázium, česká obecní škola a nově domov redemptoristů, prozatím v drobném počtu dvou bratrů. Mezi základní úkoly kongregace patřily lidové misie, kázání v kostele, exercicie, zpovědi v budějovické nemocnici, výuka náboženství v německých školách a péče o poutní místa.²²³ Redemptoristé také docházeli

²¹⁹ Původně v městě vznikl redemptoristický hospic, ale od roku 1898 došlo k povýšení na kolej vedenou rektorem.

²²⁰ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 411.

²²¹ *Budivoj*, ročník XXI., číslo 95, 1885, s. 2.

²²² NA Praha, Redemptoristi České Budějovice, kniha č. 2, *Kronika koleje 1885-1907*, s. 3-22.

²²³ KOVÁŘ, D. a LAVIČKA, R., *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2017. s. 197-198.

vykonávat bohoslužby do městské věznice, v budějovické nemocnici zpovídali nemocné a udělovali poslední pomazání a v německých školách vedli školní mše.²²⁴

Již podle zmíněných obav českých obyvatel města se budějovičtí redemptoristé orientovali spíše na německé obyvatele. Tomu napovídala například i rozsáhlá klášterní knihovna s převážně německými texty nebo jejich učitelská činnost na německých školách. Také konání misí probíhalo zpravidla v německém jazyce. V porovnání s češtinou byl poměr 2 : 1 ve prospěch němčiny. Důvodem se však nestalo záměrné zapojení do národnostního soupeření ve městě, ale naopak špatná znalost českého jazyka ze strany německých bratrů. Proto klášterní kostel také navštěvovali ti, co rozuměli němčině, protože se v ní vedla kázání. Naopak redemptoristé se snažili oslovit i české obyvatele města například konáním dvojjazyčných náboženských obřadů.²²⁵ O tom, že byli bratři za svou činnost oblíbení zejména mezi německými občany, svědčí kniha darů a nadací na podporu správy klášterního kostela.²²⁶ Konec konců právě v době fungování redemptoristů v areálu kláštera došlo k dokončení novogotických oprav budov a dílčích rekonstrukcí.

Po vzniku Československé republiky se situace pro kongregaci zhoršila. Lidé v euforii strhávali německé nápisy v klášteře a vzali si některé věci z kláštera. V závěru roku 1918 vznikla petice proti tomu, že v kostele stále probíhaly obřady v německém jazyce a českobudějovická kolej stále spadala pod vídeňské vedení kongregace. Navíc se místní němečtí katolíci snažili redemptoristy podporovat různými sbírkami, čímž jim nevědomky uškodili v očích české veřejnosti.²²⁷

Proto, aby se situace kongregace ve městě zlepšila, se stal roku 1921 novým rektorem koleje Čech František Mečír a budějovická kolej nově spadala pod pražské vedení. Tím uvnitř koleje začal postupně vyvažovat poměr německých a český bratří. Rovněž vedení koleje zavedlo česká kázání a bohoslužby s tím, že denně probíhala jedna hlavní mše před hlavním oltářem postupně v obou jazycích. Naopak mnozí němečtí bratři raději město opustili a odešli do jiných kolejí. Následně ve městě

²²⁴ MAREDA, M., *Kolej redemptoristů v Českých Budějovicích v letech 1885–1930*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. s. 84-86.

²²⁵ KOVÁŘ, D. a LAVIČKA, R., *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*. s. 200.

²²⁶ NA Praha, *Redemptoristi České Budějovice*, Kniha fundací kostela Panny Marie. b. p.

²²⁷ NA Praha, *Redemptoristi České Budějovice*, kniha č. 4, *Kronika koleje 1917-1924*, s. 104-114.

došlo k zajímavé situaci. Němečtí katolíci se snažili v dobré víře podpořit německé redemptoristy (v té době byli již jen tři bratři) a v říjnu 1921 přestali na protest chodit do kláštera. To způsobilo k počátku roku 1922 částečné rušení německých kázání a bohoslužeb a klášter tím postupně ztrácel zbylý německý charakter.²²⁸

Rok 1924 se tak stal i posledním rokem, ve kterém ve městě působili vedle sebe čeští a němečtí redemptoristé. Již v průběhu roku 1923 se připravoval odjezd německých bratrů z města, který se nakonec zrušil. Nicméně rozhodnutí o odvolání přišlo opět 20. 2. 1924 s tím, že 23. 2. musí bratři opustit město. To však němečtí bratři pravděpodobně nechtěli, protože se dotázali biskupa Bárty, zda by ve městě nemohli zůstat. Ten s tím však nic udělat nemohl, protože rozhodnutí posvětil sám papež. Nakonec všichni tři němečtí bratři odjeli do nových působišť a za ně přišla náhrada českých redemptoristů se znalostí německého jazyka. V dalších týdnech docházelo k protestům proti německým kázáním od českých redemptoristů, kdy odcházeli němečtí obyvatelé města z jejich bohoslužeb nebo do klášterního kostela nechodili vůbec.²²⁹ Takto si proti sobě popudila původně německá kongregace německé obyvatelé Českých Budějovic.

Konec místní komunity Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele nastal ze 13. na 14. dubna 1950, kdy byli řádoví bratři odvezeni do sběrného tábora v klášteře na Hoře Matky Boží u Králík, poblíž hranic s Polskem.²³⁰

V porovnání s předchozími komunitami byli redemptoristé menší kongregací, ačkoliv spravovali areál bývalého dominikánského kláštera. O tom také svědčí katalogy kléru, jež jmenovitě uvádějí všechny členy kongregace v porovnání s předchozími případy, ve kterých z důvodu vysokého počtu jejich členů autoři uváděli pouze čísla. Až v roce 1899 jejich počet dosáhl čísla 11, jinak v předchozích letech jich bylo maximálně devět. Před vznikem ČSR jich ve městě žilo nejvíce v roce 1916 a to v počtu 17 bratrů a dvou čekatelů. Následně se jejich počty pohybovaly kolem 14 mužů v koleji. Menší rozmach přišel za českého rektora v roce 1923, kdy zde žilo 21 lidí, protože v témže roce vznikl při koleji noviciát. V dalších letech se počty neustále měnily, protože v koleji žili i sboristé z kongregace. Přesto

²²⁸ NA Praha, Redemptoristi České Budějovice, kniha č. 4, Kronika koleje 1917-1924, s. 205-235.

²²⁹ NA Praha, Redemptoristi České Budějovice, kniha č. 4, Kronika koleje 1917-1924, s. 277-179.

²³⁰ KOVÁŘ, D. a LAVIČKA, R., *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*. s. 214.

největší zastoupení ve městě měla kongregace v roce 1928 s 25 členy. Poté se jejich počty až do roku 1948 pohybovaly kolem 20 bratrů.²³¹

Ten, kdo chtěl vstoupit do kongregace redemptoristů, musel splnit podobné podmínky přijetí, jako tomu bylo v předchozích variantách. Tedy být bezúhonný (zde tedy syn) z manželského svazku, fyzicky zdrav a bez povinností k rodině. Kongregace také vyžadovala od uchazeče vzdělání, aby tak měl dotyčný co nabídnout.²³²

Národnost redemptoristů v Českých Budějovicích se dá rozdělit do dvou období. První období spadá do roku 1924, ve kterém odešli poslední němečtí bratři, a na to navazuje druhé období do roku 1950. Po roce 1924 patřili do kongregace výhradně čeští bratři, a to nejen vzhledem k situaci vedoucí k odchodu německých bratrů v roce 1924, ale i pro příslušnost koleje v Českých Budějovicích k Praze, nikoliv k Vídni. Katalogy kléru²³³ uvádějí seznam redemptoristů pro každý rok, včetně místa rodiště. O tom, že místní kolej redemptoristů vypadala jako německá, svědčí i statistika bratrů ve prospěch německého národa. I přesto žili v každém roce na koleji čeští bratři. Zpravidla byl poměr českých a německých bratrů vyrovnaný. Nicméně bylo to díky bratrům laikům bez svěcení na kněze, kteří tak nemohli kázat v kostele, a proto docházelo k problémům v případě českých bohoslužeb nebo českých misí a dalších obřadů kongregace. Jen pro ilustraci, v letech 1890, 1900 a 1921 byl poměr německých a českých bratrů 1 : 1. To bylo obvyklé národnostní rozvržení koleje. V roce 1910 se poměr přehoupł na stranu německé části kongregace 2 : 1. Mezi možné příčiny takové převahy německé národnosti nad českou, která byla takto jediná z budějovických kongregací, může být to, že České Budějovice patřily pod rakouské redemptoristy, kteří sem posílali uchazeče o vstup do kongregace, a také časté střídání a rotování bratrů, čímž se jejich počet navyšoval. Průměrně zde člen kongregace vydržel pouze dva roky v kuse.

²³¹ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1885-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.*

²³² MAREDA, M., *Kolej redemptoristů v Českých Budějovicích v letech 1885–1930.* s. 56.

²³³ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1885-1922., Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.*

5.2 Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti

Vznik a první léta české Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti, též petrini, jsou spojeny s osobností jejího zakladatele Václava Petra. Ten se narodil v pošumavské Sušici 16. 1. 1856 do české rodiny. Otec se živil jako kožišník a vlastnil menší hospodářství. Chlapecův strýc se jmenoval Matěj Petr a působil v Sušici jako místní kaplan. K němu chodil malý Václav Petr na hodiny náboženství a díky strýci začal chodit na gymnázium v Klatovech, když mu bylo 11 let. Po úspěšném dostudování gymnázia odešel roku 1876 do budějovického kněžského semináře. O čtyři roky později přijal v katedrále sv. Mikuláše v Českých Budějovicích kněžské svěcení a stal se kaplanem v Blovicích. Jeho kariéra se rozvíjela za episkopátu Jana Valeriána Jirsíka, který jej v roce 1883 jmenoval vicerektorem biskupského semináře. Vedle práce v semináři patřily k jeho úkolům i zповědi sester z Kongregace de Notre Dame v ústavu hluchoněmých, kde se setkal s Kristiánou Šebestovou, zakladatelkou Kongregace sester Nejsvětější Svátosti. Kongregace sester vznikla v roce 1887 a svou činnost zaměřila na dívky. P. Petr chtěl tudíž vytvořit kongregaci, která by se věnovala pomoci místním chlapcům. Zároveň se začínající mužské kongregaci dostalo pomoci od sester Nejsvětější Svátosti.²³⁴

Kongregace počítá svůj vznik k 14. 8. 1888, ale formálně došlo k jejímu uznání státními úřady k 31. 8. 1891 a biskup Hůlka ji schválil v závěru roku 1914. Prvními členy byli samozřejmě její zakladatel P. Petr a kolega P. Josef Dolejšek. K nim se přidali bratři laikové Bartoloměj Homolka, Vojtěch Litvan, Jan Marek, František Prolík a Norbert Kraml. Ti však nejsou napsaní v katalogu kléru, protože ten uváděl pouze kněze. Zpočátku nová kongregace neměla prakticky vůbec nic a v této době přežívala díky pomoci od sesterské kongregace, jejíž sestry jim chodily vařit, prát a uklízet. Horší začátky společenství dokládá i zřízení první kaple v průjezdu domu, protože na vlastní kostel nezbyly žádné prostředky. Přesto se P. Petr snažil zrealizovat svou ideu na vznik nové školy pro nové kněze. K tomu všemu potřeboval finanční prostředky. Mezi nejvýznamnější donátory patřili Josefina a Ferdinand Chotkovi, kteří jim darovali v prvních letech 11 tisíc zlatých. Mezi další

²³⁴ KRATOCHVÍL, A. F., *Zavátou stopou: Život a dílo P. Petra*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992. s. 7-150.

podporovatele patřil biskup Říha, který zase držel školu petrinů například tím, že na ní sám vyučoval a zkoušel mladé studenty, čímž zvedl její prestiž.²³⁵

Budova kláštera petrinů dodnes sídlí v dnešní ulici Žižkova. V areálu se nacházela budova a vlastní kostel Panny Marie Růžencové vysvěcený roku 1900. V této době se nacházelo v řeholním domě v Českých Budějovicích 24 petrinů a z nich byl jeden německé národnosti. Jmenoval se Innocens Felix Thury a pocházel z rakouského Freistadtu²³⁶. V jedné veliké budově pak žili členové kongregace a od nich byli odděleni místní chlapci rozdělení na dvě části, a sice klášterní a civilní chovanci. Ti tedy bydleli v azylu a odtud chodili do svých škol. Nicméně hlavním úkolem petrinů podle představy zakladatele bylo vzdělání. Sám P. Petr založil v roce 1894 soukromé šestitřídní gymnázium, jehož absolventi poté pokračovali do kněžského semináře. Cílem gymnázia nebylo pouhé předávání znalostí, ale formování morálky a celkové osobnosti jedinců vhodných pro výkon kněžského povolání. Vedle vzdělání se studenti mohli realizovat v dalších zájmových kroužcích tak, aby měli co nejvíce smysluplný denní program. Tato škola se nazývala Petrinum a vyučovali zde kněží z kongregace a také sestry z kongregace Nejsvětější Svátosti. Pokud pro daný předmět nežil v kongregaci náležitý odborník, najali petrini někoho zvenčí. V roce 1893 žilo v kongregaci 100 chlapců a v roce 1899 již 178 chlapců. Nicméně 17. 2. 1901 zemřel její první generální představený P. Petr. Ani v dalších letech se nepodařilo získat petrinskému gymnáziu právo veřejnosti a navíc studenti museli skládat maturitní zkoušku na veřejném gymnáziu. Student, který se v budoucnu chtěl stát knězem, navštěvoval ústav petrinů, maturoval na jiném státním gymnáziu, bez které mu byla škola petrinů k ničemu, a teprve poté mohl jít studovat na kněze. Vedle toho se vybudovaly v Petrinu řemeslnické dílny pro další výuku chlapců, kteří následně skládali zkoušky u městských mistrů.²³⁷ V roce 1910 žilo v kongregaci již 30 petrinů a podle místa narození nebyl v kongregaci žádný bratr německé národnosti.²³⁸

²³⁵ Tamtéž, s. 153-159.

²³⁶ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1890.*

²³⁷ SEKYRKA, P., *Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti a jejich význam pro českou společnost ve 20. století.* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2004. s. 31 a 34-35. a KRATOCHVÍL, A. F., *Zavátou stopou: Život a dílo P. Petra.* s. 213-217.

²³⁸ *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1910.*

Nástupcem a v pořadí druhým generálním superiorem kongregace se stal František Karpíšek, který úřad zastával do roku 1911. Ten byl za své nedůsledné chování v kongregaci donucen k rezignaci a v úřadu jej nahradil Adolf Böhm do roku 1934. Generální představený petrinů zastával funkci šest let, poté probíhala volba, ve které mohl svůj post obhájit. Situace kolem rezignace a nástupu nového superiora způsobila mezi bratry neshody, protože někteří situaci považovali za převrat a úmyslně neuposlechli nařízení nového představeného. Celý spor se vedl mezi Pavlem Kaboněm, který vedl jako superior vídeňský dům petrinů, a vedením kongregace. Incident skončil odchodem Pavla Kaboně z kongregace, protože měl snad požádat o vyloučení z církve, a tudíž nemohl být ani v kongregaci.²³⁹

Tabulka 18. Počty členů petrinů v Českých Budějovicích v uvedených letech.

1890	1900	1910	1921	1931	1939	1948
3	24	30	20	14	25	17

Zdroj: *Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1885-1922.*, *Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922-1948.*

Nástupcem a třetím superiorem petrinů mezi roky 1934 až 1942 byl Josef Krebs. Nejtěžší období kongregace v první polovině 20. století nastalo v období protektorátu, kdy petriní trpěli nedostatkem bratrů, a proto nebyli schopni vykonávat všechny své povinnosti. Rovněž nacisté uvěznilí superiora petrinů, který byl následně odvezen do Dachau. Josef Krebs se narodil v chudé rodině v Prachaticích roku 1875. V roce 1895 přišel do Českých Budějovic k petrinům jako dvacetiletý student gymnázia (v témže ročníku s ním studovali spolužáci ve věku 10 až 11 let). Aby se vyhnul vojenské službě, nastoupil na místní německý učitelský ústav. V roce 1900 úspěšně uzavřel středoškolská studia a vstoupil mezi petriny. Následně byl vyslán do Vídně, kde vyučoval a byl vysvěcen na kněze. Po dalších životních cestách se dostal až do čela samotné kongregace. Jako superior věnoval osobní zájem německé menšině ve městě, když vedl německá kázání a zpovědi. Konec konců

²³⁹ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Mužské kláštery – Bratři Nejsvětější Svátosti České Budějovice, sign. VI-E-4, č. kar. 1676. b. p.

právě k petrinům začali chodit němečtí obyvatelé města namísto redemptoristů. Dokonce musel čelit obvinění, že preferuje Němce na úkor Čechů. Na to však odpověděl rázně, že jako Čech se narodil a jím také zůstane do konce života. Po vzniku protektorátu jej německá správa vykázala do Klatov, následně ho internovala do Terezína a 10. 10. 1941 transportovala do Dachau. Dne 7. 5. 1942 zemřel na následky zranění, která mu způsobili němečtí dozorcí v Dachau.²⁴⁰

Po uvěznění superiora nastalo v kongregaci období zmatků, kdy z ní někteří bratři vystoupili. Naopak ti, co setrvali, se snažili zvolit si nové vedení a upevnit pořádek ve svých domech. Podle některých bratrů petrini neplnili své původní poslání vychovávat chlapce, protože neměli dostatek způsobilých lidí, a dokonce se hovořilo o pochybnostech k dalšímu setrvání petrinů. Přes veškerou kritiku se kongregace snažila fungovat v rámci možností. Za uvězněného superiora Krebse, který sám rezignoval, si bratři zvolili Antonína Kadaníka za čtvrtého superiora, který zastával funkci do roku 1969. Od tohoto okamžiku se situace ve všech domech postupně zlepšovala a kongregaci se podařilo získat do svých řad nový dorost.²⁴¹ Druhou prameny doloženou obětí války z řad petrinů byl Viktor Jan Honis²⁴², prachatický rodák, student kněžského semináře, který byl Němci povolán na východní frontu, kde byl smrtelně raněn a svým zraněním podlehl na konci srpna 1942.

Po skončení války začali petrini opět pracovat a obnovovat svoji činnost. Nicméně jejich práce netrvala dlouho. 28. 4. 1950 dorazili příslušníci Sboru národní bezpečnosti do kláštera petrinů v Českých Budějovicích a snažili se získat záminku k uzavření kongregace tím, že pracovníci bezpečnosti schovali v klášteře zbraně, které následně sami našli. V důsledku toho byli P. Antonín Kadaník a P. Prokop Švarc odvezeni do internačního tábora. Majetek mateřince byl rozebrán a budova mateřince na Žižkově třídě připadla Krajskému Národnímu výboru. Tím byla

²⁴⁰ BENEŠ, J., *Kaine, kde je tvůj bratr?: medailony českých katolických kněží - oběti fašismu*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1971. 54-57. a HOFFMANN, B., *A kdo vás zabije--: život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. s. 344.

²⁴¹ SOA Třeboň, Biskupský archiv, Mužské kláštery – Bratři Nejsvětější Svátosti České Budějovice, sign. VI-E-4, č. kar. 1676. b. p. a SEKYRKA, P., *Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti a jejich význam pro českou společnost ve 20. století*. s. 48-50.

²⁴² Archiv KBNS, Různé podklady o členech kongregace, nekrolog Viktora Jana Honise. b. p.

přerušena činnost petrinů ve městě a ti se vrátili a obnovili svou činnost až po roce 1989.²⁴³

²⁴³ *Encyklopedie Českých Budějovic*. s. 356-357. a SEKYRKA, P., *Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti a jejich význam pro českou společnost ve 20. století*. s. 65-67.

Závěr

Téma vzájemného vztahu mezi vírou nebo přesněji řečeno pocitem příslušnosti ke konkrétní církvi a vnímáním příslušnosti ke skupině jako jsou stavy, města, země, národy a etnika napříč historií lidstva je velmi zajímavé pro člověka moderní či postmoderní doby žijícího v převážně ateistickém prostředí. V raném novověku představovala konfese jeden z hlavních znaků odlišení se lidí navzájem. Střetávali se tak v obecném smyslu katolíci a reformované církve. Vedle příslušnosti k církvi byla důležitá sounáležitost k místu bydliště, zemi, společenské skupině, respektive stavu, ale národ k těmto znakům nepatřil. Teprve 19. století vytváří nový dominantní společenský znak národnosti jako příslušnosti k určitému národu, který se pak vymezuje vůči jinému národu v mnohonárodnostní monarchii. Tím se začaly hledat historické vazby a společné charakteristiky jednotlivého národa, čímž se lidé vymezili vůči ostatním. Tím náboženské přesvědčení ztratilo své dominantní postavení v určování příslušnosti lidí k společenským skupinám právě ve prospěch národa. To ale neznamená, že by konfese ztratila svou charakteristiku skupiny, spíše se stala jedním z dalších znaků národa.

Tomuto procesu odpovídá i vliv církve na společnost. V průběhu 19. století pokračovala sekularizace, během níž stát postupně přebíral mimo jiné školství a po vzoru předchozího období osvícenství byli církevní hodnostáři z části podřízeni pokynům státní správy. Po roce 1848 se také změnila tvář české společnosti, když se postupně přeměňovala z tradiční na moderní. Lidé odcházeli za prací do měst, ve kterých se setkali s novým způsobem života. Města se začala výrazně rozšiřovat po roce 1850, a to jak do počtu obyvatel, tak do rozlohy, čímž vznikala jednotlivá předměstí. V souvislosti s tím bylo zapotřebí rozšířit do té doby dostačující počty škol, nemocnic apod. Také vznikaly nové spolky a sdružení pro lidi, kteří se zaměřovali na určitou životní oblast a v některých se prosadilo národnostní hledisko. To se tak postupně dostávalo do všech sfér lidského života od čtení novin, přes studium, kulturní a společenské události až ke sportovním činnostem.

To všechno a mnoho dalších procesů v moderní společnosti musela reflektovat i sama katolická církev. Rozšiřování města se tak projevilo na vzniku nových kostelů, snahou na zvýšení počtu kněžstva, vznikem nových kongregací,

kteří spravovaly školy, azyly, nemocnice, ústavy pro děti aj. Tím se kongregace a jejich zástupci pozitivně zapsali do chodu společnosti, protože jejich práce spočívala v jejich užitečnosti pro lidi. Tam, kde stát či obec neplnily svou úlohu, nahradili je bratři a sestry z kongregací. V Českých Budějovicích působilo hned několik takových kongregací. První byla Kongregace Školských sester de Notre Dame, která se zapsala do historie města tím, že se podílela na vzdělání a výchově místních českých dětí. Jejich sestry pracovaly v místním ústavu pro hluchoněmé děti, založily vlastní českou dívčí školu a školku U Sv. Josefa, pracovaly v českém chlapeckém semináři a v kněžském semináři U Sv. Anny. Za svou činnost si tak kongregace vysloužila uznání za rozvoj místního českého školství. Druhou ženskou kongregací byly Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského, které se výrazným způsobem přičinily o chod budějovické nemocnice, ve které se staraly o pacienty jako ošetrující sestry. Dále ve městě vedly školy pro české a německé chlapce a dívky, sirotčinec pro malé děti a azylový dům pro seniory. Kongregace si všimla absence takových zařízení pro místní obyvatele, a proto se sama zapřičinila o vznik a fungování nových ústavů, čímž se stala užitečnou pro společnost. Poslední ženskou kongregací byly Sestry Nejsvětější Svátosti, které svůj život zasvětily práci pro dívčí ústavy od školek, přes obecné školy, gymnázia až ke kurzům pro budoucí učitelky. Rovněž kongregace vypomohla zřizováním školských zařízení, které nedostačovaly v rozrůstajícím se městě.

Obdobnou činnost ve městě zastávaly mužské kongregace ve sledovaném období. První kongregací byli redemptoristé, kteří do města přišli spíše jako německé společenství. Bratři měli vypomoci při nedostatku místních kněží a přičinit se o obnovení lidových misií. Jejich úkol byl tedy odlišný v porovnání s předchozími případy, protože redemptoristé měli přímo posílit náboženský život ve městě. Jako druhá mužská kongregace ve městě pracovali petrini, kteří svou činnost zaměřili na výchovu a vzdělání chlapců. Tedy jedná se o další kongregaci vypomáhající v místním školství.

A jaká byla národnostní otázka uvnitř těchto kongregací? Až na redemptoristy marginální. V kongregacích vedle sebe pracovali čeští i němečtí bratři a sestry, kteří pravděpodobně museli hovořit oběma jazyky, češtinou i němčinou, aby mohli komunikovat se všemi obyvateli města. Koneckonců

od poloviny 19. století se začaly počty Čechů a Němců ve městě vyrovnávat, ale pořád převažovali Němci. Situace se změnila po roce 1880, kdy byly oba národy vyrovnány a v dalších letech již převažovali Češi, i když do r. 1918 s menším rozdílem. Po vzniku Československé republiky se stala dominantní čeština a čeští obyvatelé města. Přesto v kongregacích žili od jejich počátků zejména čeští duchovní, kteří tak pravděpodobně hovořili oběma jazyky. Němečtí duchovní byli v naprosté menšině, a je tedy vyloučeno, že by existovalo nějaké pravidlo rozdělení, že např. německý bratr pracuje výhradně pro německé obyvatele a naopak.

Zajímavá situace nastala u redemptoristů, kteří se zapsali jako německá kongregace působící ve městě. Tato reakce místních lidí byla naprosto logická. V době jejich příchodu byl národnostní poměr ve městě vyrovnaný či mírně převažoval ve prospěch Čechů, ale německého duchovenstva postupně ubývalo. Rovněž České Budějovice patřily pod rakouské vedení kongregace, nikoliv pod pražské. Jejich příchod tak dočasně vypomohl v duchovní správě pro německé obyvatele města. Nicméně po vzniku Československé republiky se redemptoristé zcela počestili a němečtí obyvatelé začali chodit k „české“ kongregaci petrinů.

Také tvrzení, že jedna či druhá kongregace podporovala české vlastenectví, není zcela objektivní. Jednotlivé kongregace se snažily svou prací přispět k pozitivnímu společenskému vývoji v daném místě a čase. Pokud tedy chyběla česká škola, tak se přičinily o její zřízení. Naopak v případě absence německého školství přispěla kongregace k nápravě a vznikla škola pro německé děti. V Českých Budějovicích byla situace taková, že ještě v 19. století chyběly školy pro české děti. V čele města stáli němečtí politici, ve městě dominovali němečtí obyvatelé a tím pádem se výrazně rozvíjelo vše ve prospěch Němců. Činnost nových kongregací tak přispěla k rozšíření možností vzdělání dětí ve městě. Nelze tedy obecně říci, že určitá kongregace je pročeská či proněmecká. Naopak lze konstatovat, že kongregace pracovaly pro křesťanskou společnost. Důkazem může být např. činnost budějovické nemocnice, která ošetřovala nemocné lidi bez rozdílu národnosti, azyl pro děti, které nechodily do školy, dům pro seniory, vykonávání lidových misí apod. Všechny tyto činnosti se bratři a sestry snažili vykonávat ve všech různých historických etapách, i když jejich práce byla často omezována státní mocí. Definitivní konec kongregací ve městě nenastal odsunem německého

obyvatelstva, protože němečtí bratři a sestry se v nich již zpravidla nenacházeli, ale komunistickým režimem v Akci K namířené proti církvím a církevním společnostem.

Otázka konfliktů uvnitř kongregací v rámci národnostních sporů není jednoznačně zodpověditelná. Pokud k nim došlo, tak se jejich záznam nedochoval. Pravděpodobně by se tím kongregace nechlubily, takový moment nezapsaly a spíše to vyřešily okamžitě a ústně. To platí v případě, pokud k nim vůbec došlo. Kongregace žily jako společenství lidí, které mělo pevný řád, denní systém a pořádek v časovém harmonogramu, čímž se snažily předcházet možným mezilidským konfliktům. V některých domech probíhala práce v náročných podmínkách jako v budějovické nemocnici, kde volný čas sester téměř neexistoval. Zároveň se od členů kongregace vyžadovala značná míra sebeovládání a poslušnosti, které přispívaly k poklidnému soužití kongregace. Přesto nelze s jistotou možné konflikty vyloučit a nalezení pramenů dokládajících jejich průběh by mělo vysokou badatelskou hodnotu.

Podobná situace probíhala v římskokatolické církvi v rámci biskupství, kapituly, konzistoře a práce kněží ve městě. V práci jsem uváděl národnostní statistiky osob působících v uvedeném období v Českých Budějovicích. Po roce 1850 převažovali čeští kněží a němečtí postupně ubývali. Vedle kněžského svěcení patřila k základním předpokladům kazatele znalost českého a německého jazyka. Bohužel se nedochoval pramen, který by prokazoval rozvržení kázání v obou jazycích před vznikem Československé republiky. Zato jsem našel materiál, který dokládá moji hypotézu jazykového fungování po roce 1918. Vzhledem k nedostatku německých kněží museli čeští kazatele pracovat i pro německou část města v jejich mateřském jazyce, ačkoliv se zdánlivě jednalo o menšinu v rámci města. Přesto je pochopitelné, že katolická církev vykonávala bohoslužby v obou jazycích téměř rovnoměrně. Do kostela nechodili všichni lidé, to nebylo z kapacitních důvodů místních kostelů možné, ale němečtí obyvatelé města si spíše uchovali katolickou víru po vzniku Československé republiky, proto byla v zájmu církve péče o věrné katolíky. Navíc církev má fungovat pro celou společnost a nejen pro její dominantní část.

Pokud jde o podporu českého či německého života města ze strany místní církve, platí stejný závěr jako u kongregací. Její přínos byl celospolečenský a svůj důraz kladla tam, kde nedostačovala státní či městská podpora. Hodně se zdůrazňuje činnost českého biskupa Jirsíka, který se nesmazatelně zapsal do historie města. Na jedné straně nechal založit české školy, které zde chyběly, ale také pozval do města německé redemptoristy, protože si uvědomoval absenci německých kněží v národnostně vyrovnaném městě. Přesto se dnes vyzdvihuje jeho práce pro české obyvatelstvo, a to zcela logicky. V době jeho episkopátu vládla ve městě německá radnice, a on se tak stal záštitou českého lidu, která zde vyrovnala síly Čechů a Němců.

Aktivní působení německých kněží v Českých Budějovicích končí po roce 1945 odsunem německého obyvatelstva. Sice v té době ve městě nepůsobilo mnoho německých duchovních, ale právě pro jejich německou národnost mělo dojít k jejich odsunu. V archivu se dochovaly prameny uvádějící žádosti o vynětí z odsunu německého obyvatelstva a žádosti o udělení československého státního občanství u německých kněží. Tyto prameny rovněž dokládají, že národnost nebyla určujícím znakem chování katolického kněze. Pouze Josef Neubauer se dopustil prokazatelné spolupráce s nacistickým režimem, čímž se vzdálil od morální ideje kněze, za což byl bezpodmínečně odsunut. Druhou zajímavou osobností byl Josef Plojhar. Ten se narodil jako Němec, ale sám se hlásil k českému národu, a možná proto byl vězněn nacisty. Po válce nebyl Plojhar součástí odsunu německého obyvatelstva, do kterého nespadal pravděpodobně kvůli věznění nacisty. Ale také se zde nabízí interpretace, že nebylo pochyb o jeho české identitě.

Odsunem však postupně skončilo působení německých duchovních v Českých Budějovicích. Koneckonců už nebylo třeba německého jazyka na bohoslužbách, protože většina Němců odešla do Německa a Rakouska. Pokud ve městě zůstali nějakí Němci, tak uměli česky a češtině rozuměli a v případě jejich zájmu zde pracovali čeští kněží se znalostí německého jazyka. Naopak biskupství čelilo obecně nedostatku kněžstva a tento fakt se stal jedním z argumentů, který biskupská konzistoř používala v zastání se národnostně německých kněží s pročeským myšlením a chováním. Právě ti měli vypomáhat ve vyprázdněných farnostech po celé diecézi.

K výsledkům mé práce byla stěžejní badatelská činnost v archivech, která navazovala na literární část. Bohužel, k tématu národnostního prnutí ve městě v církevním subtématu není mnoho pramenů, a badatel tak musí projít množství fondů, ve kterých se může nacházet i malá zmínka. Rovněž ne všechny fondy byly dosud zpracovány zaměstnanci archivů. Takovým příkladem je fond Okresního národního výboru v Českých Budějovicích, ve kterém se nacházejí archiválie k odsunu německého obyvatelstva z Českých Budějovic. Přesto se v něm dá již hledat s výraznou podporou zaměstnanců SOkA České Budějovice. Díky jejich práci jsem tak mohl pracovat s doposud uspořádanou částí fondu, ale přesto není vyloučeno, že v dalších letech budou objeveny další prameny k tématu. V témže archivu lze pracovat s archiváliemi Okresního úřadu České Budějovice mezi lety 1850 až 1945, ve kterých by se teoreticky mohly nacházet zmínky k jednotlivým jménům církevních hodnostářů. Nicméně zde se jedná o časově velmi náročnou práci, na jejímž konci nemusí být žádný výsledek. Největší pramenné bohatství k mému tématu nabízí SOA Třeboň ve fondu Biskupského archivu, který také uvádím v textu jako zdroj informací.

Další možnosti představují archivy kongregací, které fungují pro veřejnost zajímavější se o jejich historii. Jedinou potíž představuje archiv petrinů, který by měl být od podzimu roku 2018 postupně uspořádán. Budou-li svezeny všechny archiválie kongregace do jednoho místa a následně zpracovány, nabídne se badatelům jedinečná příležitost k popsání ucelené historie této kongregace. V ostatních případech se kongregace o své archivy poctivě starají. Pouze redemptoristé nedisponují vlastním archivem, protože jej svěřili do správy Národního archivu v Praze.

Z důvodu popsaného množství pramenů na různých místech je pravděpodobné objevení dalších informací, které by odhalily a lépe ilustrovaly národnostní problematiku církve v souvislosti se společností v Českých Budějovicích a také uvnitř církve samotné. Nicméně taková práce by si vyžádala delší časové období. Proto doufám, že by se tato práce mohla stát podnětem k dalšímu bádání.

Seznam použitých informačních zdrojů

Prameny:

A. Prameny nevydané:

Archiv biskupství českobudějovického, Seznam kněží českobudějovické diecéze. kniha 1, kniha 2.

Archiv Kongregace bratrů Nejsvětější Svátosti (KBNS), Různé podklady o členech kongregace.

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského (MSKB), Dějiny naší drahé kongregace: její símě, vznik a rozkvět pražské.

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Kronika Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, díl I. až X.

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Kronika nemocnice v Českých Budějovicích.

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, Seznamy a stavy sester MSKB.

Archiv Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích (KSNS), Dějiny kongregace 1924–1950.

Archiv Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích, Matrika sester vedená od roku 1887.

Národní archiv Praha (NA), Redemptoristi České Budějovice, Kniha fundací kostela Panny Marie.

Národní archiv Praha, Redemptoristi České Budějovice, kniha č. 2, Kronika koleje 1885–1907.

Národní archiv Praha, Redemptoristi České Budějovice, kniha č. 4, Kronika koleje 1917–1924.

Národní archiv Praha, Vyšetřovací komise roku 1848 Praha, KV 1848, 1848–1849, fond 209, inv. č. 120, sign. 121/1-10, č. kar. 27.

Státní oblastní archiv Třeboň (SOA Třeboň), Biskupský archiv, Ilegální činnost kněží za první světové války, sign. I-G-6, č. j. 2093/19, č. kar. 987.

Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv, Mužské kláštery – Bratři Nejsvětější Svátosti České Budějovice, sign. VI-E-4, č. kar. 1676.

Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv, Osobní záležitosti duchovních dle far, sign. I-G-8-e-48, č. kar. 1020.

Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv, Stanovy Kongregace sester Nejsvětější svátosti Oltářní v diecézi česko-budějovické. České Budějovice, 1915, sign. VI-D-7, č. kar. 1670.

Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv, Stanovy Kongregace Milosrdných Sester. Brno, 1905, sign. VI-D-3, č. kar. 1670.

Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv, Stanovy kongregace Školských Sester pod ochranou Matky Boží mateřince Horažďovického v diecézi Česko Budějovické, Horažďovice, 1903, sign. VI-D-9, č. kar. 1672.

Státní oblastní archiv Třeboň, Biskupský archiv, Záležitosti pastorální, liturgické a rubricistické, sign. II-48, č. kar. 1094.

Státní okresní archiv České Budějovice (SOkA České Budějovice), Archiv města České Budějovice 1868–1928, fascikl 3, 22.

Státní okresní archiv České Budějovice, Archiv města České Budějovice 1868–1928, č. kar. 593, 594.

Státní okresní archiv České Budějovice, Fara při kostele sv. Jana Nepomuckého v ČB, sign. 5-12/26, č. kar. 258.

Státní okresní archiv České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. III/5 – odsun německých kněží.

Státní okresní archiv České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. 2859/47 – Weninger.

Státní okresní archiv České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I-12N/83 – Niescher.

Státní okresní archiv České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. 884/45 – Neubauer.

Státní okresní archiv České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I/124/290 – Jungwirth.

Státní okresní archiv České Budějovice, Okresní národní výbor České Budějovice, nezpracováno, sign. I/12W/27 – Weninger.

B. Prameny vydané a statistické přehledy:

Catalogus Universi Cleri Dioecesanii Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1850-1884.

Catalogus Venerabilis Cleri saecularis et regularis Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1884–1922.

Catalogus saecularis et regularis Cleri Dioceseos Bohemo-Budvicensis pro Anno Domini 1922–1948. (mezi lety 1944 a 1947 katalogy nevycházely).

HRONEK, Josef, (ed.). *Schematismus katolického duchovenstva Československé republiky. II. část III. roč. Kalendáře katol. duchovenstva na r. 1925.* Praha: Čsl. akc. tisk., 1925. 384 s.

Lexikon obcí pro Čechy: zpracovaného na zákl. výsledků sčítání lidu ze dne 31. pros. 1900. 1. díl. Vídeň: C.K. dvorní a státní tiskárna, 1904. 1364 s.

Ordinariátní listy Českobudějovické diecése z let 1888–1908.

Podrobný seznam míst zemí rakouských: zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. IX, Čechy. Vídeň: Tiskem a nákladem C.K. dvorní a státní tiskárny, 1916. 736 s.

RŮŽKOVÁ, Jiřina et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. I. díl.* Praha: Český statistický úřad, 2006. 759 s. ISBN 80-250-1310-3.

RŮŽKOVÁ, Jiřina et al. *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. II. díl.* Praha: Český statistický úřad, 2006. 623 s. ISBN 80-250-1311-1.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. Díl I. Praha: Státní úřad statistický, 1924. 276 s. Československá statistika. svazek 9. řada VI., Sčítání lidu; sešit 1.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl I. Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Praha: Státní úřad statistický, 1934. 205 s. Československá statistika. svazek 98. řada VI, Sčítání lidu; seš. 7.

Sčítání lidu a soupis domů a bytů v Republice československé ke dni 1. března 1950. Díl 1. Nejdůležitější výsledky sčítání lidu a soupis domů a bytů za kraje, okresy a města. Praha: Státní úřad statistický, 1957. 171 s. Československá statistika. svazek 3. řada A.

Seznam míst v království Českém. Praha: Tisk místodržitelské knihtiskárny, 1893. 430 s.

Special-Orts-Repertorium von Böhmen = Podrobný seznam míst v Čechách. Wien: Alfred Hölder, 1885. 818 s.

Zevrubný popis rozdělení země království Českého, úřadů politických a soudních v tomtéž království Nejvyšš schválených. Praha: Druck der k. k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1855. 506 s.

C. Dobový tisk:

Blahověst: katolický týdeník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany, ročník V., číslo 42., 1851.

Budivoj, ročník XXI., číslo 95, 1885.

Budivoj, ročník XXXVII., číslo 16., 1901.

Budivoj, ročník L., číslo 31., 1914.

Českobudějovické listy, ročník VII., číslo 217., 1998.

Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady, Č. Budějovice: Sdružené farní úřady
Českobudějovického a Hlubockého vikariátu, roč. 5., č. 10. 1935.

Jihočeské listy, ročník VII., číslo 22., 1901.

Jihočeské listy, ročník XXV., číslo 4., 1919.

Literatura:

BAJEROVÁ, Anna. *Z české revoluce r. 1848*. Praha: F. Topič, 1919. 94 s.

BENEŠ, Josef. *Kaine, kde je tvůj bratr?: medailony českých katolických kněží - oběti fašismu*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1971. 269 s.

BENEŠ, Zdeněk et al. *Rozumět dějinám: vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. Praha: Gallery, 2002. 304 s. ISBN 80-86010-55-4.

BERAN, Josef. *Gabriel Schneider zakladatel kongregace chudých školských sester de Notre Dame v Čechách*. Horažďovice: Kongregace chudých školských sester de Notre Dame, 1931. 221 s.

ČERNÝ, Jiří a ŠMAJCLOVÁ, Diana. *Dějiny českobudějovické nemocnice. I. díl, (středověk - 1948)*. České Budějovice: Nemocnice České Budějovice, 2007. 102 s. ISBN 978-80-239-9471-1.

DVOŘÁK, Jiří et al. *České Budějovice pod hákovým křížem*. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2015. 287 s. ISBN 978-80-87311-59-2.

DVOŘÁK, Ladislav. *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*. České Budějovice: Nákladem diecévního spolku musejního, 1905. 87 s.

Encyklopedie Českých Budějovic. Redaktor Juraj Thoma. České Budějovice: Nebe, 1998. 592 s. ISBN 80-238-3392-8.

FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996. 399 s. ISBN 80-204-0283-7.

GALVIN, James. *Nový muž pro nový svět: vůně divokých dřínů*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1994. 256 s. ISBN 80-901602-2-0.

HÄUFLER, Vlastislav. *The ethnographic map of the Czech lands 1880–1970*. Praha: Academia, 1973. 100 s.

HAVLÍČEK, Karel a NOVOTNÝ, Miloslav, (ed.). *Epištoly kutnohorské*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka, 1949. 113 s.

HEINZMANN, Josef. *Nepokoj lásky: Alfons Maria de Liguori (1696–1787)*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1996. 158 s. ISBN 80-901602-7-1.

HOFFMANN, Bedřich. *A kdo vás zabije--: život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*. II. vyd. Přerov: Společenské podniky, 1946.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.

HŮLKA, Josef Antonín. *Církevní řády, bratrstva a spolky v diecési česko-budějovické*. České Budějovice: Nákladem bisk. konsistoře, 1893. 86 s.

CHVOJKA, Jiří. *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. České Budějovice: Actys, 1992. 288 s. ISBN 80-901234-0-6.

JANOŠEK, Bohumír. *Korespondence P. Antonína Krejčího z let 1835–1848*, Jihočeský sborník historický, roč. 32, 1963, s. 163-176.

KADLEC, Jaroslav. *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1995. 146 s. ISBN 80-901602-3-9.

KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve III*. vyd. 3., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1993. 499 s. ISBN 80-7067-285-4.

KADLEC, Jaroslav. *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993. 126 s. ISBN 80-901602-0-4.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled církevních českých dějin. [Sv.] 2*. Praha: Zvon, 1991. 281 s. ISBN 80-7113-003-6.

KAISEROVÁ, Kristina, (ed.) a VESELÝ, Martin, (ed.). *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.–22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006. 202 s. ISBN 80-7044-777-X.

KAVKA, František. *Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století: Příspěvek k dějinám českých měst v první polovině 16. století*. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 1956. s. 110-188.

KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Budweisers into Czech and Germans: a local history of Bohemian politics 1848-1948*. 2nd print., Princeton: Princeton University Press, 2005. 284 s. ISBN 0-691-12234-2.

KING, Jeremy Rupert Nicolas. *Od Budweiserů k Čechům a Němcům*. In: *Jihočeský sborník historický*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2002. sv. 71. s. 81-96.

KOLDA, Vlastimil. *Vznik a počátky královského města Českých Budějovic: dvě nejstarší listiny z českobudějovického archivu*. České Budějovice: Veduta, 2003. 63 s. ISBN 80-903040-9-5.

Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění: náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. 39 s. ISBN 80-85864-22-3.

KOVÁŘ, Daniel. *Budějovický poutník, aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*. Praha: Baset, 2006. 252 s. ISBN 80-7340-089-8.

KOVÁŘ, Daniel et al. *Budějovice ve století páry: svědectví archivních dokumentů*. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013. 32 s. ISBN 978-80-905244-8-4.

KOVÁŘ, Daniel. *Fundatio civitatis: zrození královského města Českých Budějovic*. České Budějovice: Veduta, 2015. 158 s. ISBN 978-80-86829-98-2.

KOVÁŘ, Daniel. *Muži v čele budějovické radnice*. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2008. 78 s. ISBN 978-80-254-6999-6.

KOVÁŘ, Daniel a KOBLASA, Pavel. *Ulicemi města Českých Budějovic: názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*. 2. vyd., České Budějovice: Veduta, 2005. 309 s. ISBN 80-86829-07-3.

KOVÁŘ, Daniel a LAVIČKA, Roman. *Dominikánský klášter v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, 2017. 239 s. ISBN 978-80-85033-80-9.

KRATOCHVÍL, Alois František. *Zavátou stopou: Život a dílo P. Petra*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1992. 326 s. ISBN 80-85527-15-4.

KRYŠTŮFEK, František Xaver. *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do času J.V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740-1898). Díl 2.* Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 1053 s.

KURAL, Václav. *Konflikt místo společnosti?: Češi a Němci v československém státě (1918-1938).* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1993. 272 s. ISBN 80-901431-3- X.

KURAL, Václav. *Místo společnosti - konflikt!: Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938-1945).* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994. 295 s. ISBN 80-85864-04-5.

MAČALA, Pavol, (ed.), MAREK, Pavel, (ed.) a HANUŠ, Jiří, (ed.). *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. 647 s. ISBN 978-80-7325-218-2.

NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století.* Ústí nad Labem: Albis international, 2006. 693 s. ISBN 80-86971-06-6.

NEŠPOR, Zdeněk R. et al. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?.* Praha: Scriptorium, 2010. 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

NIKRMAJER, Leoš, (ed.). *České Budějovice: 1867–1937.* Plzeň: Starý most, 2006. 117 s. ISBN 80-239-7963-9.

NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti.* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. 264 s. ISBN 80-7040-883-9.

PALACKÝ, František a NOVÁČEK, Vojtěch Jaromír, (ed.). *Františka Palackého Spisy drobné. Díl I. Spisy a řeči z oboru politiky.* Praha: Bursík & Kohout, 1898. 413 s.

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. A H.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1947. 726 s.

REBAN, Karel. *Jan Valerián Jirsík.* České Budějovice: Tiskový spolek, 1933. 32 s.

RYNEŠ, Václav. *Český národ a katolicismus v 18. a 19. století.* Praha: Knihař, 2014. 67 s. ISBN 978-80-86292-65-6.

SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království českého.* vyd. 2., Praha: Argo, 1998. 1043 s. ISBN 80-7203-099-X.

SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946.* Praha: Pragma, 2002. 205 s. ISBN 80-7205-901-7.

Statistika: Od historie po současnost. Praha: Český statistický ústav, 2006. 42 s.

STRNAD, Rudolf, (ed.). *Padesát let Odboru Národní Jednoty Pošumavské v Č. Budějovicích: 1884-1934.* České Budějovice: Místní odbor Národní Jednoty Pošumavské, 1934. 107 s.

SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžička: josefinista na českobudějovickém biskupském stolci.* České Budějovice: Jih, 2011. 242 s. ISBN 978-80-86266-57-2.

SVOBODA, Rudolf. *Jan Prokop Schaaffgotsche: první biskup českobudějovický.* Brno: L. Marek, 2009. 319 s. ISBN 978-80-87127-17-9.

SVOBODA, Rudolf. *Nebroušený diamant: třetí českobudějovický biskup Josef Ondřej Lindauer.* Praha: Vyšehrad, 2015. 139 s. ISBN 978-80-7429-703-8.

SVOBODA, Rudolf. *Velký koncil na malém městě: první vatikánský koncil, Jan Valerián Jirsík a České Budějovice v letech 1869-1870.* Praha: Vyšehrad, 2016. 171 s. ISBN 978-80-7429-790-8.

ŠEDA, Oldřich. *Českobudějovická biskupská konzistoř, její kancelář a způsob spisové služby do roku 1945.* s. 13-50.

ŠTULC, Václav Svatopluk. *Klement Maria Hoffbauer: životopisný nástin.* Praha: B. Rohlíček, 1859. 71 s.

URBANOVÁ, Gemma. *Láska a smír: životopis M. M. Magdaleny Šebestové zakladatelky Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti*. Praha: Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti, 1995. 123 s. ISBN 80-270-4096-5.

ZEITHAMMER, Leopold M. *České Budějovice a okolí*. České Budějovice: nákl. vlast., 1904. 274 s.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin. V. Doba barokní katolicity (1650–1750) Doba osvícenská (1750–1848)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008. 414 s. ISBN 978-80-7266-301-9.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin. VI., Doba probuzenského katolicismu (1848–1918)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009. 333 s. ISBN 978-80-7266-323-1.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin. VII., Doba československého katolicismu (1918–1949)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010. 479 s. ISBN 978-80-7266-350-7.

Závěrečné vysokoškolské práce:

AMBROŽOVÁ, Kristýna. *Působení Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Českých Budějovicích: Příběh černobílého květu města*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 2014. 144 s.

JAKŠIČOVÁ, Dana. *Dílo důvěry a lásky: působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853–1948*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2005. 275 s.

JAKŠIČOVÁ, Dana. „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ *učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871–1950*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003. 181 s.

MAREDA, Martin. *Kolej redemptoristů v Českých Budějovicích v letech 1885–1930*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001. 128 s.

MARŠÁKOVÁ, Miluše. *Kongregace sester Nejsvětější svátosti v Českých Budějovicích*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002. 174 s.

SEKYRKA, Pavel. *Kongregace bratří Nejsvětější Svátosti a jejich význam pro českou společnost ve 20. století*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2004. 168 s.

Webové stránky:

Demografická příručka 2015: Obyvatelstvo podle národnosti podle výsledku sčítání lidu v letech 1924–2011. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 3. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>

Demografická příručka 2015: Obyvatelstvo podle náboženské víry a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 2001 a 2011. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 3. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>

Terezie Edigna Bílková (1916–2012). PAMĚT NÁRODA [online]. [cit. 2018-06-06]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/bilkova-terezie-edigna-1916-101>

Veřejná databáze: Počet a věkové složení obyvatel k 31. 12. podle obcí. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [online]. 2017, 23. 8. 2017 [cit. 2017-08-23]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=DEM03&z=T&f=TABULKA&skupId=526&katalog=30845&pvo=DEM03&pvokc=101&pvoch=40282&c=v3~2__RP2016MP12DP31

Seznam příloh

1. Pfeffermanův plán Českých Budějovic z roku 1901

Zdroj: NIKRMAJER, L., (ed.). *České Budějovice: 1867–1937*. Plzeň: Starý most, 2006. s. 117.

Přílohy

